

Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı

ARAP DİLİNDE OLUMSUZLUK BİLDİREN YAPILAR

Yüksek Lisans Tezi

Kadir ZEYREK

Danışman
Prof. Dr. Ahmet YÜKSEL

Samsun, 2015

ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

ARAP DİLİNDE OLUMSUZLUK BİLDİREN YAPILAR

Yüksek Lisans Tezi

Kadir ZEYREK

Danışman
Prof. Dr. Ahmet YÜKSEL

Samsun, 2015

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ

Hazırladığım Yüksek Lisans tezinin çalışmasında, proje aşamasından sonuçlanmasına kadar ki süreçte bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet ettiğimi, tez içindeki tüm bilgileri bilimsel ahlak ve gelenek çerçevesinde elde ettiğimi, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığım bu çalışmamda doğrudan veya dolaylı olarak yaptığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu taahhüt ederim.

23/06/2015

Kadir ZEYREK

KABUL VE ONAY

Kadir ZEYREK tarafından hazırlanan “Arap Dilinde Olumsuzluk Bildiren Yapılar” başlıklı bu çalışma, .../...../2015 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/oy çokluğuyla başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

İmza

Başkan: Prof. Dr. Ahmet YÜKSEL

Üye : Yrd. Doç. Dr. Osman KESKİNER

Üye : Yrd. Doç Dr. Hasan Selim KIROĞLU

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

___ / ___ / ___

Enstitü Müdürü

ÖZET

Arap Dilinde Olumsuzluk Bildiren Yapılar

Kadir ZEYREK

Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Yüksek Lisans, Haziran/2015

Danışman: Prof. Dr. Ahmet YÜKSEL

“Arap Dilinde Olumsuzluk Bildiren Yapılar” konusunu içeren bu araştırma giriş, üç ana bölüm ve sonuç kısmından oluşmaktadır. Konuyla bağlantılı olarak araştırmada, olumsuzluk bildiren yapıların Arap dilinde ve Kur’ân-ı Kerîm’deki kullanımı biçimbilim, sözdizimi ve anlambilim açısından incelendi.

Giriş bölümünde araştırma konusunun seçilme nedenine, araştırma konusunun oluşturduğu problem yönüne, araştırmada izlenen yöntem ve yararlanılan kaynaklara temas edildi.

Birinci bölümde, Nefiy kelimesinin sözlük ve terim anlamına, nefiy edatlarına, nefiy edatlarının görev yönünden birbirleriyle olan ilişkilerine ve Arap dil biliminin temel kaynağı olan Kur’ân-ı Kerim’de tespit edebildiğimiz menfî cümle yapılarına değinildi.

İkinci bölümde, “Zımnî Nefiy” kapsamında Temennî, Atıf, Şart, İstifhâm, İstisnâ, Kasr üslupları ile Red’ ve Zecr harfleri, İstiâze ve Tenzih lafızları, Fiiller ve Sarf sîgalarının nefiyle ilişkisi üzerinde duruldu.

Bu bölümde Arap dilinde ve Kur’ân-ı Kerîm’de tespit edebildiğimiz Zımnî Nefiy üsluplarına örnekler verilerek konu açıklanmaya çalışıldı. Araştırma konusuyla ilgili olarak zımnî nefyin Arap dilinin zengin üslupları içerisindeki yerine değinilerek cümlelerin anlaşılmasında oynamış olduğu önemli rol okuyanların anlayabileceği düzeyde anlatılmaya çalışıldı.

Üçüncü bölümde Nefyin Te’kîd, Nefiy anlamın düşmesi ve Arap dilinin cümle yapısı ile ilişkili olan genel dilbilimsel hükümlere değinilerek nefyin cümle içerisinde sahip olabileceği çeşitli anlamlara ve kullanımlara değinildi.

Klasik Arap kaynaklarının görüşleri esas alınarak hazırlanan bu çalışmanın sonuç bölümünde Arap Dili alanında ve Kur’ân-ı Kerîm’de olumsuzluk bildiren yapılar ve işlevleri hakkında ulaşılan verilerin değerlendirmesi yapıldı.

Anahtar Sözcükler: Nefiy, Zımnî Nefiy, Te’kîd, Atıf, Edat.

ABSTRACT

Negation Declarative Structure in the Arabic Language

Kadir ZEYREK

Ondokuz Mayıs University, Institute of Social Sciences

Department of Temel İslami Bilimler, M.B.A, June/2015

Advisor: Prof. Dr. Ahmet YÜKSEL

This research which contains “Negation Declarative Structure in the Arabic Language” consists of an entry, three main sections and a result. In the research related to the subject, the usage of negation wordings in the Arabic language and Koran is examined in terms of morphology, syntax and semantics.

In the entry section, the reason of why this research subject is choosen, aspect of the problem posed by subject of the research, the method used in the research and the references are mentioned.

In the first section, the lexical meaning and term meaning of the negation word, negation prepositions, the relations between negation prepositions from the point of function and negative sentence wordings ascertained in Koran that is the primary resource in the Arabic language are touched upon.

In the second section, within the context of “Zımnî Nefîy” , it is emphasized on the connection of negation with the wish, adscription, condition, question, exception, the wordings of kasr, the letters of red’ and zecr, shelter, excluded wordings, verbs and word structure.

In that part, the subject is tried to explain by giving examples about Zımnî Nefîy wordings determined in Koran and the Arabic language. Regarding the subject of research, refering the place of Zımnî Nefîy within the substantial wordings of the Arabic language, Zımnî Nefîy’s important role in the understanding of a sentence is tried to explain in such a manner that the readers can understand.

Negation, consolidation, intikazu’n nefy, general linguistic provisions which is related to the sentence structure of the Arabic language and various meanings and uses that negation may have within the sentence are mentioned in the third section.

In the result of this research prepared on the basis of the views of classical Arabic resources, the datas that are reached about negation wordings and funtions in the field of Arabic language and Koran are evaluated.

Key Words: Negation Zımnı Nefiy, Consolidation, Adscription, Preposition

ÖNSÖZ

Dil, insanlar arasında iletişimi sağlayan doğal bir araç, kendisine has kuralları olan ve ancak bu kurallar çerçevesinde gelişen canlı bir varlık, kaynağı tarihin karanlık dönemlerine uzanan gizli anlaşmalar düzeni, seslerden örülü toplumsal bir yapıdır.

İnsan ve evren arasındaki ilişki birbirini tamamlayan zıtlıklar üzerine kuruludur. Biri olmadan diğerrinin varlığını ve değerrini anlamamız mümkün olmaz. Siyah-beyaz, gizli-açık, güzel-çirkin, olumlu-olumsuz vb. daha pek çok kavramın zıddı ile söyleyebilmemiz mümkündür. Bu zıtlıklar düzeni içerisinde insan da duygularını, düşüncelerini, hayallerini ifade ederken olumlu ve olumsuz kavramları dil yapısının içerisinde kendine özgü söyleyişlerle dile getirir. Kavramlar ve kelimeler arasındaki olumsuzluk dillere göre farklılıklar göstermekte, farklı ek ve yapılarla ifade edilmektedir. Türkçenin söz dizimiyle “Ben okula gitmeyeceğim” cümlesi farklı dillerle “I won’t go to school”, “Ya ne paydu vı şkolı”, “Ich werde nicht zur Schule gehen”, “Lâ ezhebu ile’l-medreseti gaden”, “Men be mektebe nehâhem reft” gibi farklı şekillerde oluşturulmaktadır.

Her dilin kendine özgü bir olumsuzluk ifade sistemi olduğu gibi Arapça’nın da kendine özgü bir anlatım şekli vardır. Her dilde olumsuzluk ifadeleri; bütün kelimeler, kavramlar veya durumlar için aynı şekilde gerçekleşmemektedir. Arapça’daki olumsuzluk ifadeleri genel anlamda Türkçe’deki yapının zıddına kelimenin başına getirilerek yapılır. İsmın veya fiilin başında kullanılan ve cümleye olumsuz anlam kazandıran edatlarla, olumsuz anlama sahip isim veya fiillerle cümle olumsuz anlam kazanabilir.

Çalışmanın meydana gelmesinde emeği geçen değerli hocalarım, özellikle tezimin konusunun belirlenmesinde ve bilahare yazımı aşamasında bana her türlü desteği veren, yol gösterip engin tecrübe ve birikimlerini ardına kadar açan danışman hocam Prof. Dr. Ahmet YÜKSEL başta olmak üzere, ders döneminde bilgisini ve ilgisini bizden esirgemeyen hocam Yrd. Doç. Dr. Osman KESKİNER’e her aşamada

manevi desteğini hissettiren Doç. Dr. Recep GÜN'e, çalışmam esnasında her türlü desteğini benden esirgemeyen hocam Yrd. Doç. Dr. Murat YILDIZ'a teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca alışma esnasında bana manen katlanmak zorunda kalan aileme sabırlarından dolayı da teşekkür ederim.

23/06/2015

Kadir ZEYREK

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	I
ABSTRACT	II
ÖNSÖZ.....	IV
İÇİNDEKİLER	VI
KISALTMALAR	XIII
GİRİŞ	1
1. Araştırmanın Amacı ve Önemi	1
2. Yöntem ve Kapsamı	2
3. Yararlanılan Kaynaklar	4

I. BÖLÜM

NEFİY KAVRAMI

1.1.Nefy'in Sözlük ve Dilbilimsel Anlamı.....	6
1.1.1. Sözlük Anlamı.....	6
1.1.2. Dilbilimsel Anlamı.....	7
1.2. Edatlar Yoluyla Nefiy	9
1.2.1. Nefiy Edatları	9
1.2.1.1. Nefiy Edatlarından √	10
1.2.1.1.1. Fiil Cümlesinin Başında Gelen √	10
1.2.1.1.2. İsim Cümlesinin Başında Gelen √.....	11
1.2.1.1.2.1. Cinsinin Hükmünü Nefyeden √	11
1.2.1.1.2.1.1. Cinsinin Hükmünü Nefyeden √ nın Ameli	13

1.2.1.1.2.2. Gibi Amel Eden لا 14	14
1.2.1.1.2.2.1. Gibi Amel Eden لا 'nın Ameli 15	15
1.2.1.1.2.2.2. Gibi Amel Eden لا 'nın Atıf Olarak Kullanımı 17	17
1.2.1.1.2.2.3. Gibi Amel Eden لا 'nın Cevabiyye Olarak Kullanımı 19	19
1.2.1.1.2.2.4. Gibi Amel Eden لا 'nın Mu'tarız Olarak Kullanımı 19	19
1.2.1.2. Nefiy Edatlarından ما 20	20
1.2.1.2.1. Fiil Cümlesinin Başında Kullanılan ما 20	20
1.2.1.2.2. İsim Cümlesinin Başında Kullanılan ما 22	22
1.2.1.2.2.1. İsim Cümlesinin Başında Kullanılan ما Edatının Ameli 23	23
1.2.1.3. Nefiy Edatlarından ليس 24	24
1.2.1.3.1. Edatının Fiil Cümlesinin Başında Kullanımı 26	26
1.2.1.3.2. Edatının İsim Cümlesinin Başında Kullanımı 27	27
1.2.1.3.3. Cinsinin Hükümünü Nefyeden ليس 28	28
1.2.1.4. Nefiy Edatlarından إن 28	28
1.2.1.4.1. Fiil Cümlesinin Başında Kullanılan إن 29	29
1.2.1.4.2. İsim Cümlesinin Başında Kullanılan إن 30	30
1.2.1.5. Nefiy Edatı لات 32	32
1.2.1.5.1. Nefiy Edatı لات nin Ameli 32	32
1.2.1.6. Nefiy Edatı لم 33	33

1.2.1.7. Nefiy Edatı لَمَّا.....	35
1.2.1.8. Nefiy Edatı لَنْ.....	36
1.3. Nefiy Edatlarının Birbirleriyle İlişkileri	38
1.3.1. لَمْ ve لَمَّا'nın Görev Yönünden İlişkisi.....	38
1.3.2. لَمْ ve مَا'nın Görev Yönünden İlişkisi	41
1.3.3. مَا ve لَا'nın Görev Yönünden İlişkisi.....	43
1.3.4. مَا ve لَيْسَ nin Görev Yönünden İlişkisi	46
1.3.5. لَا ve لَيْسَ nin Görev Yönünden İlişkisi	47
1.3.6. لَا ve لَنْ nin Görev Yönünden İlişkisi	51
1.3.7. Nefy-i Cins لَا sı ile لَيْسَ Gibi Amel Eden لَا'nın Görev Yönünden İlişkisi.....	53
1.3.8. لَيْسَ ve لَات nin Görev Yönünden İlişkisi.....	54
1.3.9. Nefye Delâlet Eden Diğer Edatlar.....	55

II. BÖLÜM

ZİMNÎ NEFİY

2.1. Arap Dilinde Zımnî Nefiy Yolları	60
2.1.1. Temennî Üslubuyla Zımnî Nefiy	61
2.1.2. Atıf Üslubuyla Zımnî Nefiy	62
2.1.3. Şart Üslûbu Yoluyla Zımnî Nefiy	63
2.1.4. İstifhâm Üslûbuyla Zımnî Nefiy	65
2.1.5. İstisnâ Yoluyla Zımnî Nefiy.....	66
2.1.6. Kasr Edatı اِنَّمَا İle Zımnî Nefiy	66
2.1.7. Red' ve Zecr Harfi كَلَّا Yoluyla Zımnî Nefiy.....	67
2.1.8. غير Edatı İle Zımnî Nefiy	68

2.1.9. هيهات Edatı İle Zımnî Nefiy	69
2.1.10. İsti'âze ve Tenzîh Lafızları İle Zımnî Nefiy	69
2.1.11. Fiiller Yoluyla Zımnî Nefiy	73
2.1.12. Sarf Sîgaları İle Zımnî Nefiy.....	75

III. BÖLÜM

NEFY'İN NAHİV İLE İLİŞKİLİ OLDUĞU DURUMLAR

3.1. Nefiyle İlgili Genel Kurallar.....	77
3.1.1. Nefyin Musned ve Musnedun İleyh ile İlişkisi	77
3.1.2. Nefyin Tahsîs ve İzâfet ile İlişkisi	78
3.1.3. Nefyin İsnadın Dışında Bir Şartla İlişkisi	78
3.1.4. Nefyin Te'kîd İle İlişkisi.....	79
3.1.5. نın Haberinin Sıfat Olarak Gelmesi	79
3.1.6. Nefy'in Mübâlaga ile İlişkisi	79
3.1.7. Cümle İçerisinde İki Olumsuzun Bir Arada Bulunması	80
3.1.8. Nefy-i 'Amm ve Nefy-i Hâs Arasındaki İlişki	80
3.1.9. استطاعة 'nın Nefiy Cümlesi İçerisinde Kullanımı.....	81
3.2. Menfi Cümle Kalıpları.....	81
3.2.1.1. Fiil Cümlesi / ن	81
3.2.1.2. İsim Cümlesi / ن.....	83
3.2.2.1. Fiil Cümlesi / ما	84
3.2.2.2. İsim Cümlesi / ما	85
3.2.3. İsim Cümlesi / ليس.....	86
3.2.4. Fiil Cümlesi / لم.....	86
3.2.5. Fiil Cümlesi / لن	87

3.2.6. Fiil Cümlesi / لَمَّا	88
3.2.7. Fiil Cümlesi / ان	89
3.2.8. İsim Cümlesi / ان.....	90
3.2.9. İsim Cümlesi / لات	90
3.3. Arap Dilinde Nefy'in Te'kîd Edilebilme Yolları	91
3.3.1. Nefiy Te'kîd İlişkisi.....	91
3.3.1.1. Nefy'in Zâid ب İle Tekîdi	93
3.3.1.1.1. Zâid ب nin ليس nin Haberine Bitişmesi.....	93
3.3.1.1.2. Zâid ب nin ما nin Haberine Bitişmesi	94
3.3.1.1.3. Zâid ب nin لا nin Haberine Bitişmesi	94
3.3.1.1.4. Nefyi Tekîd Eden Zâid ب nin Kullanım Şartları	96
3.3.1.2. Nefyin من ile Tekîdi	96
3.3.1.3. Nefyin Lâmu'l-Cuhûd (İnkar Lâ'mı) İle Tekîdi.....	98
3.3.1.4. Edatların Tekrarı İle Nefyin Tekîdi.....	98
3.3.1.4.1. لا Edatının Tekrarı İle Tekîd.....	99
3.3.1.4.2. ما Edatının Tekrarı İle Tekîd	99
3.3.1.4.3. لم Edatının Tekrarı İle Tekîd	100
3.3.1.5. Çeşitli Nefiy Edatlarıyla Te'sîsî Nefyin Tekîdi.....	100
3.3.1.5.1. ما Edatının Nefyeden لا ile Tekîdi	101
3.3.1.5.2. لن Edatının Nefyeden لا ile Tekîdi.....	101
3.3.1.5.3. ليس Edatının Nefyeden لا ile Tekîd	101
3.3.1.5.4. ما Edatının Nefyeden ان ile Tekîdi	102
3.3.1.5.5. لات Edatının Nefyeden لم ile Tekîdi	102

3.3.1.6. Sarîh Nefiy ile Zımnî Nefy'in Nefy'in Tekîdi İle İlişkisi	103
3.3.1.7. İzmar (Zamir Yoluyla Gizleme)'dan Sonra Tefsîr ile Nefy'in Te'kîdi.....	103
3.3.1.8. Fiil'in Munfasıl Zamir'e İsnad Edilmesiyle Nefy'in Te'kîdi.....	104
3.4. Nefiy Anlamının Düştüğü Bazı Durumlar	104
(Cümle İçerisinde Nefy Anlamının Düşmesi)	104
3.4.1. و Veya Kardeşlerinden Biriyle Nefiy Anlamının Düşmesi	105
3.4.1.1. Muttasıl İstisnâ İle Nefiy Anlamının Düşmesi	106
3.4.1.2. Munkatı' İstisnâ İle Nefiy Anlamının Düşmesi.....	106
3.4.1.2.1. و Edatı İle Nefiy Anlamının Düşmesi.....	106
3.4.1.2.2. ما Edatı İle Nefiy Anlamının Düşmesi	107
3.4.1.2.3. ليس Edatı İle Nefiy Anlamının Düşmesi	107
3.4.1.3. Müferrağ İstisnâ	107
3.4.1.3.1. Müferrağ İstisnâ Yolları İle Nefiy Anlamının Düşmesi	108
3.4.1.3.1.1. و / ما Yoluyla Nefiy Anlamının Düşmesi.....	108
3.4.1.3.1.2. و / ان Yoluyla Nefiy Anlamının Düşmesi.....	108
3.4.1.3.1.3. و / و Yoluyla Nefiy Anlamının Düşmesi	108
3.4.1.4 و İle Zımnî Nefy'in Düşmesi.....	109
3.4.2. Nefiy Edatına İstifhâm Hemze'sinin Dâhil Olmasıyla Nefiy Anlamının Düşmesi.....	109
3.4.3. Nefyin Nefyi Kaidesi Gereği Nefiy Anlamının Düşmesi	110
3.5. Olumsuz Cümle Kurumuyla İlgili Nahiv Kuralları.....	111
3.5.1. Atf'ın Menfî Cümle İle İlişkisi	111
3.5.1.1. ما ليس Edatlarıyla Atf'ın İlişkisi.....	111
3.5.1.1.1. ما ليس 'nin Haberlerinin Atfı	111
3.5.1.1.2. لا 'nin Haberinin Atfı	112

3.5.2. Menfî Cümle'nin Menfî Cümle'ye veya Müsbet Cümle'ye Atfı	113
3.5.3. Atıf Nefiy İlişkisiyle İlgili Diğer Hususlar	113
3.5.3.1. اُ Atıf Harfinin Nefiyle İlişkisi.....	113
3.5.3.2. Nefiy Edatlarından ل ve ي 'nın Atıfla İlişkisi.....	114
SONUÇ	115
KAYNAKÇA	117
ÖZGEÇMİŞ.....	122

KISALTMALAR

a.e.	: aynı eser
a.g.e.	: adı geçen eser
a.m.	: aynı makale
a.s.	: aleyhisselam
b.	: ibn/bin
bs.	: basım, baskı
bkz.	: bakınız
c	: cilt
çev	: çeviren
der.	: derleyen
h.	: hicri takvim
Hz	: hazreti
md.	: maddesi
m.	: mîlâdî
mü.	: müennes
no	: numara
nşr.	: neşreden
ö.	: ölümü
sav.	: Sallallâhu Aleyhi Vesellem
s	: sayfa
ss.	: sayfadan sayfaya kadar
şrh	: şerh eden

trc. : tercüme eden

üniv. : üniversite

vb. : ve benzeri

vd. : çok yazarlı eserlerde ilk yazardan sonrakiler

t.y. : basım tarihi yok

y.y. : basım yeri yok

GİRİŞ

1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Çalışmamızın temel amacı Arap dilinde olumsuzluk bildiren yapıların biçim, dilbilgisi ve anlam açısından incelenmesi ve kullanım özelliklerinin tespitidir. Bu kapsamda nefiy edatları ve nefyin diğer yapılarla olan anlam ve kullanım ilişkisi incelenmiş, bu yapılarla olan ortak ve farklı yönleri tespit edilerek değerlendirilmiştir.

Nefiy edatlarından لم ve لَمَّا geçmiş zaman, ليس şimdiki zaman لن ve لا gelecek zaman ما edatı ise bazen geçmiş zaman bazen de şimdiki zaman ifade eder. Olumsuzluk kelimelerinden ليس 'nin bazen olumsuzluk dışında başka maksatlar için kullanıldığı da olmaktadır. لَمَّا , olumsuzluk dışında حِينَ mânâsına şart ismi ve إِلَّا mânâsına istisna olarak; ليس olumsuzluk dışında إِلَّا mânâsına istisna olarak; إِنَّ olumsuzluk mânâsı dışında şartiyye, إِنَّ'nin hafifletilmiş (إِنْ), zâide ve tekid olarak; ما , olumsuzluk dışında ism-i mevsul, marife-i tâmmе, nekra-i (belirsiz) nâkıs, nekra-i (belirsiz) tâmmе, ism-i istifhamiye (soru ismi), cezmeden ism-i şart, masdariye, masdar-ı zamaniye, zâide, taaccüb (şaşıрма) ve kâffe (amelden düşüren) olarak; لا , olumsuzluk dışında, olumsuz atıf ve cevap harfi olarak; غير , olumsuzluk dışında istisna olarak سوى , olumsuzluk dışında istisna olarak; دون , olumsuzluk dışında zarfı mekan olarak kullanılır.

Cümle içerisinde bu durumların tam olarak tespit edilemeyişi klasik ve modern Arapça metin çevirileri ile Kur'ân-ı Kerîm meâl çalışmalarında hatalara neden olmaktadır.

Bu çalışma nefiy üsluplarının sistemli bir şekilde incelenip Arap dilinde ve Kur'ân-ı Kerîm'deki kullanımlarının ortaya konulmasına ve nefiy üsluplarının cümleye kattığı anlam zenginliklerinin anlaşılmasına ve meal çalışmalarına yardımcı olacağından dolayı önem taşımaktadır.

2. Yöntem ve Kapsamı

Bu çalışmada eklektik bir yöntem uygulanarak elde edilen bulgular analiz edilip değerlendirilmiştir. Bu yönüyle çalışma nitel bir çalışma özelliği taşımaktadır.

Araştırma, nefiy üsluplarının sarf, nahiv ve anlambilim açısından Arap dilindeki yerini kapsamakla birlikte, bu yapının Kur'ân-ı Kerîm'deki bazı kullanımlarını da içermektedir.

Arap dilinde nefiy ve nefiy üslupları konusunda yapılan Türkiye'de yüksek lisans veya doktora çalışması bulunmamaktadır. Ancak Tahsin DELİÇAY'ın hazırlamış olduğu "Arapça Cümle Kuruluşunda Olumsuzluk İfadeleri" başlıklı bir makale, menfî cümle yapısına tezinin bir bölümünde değinmiş olan İbrahim EKİCİ'nin "Arapça'da Müsbet ve Menfî Cümle Yapısı" adlı Yüksek Lisans çalışması mevcuttur.

Cemal Muhammed en-Nehhâl, İslam Üniversitesi (Gazze) Edebiyat Fakültesi Arap Dili Bölümü'nde 2007 yılında yaptığı "Esâlibu'n-Nefy-i ve't-Te'kid-i Fî Şi'ri Risâi" isimli Doktora Tezinde nefiy ve te'kid üsluplarını açıklamış ve nefiy edatlarını, nefiy edatlarının birbiriyle olan ortak ve farklı yönlerini ve nefiy edatlarını zaman ve anlam yönünden açıklamış, cümle tahlili yapmış ve Kur'ân-ı Kerîm'den örnekler vererek konuyu açıklamıştır.

Tevfik Cam'at, Kasdî Marbah Ouargla Üniversitesi (Cezayir) Edebiyat Fakültesi Arap Dili Bölümü'nde 2007 yılında yaptığı "En-Nefyü Fî Nahvi'l- 'Arabî" isimli Yüksek Lisans Tezinde nefiy edatlarını, nefiy üsluplarını ve nefiy üsluplarının Arap dilinde mevcut olan diğer üsluplarla olan ilişkisini incelemiş ve benzeri çalışmalardan farklı olarak nefiy üsluplarına yardımcı olabilecek karineleri Kur'ân-ı Kerîm'den örnekler vererek açıklamıştır.

Mahir el-Bakrî, "Esâlibu'n-Nefy Fi'l-Kur'ân-i'l-Kerim" adlı eser hem bizim çalışmamıza hem de yukarıda saydığım yüksek lisans ve doktora çalışmalarına ışık tutmuştur. Bu eserde diğer çalışmalardaki gibi nefiy edatlarına, nefiy edatlarının görevlerine ve nefiy üsluplarının Arap dilinde kullanılan diğer üsluplarla olan ilişkilerine değinilmiştir. Ancak bu eser konuyu daha derinlemesine işlemiştir.

İbrahim EKİCİ' nin Yüksek Lisans Tezinin sonuç bölümünde:

“Arapçada cümleler farklı açılardan çeşitli taksimatlara tabi tutulmuştur. Aktarım şekli itibariyle haber ve inşâ diye ikiye ayrılan cümle mânâ itibariyle de *müsbet* ve *menfî* olmak üzere iki kısma ayrılır. Böylece bu dört kavram Temmâm Hassân'ın da ifade ettiği gibi nahiv ilminin merkezini oluşturmaktadır. Cümle mânâ itibariyle ele alındığında temel kavramların *isbât* ve *nefy* olduğu görülmektedir. Çünkü cümle mânâ itibariyle ya müsbet ya da menfidir. *İsbât*, nefy edatlarından arındırılmış bir cümle ile bir şeyin varlığına hükmetmektir. *Nefy* ise müsbet cümlelerin mânâsının nefy edatlarından birisi kullanılarak olumsuz yapılmasıdır. Bu mânâda nefy, *isbât* veya *icâbla* zıt anlamdadır.

Haber kapsamındaki bu isim ve fiil cümleleri bir takım nefy edatları kullanılarak olumsuz yapılır. Fiil cümlesi *لَمْ*, *لَا*, *لَنْ* ve *إِنْ* edatlarıyla, isim cümlesi ise *لَيْسَ* ve *لَيْسَ* 'ye benzeyen harflerle olumsuz yapılır. Cümle aslen nefy için kullanılan bir edat içerdiğinden bu tür menfî cümleler *sarîh nefy* ifade eder. Bu edatlarla oluşturulan menfî cümleler, karşılığı oldukları müsbet ifadeye denk olarak olumsuzluğun tekîdine delâlet eder. Bu bazen bizzat nefy harfinin özelliği olarak ortaya çıkar. Nitekim *لَمْ* ile *لَنْ* tekîdli müsbet ifadenin karşılığı olduklarından olumsuzluğun tekîdine delâlet eder. Bir takım menfî cümlelerde ise tekîd, kullanılan zâid harflerle elde edilir. Nitekim *لَيْسَ* ve *لَيْسَ* 'ye benzeyen harflerle menfî olan cümlelerde bu tekîdli mânâ cümlelerin haberine bitiştirilen zâid harflerle elde edilir.”

değerlendirmelerinde bulunmuştur.

“Arap Dilinde Olumsuzluk Bildiren Yapılar” isimli çalışmamızdaki konu başlıkları ise temelde klasik kaynaklar olmak üzere günümüz Arap dili sarf-nahiv kaynakları da incelenerek yapılan değerlendirmeler ışığında aşağıda belirttiğimiz şekilde oluşmuştur. Bu kapsamda:

Birinci bölümde, Nefiy kelimesinin sözlük ve terim anlamına, nefiy edatlarına, nefiy edatlarının görev yönünden birbirleriyle olan ilişkilerine ve Arap dil biliminin temel kaynağı olan Kur'ân-ı Kerim'de tespit edebildiğimiz menfî cümle üsluplarına değinildi.

İkinci bölümde, “Zımnî Nefiy” kapsamında temennî, atıf, şart, istifhâm, istisnâ, kasr üslupları ile red' ve zecr harfleri, istiâze ve tenzih lafızları, fiiller ve sarf sîgalarının nefiyle ilişkisi üzerinde duruldu.

Bu bölümde Arap dilinde ve Kur'ân-ı Kerîm'de tespit edebildiğimiz zımnî nefiy üsluplarına örnekler verilerek konu açıklanmaya çalışıldı. Araştırma konusuyla ilgili olarak zımnî nefyin Arap dilinin zengin üslupları içerisindeki yerine değinilerek cümlelerin anlaşılmasında oynamış olduğu önemli rol okuyanların anlayabileceği düzeyde anlatılmaya çalışıldı.

Üçüncü bölümde nefyin te'kîd, intikâzu'n-nefî ve Arap dilinin cümle yapısı ile ilişkili olan genel dilbilimsel hükümlere değinilerek nefyin cümle içerisinde sahip olabileceği çeşitli anlamlara ve kullanımlara değinildi.

Sonuç bölümünde ise çalışma neticesinde ulaşılan sonuçlar değerlendirilmiştir.

3. Yararlanılan Kaynaklar

Çalışmamızda nefiy ve nefiy üslupları ile ilgili olarak Sîbeveyhi(ö.180/796)'nin *el-Kitab*'ı öncelikli tercih edilen kaynak olmakla birlikte diğer klasik kaynaklardan İbn Cinni(ö.392/1001)'nin *el-Hasâis*, İbn 'Akîl(ö.769/1367)'in *Şerhu'bni 'Akîl 'alâ Elfiyye* ve *Şerhu'l-Teshîl lib'ni 'Akîl el-Müsâ'id 'alâ Teshîlil-Fevâid* kitapları, İbn Mâlik(ö.672/1273-4)'in *Elfiyye ve Teshîl* adlı kitaplarına yapılan şerhler, İbn Hâcib(ö.646/1248-9)'in *Şâfiye ve Kâfiye* adlı kitaplarına yazılan şerhlerden *Şerhur-Râzî li Kâfiyeti'bn'il-Hâcib* ile *Şerh Şâfiyetu'bni'l-Hâcib*, İbn Hişâm(ö.761/1360)'ın *Şerhu Katri'n-Nedâ ve Belli's-Sadâ, Evdahu'l-Mesâlik ila Elfiyyeti'bni Mâlik, Şerhu'l-Lemhati'l-Bedriyye fî 'İlmi'l-Lugati'l-'Arabiyye* kitapları, ez-Zemahşerî(ö.538/1143-4) 'nin *el-Mufasssal fî 'İlmi'l-'Arabiyye* ve *el-Keşşâf* adlı kitapları, İbn Ya'îş(ö.643/1245-6) 'in *Şerhu'l-Mufasssal* kitabı başta olmak üzere kaynakça bölümünde belirtilen diğer klasik sarf ve nahiv kaynaklarından; Kur'ân-ı Kerîm tefsir ve çalışmalarına ait el-Ferrâ' (ö.207/822)'nın *Me'ânî'l-Kur'ân*, et-

Taberî(ö.310/922-3)'nin *Tefsîru't-Taberî*, el-Kurtûbî (ö.671/1272-3)'nin *el-Câmî'u li Ahkâmi'l-Kur'ân*, Ebû Hayyân (ö.745/1345)'ın *Tefsîru'l-Bahru'l-Muhît*, es-Suyûtî(ö.911/1505)'nin *el-İtkân fi 'Ulûmi'l-Kur'ân*, es-Sâbûnî'nin *Safvetü't- Tefâsîr* adlı eserlerinden; İ'râb kitaplarından el-'Ukberî (ö.616/1219)'nin *et-Tıbyân fi İ'râbi'l-Kur'ân* kitabından; yakın tarihte yazılan sarf-nahiv kitaplarından el-Galâyînî(ö.h.1364)'nin *Câmi'u'd-Durûs el-'Arabiyye* kitabı; güncel eserlerden Abbâs Hasan'ın *en-Nahvu'l-Vâfi*, Fahreddin Kabâve'nin *Tasrîfu'l-Esmâ ve'l-Ef'âl*, el-Hatîb'in *el-Mustaksâ fî 'İlmi'l Tasrîf* kitaplarından; doktora tezlerinden Ahmet YÜKSEL'in *Arap Dilinde Atıf ve Atıf Harfleri* (OMU,1999) adlı çalışmasından ve nefiy ve nefiy üslupları ile ilgili temin edilen diğer tezlerden yararlanılmıştır.

Kelime çevirilerinde, Kadir Güneş ve Serdar Mutçalı'nın *Arapça-Türkçe Sözlük* çalışması, Emrullah İşler ve İbrahim Özay'ın *Türkçe-Arapça Kapsamlı Sözlük* çalışmaları ile İbrâhim Mustafa ve Ahmed Hasan Ziyad'ın *el-Mu'cem el-Vasî'ti*, Ahmed b. Fâris er-Razî'nin *Mu'cemu Mekâyisu'l-Luga'sı* ve el-Cevherî'nin *Tâc'ul-Luga ve Sıhahul-'Arabiyye'si* ve diğer klasik ve modern kaynaklar kullanılmıştır.

I. BÖLÜM

NEFİY KAVRAMI

1.1.Nefy'in Sözlük ve Dilbilimsel Anlamı

1.1.1. Sözlük Anlamı

"Nefiy" Arapça sözlüklerde uzaklaştırma, kovma, sürgün etme gibi anlamlara gelmektedir. "Mekâyısu'l-Luga" adlı sözlüğün "Nefy" maddesinde bir şeyi bir şeyden çıkarma, soyma; bir şeyi bir şeyden uzaklaştırma; inkâr etme anlamlarında kullanılmaktadır. Ayrıca "نفى الريح ما ترميه من التراب حتى يصير في أصول الحيطان ونفى المطر" Yani;

"ما تنفيه الريح أو ترشه ونفى الماء ما تطاير من الرشاء" Yani; "Attığın toprakların rüzgâr tarafından sürüklenmesi ve sonuçta bunların duvarın dibinde birikmesi, sürüklediğin rüzgârın yağmuru serpme şeklinde yağdırması ve serpme şeklinde uçuşan su taneciklerinin sürüklenmesi " ifadesi aynı madde de "Nefy" kelimesinin alıp götürmek, defetmek, sürüklemek anlamlarındaki kullanımına örnek olarak verilmiştir¹.

Cevherî "Mu'cemu es-Sihah" adlı sözlüğün "nefiy" maddesinde nefyi kovmak, sürgün etmek, uzaklaştırmak manalarında kullanmıştır². فأصبح جاركم قتيلا ونافيا. şiiiriyle nefyin sürgün anlamı örneklendirmiştir³.

¹ Ahmed b. Fâris er-Razî, *Mu'cemu Mekâyısu'l-Luga* thk. 'Abdu's-Selâm Harun, Beyrut, Dâru'l-Cîl, 1999, V, s.456.

² el-Cevherî, İsmail b. Hammad, *Tâc'ul-Luga ve Sihahul- 'Arabiyye*, thk. 'Abdulgafur 'Attar, Dâr'ul- 'ilm li'l-Melâyîn, 4. bs. ,1990, VI, s. 2513,2514.

³ el-Cevherî, *a.g.e.* ,VI, s. 2513,2514.

İbn Manzur'da Lisânu'l-‘Arap adlı eserinde bu manalara ek olarak "Bir şeyin nefyi o şeyin yer değiştirmesi, bir adamın yurdundan kovulması veya hükümlerde ve görüşlerde zıtlıkların olması gibi manalara gelmektedir" diyerek bu konuya açıklık getirmektedir⁴.

"Mu'cemu'l Vasît" adlı sözlükte ise bu anlamlarına ek olarak inkar etmek, olmayan bir şeyin haberini vermek, saç dökülmesi, bir ağacı kesmek vb.manalarında da bulunmaktadır⁵.Bu kelime Kur'an-ı Kerim'de ise uzaklaştırma ve kovma anlamlarında kullanılmıştır⁶.

1.1.2. Dilbilimsel Anlamı

Nahiv ve Belagat ilmleriyle uğraşan müelliflerin yazdıkları eserlerde müstakil olarak "Nefy" başlığı altında herhangi bir konuya rastlanmamaktadır. Bu sebeple bizde ıstılâhî anlamını açıklarken nefiyle ilişkili olabilecek Kur'an-ı Kerimdeki ayetleri inceleyen kitaplardan yararlandık. Yararlandığımız müelliflerden biri de Zerkeşî (ö. h. 794/ m. 1392)'dir. O "nefy" ile alakalı olarak şunları söyler: "Nefiy kelamın yarısıdır. Çünkü kelam nefiy(olumsuz) ve isbat(olumlu) tan oluşur". İbn Şecerî' de جحد ile نفي arasındaki farklardan bahsederken şöyle demiştir:" Eğer olumsuz ifade kullanan kişinin söylediği doğru ise onun sözü نفي olarak isimlendirilir. Ancak bu kişinin söylediği sözün yalan olduğu biliniyorsa onun sözü جحد kavramıyla anlamlandırılır. Nefy geneldir, çünkü her جحد ifadesi نفي kelimesini içerir. Bundan dolayı da her جحد 'ın نفي olarak isimlendirilmesi uygun görülmüştür. Ancak her نفي 'in جحد anlamında

⁴ İbn. Manzûr, *Lisânu'l-‘Arab*, thk. Yusuf Hayyat, Beyrût, Dârû'l-Cîl, 1988, VI, s. 696.

⁵ Ahmed Hasan Ziyad Mustafa İbrâhim, *el-Mu‘cem el-Vasît*, İstanbul, Çağrı Yayınları, 1990, s. 943.

⁶ Maide 5: 33.

isimlendirilmesi doğru bir kullanım değildir⁷. جحد ile نفي arasında fark olmadığını iddia eden alimler de vardır. Nefyin Kur'ân-ı Kerim'deki kullanımıyla ilgili araştırması bulunan Mahir Bakrî ise جحد ile نفي in aynı manada kullanıldığını söyler⁸. Suyûtî de el-İtkan adlı eserinde bu kelimeleri aynı şekilde ifade etmektedir. Cürcânî (ö. 1079) ise nefy'i "ل" ile cezm edilmeyen ve bir olayın gerçekleşmediğini haber veren ifadeler olarak tanımlamıştır. Nefy kavramı, nefyedilen hükmün, gerçekte de menfî olup olmaması açısından farklı isimler alır. Şayet kişinin nefyettiği hüküm vakıa ile örtüşüyorsa, yani kişi hükmünde doğru söylüyorsa buna **nefy**, menfî hüküm vakıa ile örtüşmüyor, yani kişinin hükmünde inkâr söz konusu ise buna **cahd** denir.

Özetle terim anlamı olarak nefy, olumlu bir cümlelin anlamının, nefy edatlarından birisi kullanılarak olumsuz yapılması anlamına gelmektedir. Bu anlamda nefy, isbât ve icâbın zıt anlamını ifade eder ki bu da bir fiilin veya vasfın yokluğu demektir.

İbn Ya'îş (ö. 643/1245) nefyin, bir şey hakkındaki müsbet hükmün tekzîb edilmesi olduğundan lâfzen bu müsbet hükme denk bir şekilde dile getirilmiş olması gerektiğini ifade etmiştir.

Kelime anlamı itibariyle "Olumsuzluk" ifade eden جحد ve نفي kavramlarının Kur'ân-ı Kerim'deki kullanımını esas aldığımızda bu iki kavram arasında anlam yönünden fark olmadığını söyleyebiliriz. Ancak genel anlamda olumsuz ifadeler **nefy**, inkar anlamı taşıyan olumsuz ifadeler ise **cahd** kavramlarıyla ifade edilmektedir.

Olumsuz yapıya sahip olan cümlelerde iki durum söz konusudur. Bu iki durumu ifade etmek için "Sarîh nefiy ve Zımnî nefiy" kavramları kullanılmaktadır.

⁷ Bedrü'd-dîn Muhammed b. 'Abdullah Zerkeşî, *el-Burhan fî Ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Ebu'l-Fazl İbrahim, Beyrut, Mektebetu'l-'Asriyye, II, s. 376.

⁸ Ahmed Mahir el-Bakrî, *Esâlibu'n-Nefyi fî'l-Kur'ân'il-Kerîm*, Mısır, Dâr'ul-Mearif, 1985, s. 15.

Zımnî nefy, gerçekte nefy ifade etmek için kullanılan bir ibare içermeyip cümle içi karînelerden veya sözlük anlamı itibariyle olumsuzluk ifade eden lâfızlardan menfi anlamın elde edildiği nefy türüdür. Sarîh nefy ise yaygın olan ıstılâhî anlamıyla olumsuzluk ifade eder. Bu da nefy edatlarının kullanılmasıyla elde edilen menfi hükümleri içine alır⁹.

1.2. Edatlar Yoluyla Nefiy

Çalışmamızda nefiy edat ilişkisini açıklamadan önce ayrıntıya girmeden edat kavramının zihnimizde açıklığa kavuşması için sözlük ve ıstılah anlamını açıklamayı uygun gördük. İbn Manzûr Lisanu'l-Arab'da şöyle açıklamaktadır:” Edatlar alettir. Bir iş yaparken bu aletlerden yararlanırsınız. Her meslek sahibinin işine özel kullanmış olduğu aletlerin olduğu ve işlerine bu aletlerle devam ettikleri söz konusudur.¹⁰”

Edat kavramı Kufe ekolüne mensup Ferra tarafından edat olarak isimlendirilirken Basra ekolün dilcileri bu kavramı “Huruf’ul-Meânî” adıyla isimlendirmiştir. Edat kavramı Mu’cemu’l-Vasît’de “Kelimelerin arasını bağlamak için veya isim konusunda tarif, fiil konusunda istikbal gibi edat dışında herhangi bir manaya delalet etmek için kullanılan lafızdır” tarifiyle açıklamaktadır.

1.2.1. Nefiy Edatları

Nefiy Edatlarını Nahiv kitaplarında “لا اما الم المآل الن اليس إن الات” olarak buluruz.

Tezimizde her edatın temel kaynaklarından ve tarihi süreçte kazandıkları anlamlardan bahsetmenin bizi konumuzdan uzaklaştıracaklarını ve tezimizi okuyanlara fayda sağlamayacağını düşündüğümüz için bu hususlara değinmeyi uygun görmedik. Ancak bu edatların ameline ve birbirleriyle olan ilişkilerine değineceğiz.

⁹ İbrahim Ekici, "Arapçada Müspet ve Menfi Cümle Yapısı" (Yüksek Lisans Tezi, Rize Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010), s. 14,15.

¹⁰ İbn. Manzûr, *a.g.e*, s. 3736.

1.2.1.1. Nefiy Edatlarından لا

Asli nefiy edatlarından olan “لا” hem isim cümlesinin hem de fiil cümlesinin başında gelebilir.

1.2.1.1.1. Fiil Cümlesinin Başında Gelen لا

Genellikle “لا” edatı fiili muzarinin başında gelir. Nahivcilerin geneline göre olayın manasını gelecekte olumsuz kılar¹¹. Bu görüşe muhâlif olarak İbn Malik, Müberred ve Ahfeş “لا” edatının olayın manasını şimdiki zaman içerisinde olumsuz yapabileceğine cevaz verir. Cumhurun “لا” ile nefyi istikbal ile kısıtlandırmasının sebebi Sîbeveyh’in el-Kitabında geçen ¹² و إذا قال هو يفعل ولم يكن الفعل واقعا فنفيه لا يفعل ¹³ "O derse; "o yapıyor" fiil tam anlamıyla gerçekleşmemiştir. Bu ifadenin nefyi "O yapmaz" ifadesidir¹³." Kullanımda Cumhurun görüşünün daha uygun olduğunu düşünüyoruz.

“لا” edatının fiili muzarinin başında kullanıldığında daha çok genel anlam ihtiva etmesi uygundur. Bu konuda İbrahim Mustafa “ sen لم يتكلم dersin "nefy-i mazi" (geçmiş zaman); ما يتكلم dersin "nefy-i hâl" (şimdiki zaman); لن يتكلم dersin "nefy-i

¹¹ Ebu Muhammed Abdullah İbn Hişâm el-Ensârî, *Mugni'l-Lebîb 'an Kutub'il-E'arîb*, Beyrut, Dâr'ul-Cîl, I, s. 92.

¹² Birisi birşeyi yapıyor dediğinde yapılan iş sonuçlanmadığından o işin olumsuz “yapmaz”dır.

¹³ Ebu Bîşr, ‘Amr b. Osman b. Kanber es-Sîbeveyhî, *el-Kitab*, thk. ‘Abdu’s-Selâm Muhammed Harun, Kahire, Mektebetu'l-Hâncî, II, s. 117.

istikbal" (gelecek zaman); لَا يَتَكَلَّم dersin "nefy-i eşmel" (geniş zaman) olur. Yani “لَا” edatı fiili muzarinin başında geldiğinde anlam olumsuz olur ve umumiyyet ifade eder¹⁴.

Çok nadir de olsa “لَا” edatı fiili mazarinin başına da gelebilir. ﴿فَلَا صَدَقَ وَلَا﴾

﴿صَلَّى﴾¹⁵ “Suçlular, doğrulamamış, namaz da kılmamıştı”¹⁶ ﴿فَلَا افْتَحَمَ الْعُقَبَةَ﴾¹⁶ “Fakat o, sarp yokuşa atılmadı” ayetleri bu duruma örnektir.

İbrahim Mustafa “لَا” edatının mazi anlamındaki kullanımını “ Mazi fiilin “لَا” edatı ile nefyedilmesi ancak içerisinde gelecek anlamı varsa veya genel anlam ifade ediyorsa mümkündür¹⁷” sözleriyle delillendirmeye çalışmıştır.

1.2.1.1.2. İsim Cümlesinin Başında Gelen لَا

İsim cümlesinin başında kullanılan “لَا” iki kısımda incelenebilir.

a) Nefy-i Cins لَا s1 b) Nefy-i Vahde لَا s1

1.2.1.1.2.1. Cinsinin Hükmünü Nefyeden لَا

Cinsinin hükmünü nefyeden “لَا” umumi olumsuzluk ifade eder. Yani nefyedilen ne ise o cinsin tamamı bu durumdan etkilenir. Bu sebeple Nahivciler umumi olumsuzluk bildiren “لَا” edatını nefyettiği cinsin türünün tamamından haberin manasını

¹⁴ İbrahim Mustafa, *İhyâ 'un-Nahv*, Dâru't-Te'vîl ve'n-Neşr, 1992, s. 2.

¹⁵ Kıyamet 75: 31.

¹⁶ Beled 90: 11.

¹⁷ İbrahim Mustafa, *a.g.e.* , s. 2.

uzaklaştırdığı için “لا” edatının bu türünü ” لا التبرئة ” olarak isimlendirmişlerdir. Bu konuda Ezherî “ Cinsinin hükmünü nefyeden “لا” edatının hakkı cinsinin hükmünü nefy eden “لا” olarak kullanıldığında nefyedilen şeyin tamamından beri kılarak "تبرئة" anlamını kazanmasıdır. Ancak bu durum لا النافية 'nin إِنْ in ameli gibi amel ettiğinde söz konusu olur.” demiştir¹⁸.

Nahivcilerin bir kısmı da amel etme hususunda cinsinin hükmünün nefyeden “لا” yı (إِنْ) nin ameline benzetmişlerdir. “İki durumda da tekîd söz konusudur. Cinsinin hükmünü nefyeden “لا” nefyin tekîdi için, (إِنْ) ise isbatın yani olumlu ifadenin tekîdi için kullanılır” demişlerdir¹⁹.

a) Cinsinin hükmünü nefyeden “لا” edatının ameli için aşağıdaki belirteceğimiz şartları taşıması gerekmektedir²⁰;

b) Nefyedilen isim müfred olmalı, (“لا” edatının isminin izâfet veya şibhi izâfet olmamasıdır.)

c) Müsned ve Müsnedun İleyh nekra olmalı

¹⁸ Halid ibn Abdullah el-Ezherî, *et-Tasrîhu Bimazmûni't-Tevzîh*, thk. Muhammed Basil, Beyrut, Dar'ul-Kutub'ul-'Ameliyye, 2000, I, s. 336.

¹⁹ Hasan b. Kasım el-Muradî, *el-Cene'd-Dânî fî Huruf'il-Me'an'i*, thk. Fahru'd-dîn Kabave, Beyrut, Dar'ul-Kutub'ul-'Ameliyye, s. 92; el-Ezherî, a.g.e. , I, s.336.

²⁰ ‘Abbas Hasan, *Nahvu'l-Vâfî*, Mısır, Dar'ul-Me'arif, 1973, I, s. 296.

d) Olumsuzluk edatı “لا” ile müsnedun ileyh arası bir kelime ile ayrılmamalı

(Ancak harf-i cerler içerisinde *لا رجل في* من istiğrakiyye görevinde takdir edilebilir.

لا من رجل في الدار cümlesi *لا من رجل في الدار* şeklinde kullanılabilir.

1.2.1.1.2.1.1. Cinsinin Hükmünü Nefyeden لا nın Ameli

“لا” müfred olan nekra ismin başında gelirse bu isim fetha(◌) ile irablanır.

Cem’i Mükesser de böyledir.

Ör:²¹ ﴿لَا تُزَيِّبْ عَلَيْكُمُ الْيَوْمَ﴾ "Bugün size kınama (suçlama) yoktur...."

Eğer bu isim müsenna olursa irabı (ي) ile olur.

Ör: لا رجلين

Eğer Cem’i Müennes Sâlim ise cumhura göre kesra (◌ِ) ile; İbn ‘Uşûr ile İbn

Mâlik’e göre fetha(◌) ile irablanır²².

Ör: لا طالبات ya da طالبات

Eğer bu isim nekra ve muzaaf ya da şibh-i muzaaf olursa mansub olur.

²¹ Yusuf 12: 92.

²² Ebu’l-Hasan Nure’d-dîn el-Eşmûnî, *Şerh’ul-Eşmûnî ‘ale’l-Elfiye*, thk. Hasan Muhammed, Beyrut, Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, 1998, I, s.292.

Ör: لا طالب علم محروم

1.2.1.1.2.2. لا Gibi Amel Eden ليس

“ لا “ Hicaz ve Temîm “ لا “ (ye benzeyen nefiy), nesh ve nasb edatı olan bu “ لا “ si olarak bilinir ve isim cümlesinin başında gelir. Mübtedayı merfu isim, haberi de mansub haber yaparak cümleyi yeniden düzenler. Temim lehçesindeki kullanımında amel etmez. Cinsini hükmünü nefyeden “ لا “ edatından farkı (لا رجل في) ifadesinde olduğu gibi cümle (بل) edatı ile nefiy ifadesinin bozulabilmesidir²³.

Bu görevi üstlenen “ لا “ Atıf, Cevap ve Mu‘tarıza görevlerinde kullanılabilir.

Bu kullanımlarına da değinilecektir.

Kullanımında iki durum söz konusudur;

- a) Eğer bu tür (لا) ya müfred ve nekra bir isim dâhil olursa bu durum da haberin anlamının tek bir fert için veya tüm fertler için olumsuz kılındığını düşünebiliriz.
- b) Eğer bu tür (لا) müsenna veya cem’i bir isim dâhil olursa bu durumda haberin anlamının sadece iki, üç ve daha fazla fert için veya o cinsten tüm fertler için olumsuz kılındığını düşünebiliriz.

Ör: لا رجل في الدار dersek musnedun ileyh (Mübteda-Özne) nasb olur ve bu ismin türünün tamamını olumsuz yapmış oluruz.

²³ Candemir Doğan, *Arapça İsim Cümlesini Yeniden Yapılandırın Âmiller*, İstanbul, Ensar Yay. 2012 s.190

Ancak *لا رجل في الدار* dersek burada iki ihtimal söz konusudur. Ya Cinsin tamamı nefyedilmiştir. (Evde hiç erkek yoktur) ya da sadece bir fert için nefiy söz konusudur. (Evde tek adam yoktur.) Bu tereddütün giderilmesi için bir karineye ihtiyaç vardır.

Ör: *لا رجل في الدار بل امرأة*: Örnekteki “*امرأة*” kelimesi lafzî bir karinedir ve buradaki “*لا*” edatının görevi istiğrak gereği adam cinsinin tamamıyla nefyedilmesidir.

Ancak *لا رجل في الدار بل رجلان* (Evde iki adam vardır) dersek adam cinsini sayıyla sınırlandırmış oluruz. Ve buradaki “*لا*” edatının bu türüne “*ليس*” Gibi Amel Eden “*لا*” deriz.

1.2.1.1.2.2.1. *لا* 'nın Ameli Gibi Amel Eden *ليس*

Arap şiirlerinde “*لا*” ya dâhil olan nekra ismin merfu olduğu görülür. Nahivcilerden bazıları amel konusunda *ليس* Gibi Amel Eden “*لا*”nın amelini “*ليس*” ye benzetir. Şairin şu sözlerinde bu durum açıkça görülmektedir²⁴;

فلا شئ على الأرض باقيا Yeryüzünde baki kalacak bir şey yoktur.

ولا وزر مما قضى الله واقيا Allah’ın hükmüne karşı sığınılacak hiç bir şey yoktur.

²⁴ el-Eşmûnî, *Şerh’ul-Eşmûnî ‘ale’l-Elfiye*, I, s.266

Sîbeveyhi ve Basra ekolünden bir grup “لا”nın amelinin “ليس” gibi olabileceğine cevaz vermişlerdir. Ancak el-Ahfeş ve Ferra bu duruma muhâlif görüş belirtmişlerdir²⁵. El-Esterebâzî “Ne kurallı ne kural dışı “ليس” Gibi Amel Eden “لا”, “ليس” gibi amel etmez.²⁶” demiştir.

“ليس” Gibi Amel Eden “لا”nın amel etmesi için aşağıda belirteceğimiz şartları taşıması gerekir;

Lâ nâfiyenin hem ismi hem de haberinin nekra olması gerekir. Eğer biri veya ikisi marife olursa amel etmez²⁷.

Ör: لا مَالٌ بَاقِيًا مَعَ التَّبْذِيرِ İsrafla birlikte mal kalmaz. (Bir kısmı azalır)

Lâ nâfiye cümlesi, “lâ nâfiye / merfu isim / mansub haber” düzeninde olmalı ve mübteda ile haber arasına başka bir isim girmemelidir²⁸.

Lâ nâfiye ile cümlenin nefyedilen anlamını olumluya çeviren “إِلَّا” gelmemesi ve haberinin ma'mulünün isminin önüne geçmemesi gerekir²⁹.

Lâ nâfiye cümlede tekrarlanmamalı, eğer tekrarlanıyorsa iki olumsuz durumdan olumlu bir anlam çıkacağından amel etmez.³⁰

²⁵ el-Eşmûnî, a.g.e. , I, s.266.

²⁶ Raziyyu'd-dîn Muhammed el-Esterebâzî, *Şerhu'l-Kâfiye ibn'ul-Hâcib*, thk, İlmi Bedi' Ya'kub, Lübnan, Dar'ul-Kutub'il-İlmiyye, 1998, I, s.261.

²⁷ Doğan, a.g.e. , s. 191.

²⁸ Doğan, a.g.e. , s. 191.

²⁹ Doğan, a.g.e. , s. 191.

³⁰ Doğan, a.g.e. , s. 191.

Bununla birlikte İbn Hişam Katru'n-Nedâ'da “ لا ” nın ليس gibi amel etmesinin dört şartı vardır;

İsminin önüne geçmeli

Haberi “إلا” ile ilişkilendirilmemeli

İsmi ve haberi nekra olmalı

Ve bu kullanım şiir ya da nesirde kullanılmalı³¹” diyerek bize bu şekilde amel etmesinin şiir veya nesire has kılındığını söyler.

İbn Cinnî ve İbn Malik “لا النافية للوحدة” nin diğer adıyla "Leyse gibi amel eden (لا)" nin isminin marife olabileceğine cevaz verir. Bu kullanım da şiir ve nesirlerde görülebilir³².

Özetle İbn Hişam'ın dediği gibi “لا النافية للوحدة” nin “ليس” gibi amel etmesi yukarıda belirttiğimiz şiirle birlikte gördüğümüz kadarıyla birkaç şiir de daha kullanılmaktadır.

1.2.1.1.2.2.2. ليس Gibi Amel Eden لا 'nın Atıf Olarak Kullanımı

Bu tür “لا” nın iki görevi vardır. Birincisi nefiy, ikincisi atıftır ve bu durumda atf olunanın hükmü nefyedilir. Bundan dolayı “لا” olumlu anlamda kullanılacak

³¹ Ebu Muhammed Ahmed İbn Hişam el-Ensârî, *Şerhu Katri'n-Nedâ ve Beli's-Sadâ*, thk. Muhammed Muhyiddîn Abdu'l-Hamîd, Muhammed Muhyiddîn 'Abdulhamîd, Mısır, Mektebetü'r-Rahhâb, s. 159.

³² el-Ezherî, *a.g.e.*, I, s.267; Hannâ el-Fahuri, *Tarih'ul-Edebi'l-'Arabî*, Beyrut, el-Mektebetü'l-Bulsiyye, 1987, s. 529.

isimden sonra, nefyedilecek isimden önce kullanılır. Nefy-i Vahde Lâ'sının atıf olarak kullanılması için aşağıdaki şartları taşıması gerekir;

Olumlu ismin, emrin veya nidânın önce kullanılması gerekir³³.

Olumlu isme Ör: جاء زيد لا عمر (Amr değil Zeyd geldi.)

Emre Ör: اضرب زيدًا لا عمرا (Zeyd'e vur, Amr'a değil.)

Nida'ya Ör: يا ابن أخي لا ابن عمي (Ey kardeşimin oğlu ve amcamın oğlu değil)

Cümle içerisinde başka bir atıf edatıyla ilişkilendirilmemesi gerekir.

Ör: جاء زيد لا بل عمر (Zeyd geldi, Hayır hayır bilakis Amr geldi.) Bu örnekte

olduğu üzere atıf edatı olarak kullanılan “لا” ile “بل” ilişkilendirildiği için “لا” atıf görevinde kullanılamaz.

“لا” edatından önce olumsuz bir cümle olmamalıdır.

Ör: ما جائي زيد ولا عمر (Bana ne Zeyd geldi ne de Amr) Bu cümlede iki sebepten

dolayı “لا” atıf değildir. Birincisi Nefiy ifade eden bir cümle kendisinden önce gelmiştir. İkincisi ise başka bir atıf edatı olan “و” ile ilişkilendirilmiştir.

Anlam yönünden iki zıt durum bulunduğu “لا” atıf görevinde kullanılabilir.

³³ İbn Hişâm el-Ensârî, *a.g.e.* , I, s. 401.

Ör: جائي رجل لا امرأة (Bana kadın değil adam geldi.)

1.2.1.1.2.2.3. Gibi Amel Eden لا 'nın Cevabiyye Olarak Kullanımı

Muradî “ Bir soruya cevap verirken “نعم” ile evet “لا” ile hayır deriz. هل قام سورسuna bir cümle ile cevap vermek yerine bu iki ifadeden birini kullanırız.” der³⁴.

İbn Hişam ise “Bu edat sorulan soruya verilebilecek birçok cümlelerin hazfedilmesini sağlar. لا لم يجي سورسuna “لا” hayır dersin. Aslında kast ettiğin لا لم يجي (Hayır gelmedi) cümlesidir.”³⁵

1.2.1.1.2.2.4. Gibi Amel Eden لا 'nın Mu‘tarıza Olarak Kullanımı

Mu‘tarıza görevini üstlenen “لا النافية” Hâfız (câr) ve Mahfuz (mecrur) arasında bulunur.

Ör: “ غضبت من لا شيء (Hiç yoktan öfkелendin)

Bu görevi üstlenen “لا” isim ile bu ismi mecrur kılan harfin arasını ayırır ve isimden sonrasını nefyeder. Nahivcilerden bazıları bu görevdeki “لا” yı sadece lafız yönünden “لا الراءدة” olarak isimlendirmişlerdir. Ancak anlam yönünden nefiy anlamı taşıdığı için zaid değildir.”³⁶

³⁴ el-Muradî, *a.g.e.* , s.296

³⁵ İbn Hişâm el-Ensârî, *a.g.e.* , I, s. 402.

³⁶ el-Muradî, *a.g.e.* , s. 300

1.2.1.2. Nefiy Edatlarından ما

Bu edat “لا” gibi aslî nefiy edatlarındandır. Şimdiki zamanı nefyetmesi, hem marife hem de nekra ismin başında gelebilmesi açısından “ليس” e benzeme bakımından “لا” ya daha yakındır. Ancak “لا” genellikle nekra ismin başında gelmektedir³⁷.

Yeni dönem Nahivciler “ما” yı “ليس” ye benzemesiyle alakalı birkaç sebep sayarlar. Bu sebepler aşağıdaki gibidir;

“ليس” gibi şimdiki zamanı olumsuz kılar.

Haberi “ليس” gibi “ب” harf-i ceriyle birlikte kullanılabilir.

Ör: ³⁸ ما أنت بنعمة ربك بمجنون

“ما” hem isim cümlesinin hem de fiil cümlesinin başında kullanılabilir.

1.2.1.2.1. Fiil Cümlesinin Başında Kullanılan ما

Sîbeveyh “هو يفعل” dediğinde bu ifadedeki fiilin zamanı hâl’dir. Bu ifadenin olumsuzunu ما يفعل olur.”

³⁷ el-Bakrî, *Esalibu'n-Nefyi fi'l-Kurân'il-Kerîm*, s. 87

³⁸ Kalem 68: 2

Öyleyse “ما” fiil-i muzarinin başında gelebilir ve nahivcilerin geneline göre hâl

için kullanılır. İbn Hişam (ö. 761/1360) ve Murâdî (ö. 749/1348) ﴿...قُلْ مَا يَكُونُ لِي﴾

﴿...أَنْ أُبَدِّلَهُ مِنْ تَلَقُّاءِ نَفْسِي...﴾ De ki: «Onu kendiliğimden değiştirmem benim için olacak

şey değildir!..” ayetiyle delillendirerek “ما” nın çok az da olsa muzari fiilin başında

gelerek istikbal ifade edebileceğini söylerler. Böylece cumhur hâl’in dışında bir zamana delalet edebilecek bir karine yoksa “ما” nın aslî görevini tayin etmiştir³⁹.

﴿مَا يَأْتِيهِمْ مِنْ ذِكْرٍ مِّن رَّبِّهِمْ مُحْدَثٍ إِلَّا اسْتَمَعُوهُ وَهُمْ يَلْعَبُونَ﴾⁴⁰ Rablarından kendilerine

gelen her yeni uyarıyı mutlak eğlenerek dinliyorlar” ayetinde kullanılan “ما” nın anlam

açısından hem şimdiki zaman hem de gelecek zaman ifade ettiğini söylemek

mümkündür. Bu duruma delil olarak Kurtubî Tefsirinde geçen ما جدّ لهم الذكر استمروا

⁴¹ على الجهل "Cehâlet üzere oldukları sürece öğüt onlara ne şimdi fayda verir ne de

gelecekte fayda verecektir."

³⁹ İbn Hişâm el-Ensârî, *a.g.e.* , I, s.494; el-Muradî, *a.g.e.* , s. 329.

⁴⁰ Enbiya 21: 2.

⁴¹ Ebu ‘Abdullah Muhammed el-Kurtûbî el-Ensârî, *el-Câmi ‘u li-Ahkam’il-Kur’an*, thk. ‘Abdullah b. ‘Abdulmuhsin et-Turkî, Beyrut, Müessesetu’r-Risâle, XI, s. 262.

1.2.1.2.2. İsim Cümlesinin Başında Kullanılan ما

Ahmed Mahir el-Bakrî'nin de dediği gibi “ما” Kur'an-ı Kerim'de genellikle isim cümlesinin başında gelir⁴².

Nahivciler “ما”nın kullanımı konusunda iki farklı görüşe sahiptirler.

Bunlardan Hicaz, Tihame ve Necid lehçeleri birinci gruptur.⁴³ ﴿مَا هَذَا بَشَرًا﴾

"...Bu bir beşer değildir..." ayeti kerimesi bu grubun üslubuna uygundur diyebiliriz. Bu Basra ekolünün görüşüdür. Kûfe ekolüne göre “ما” amel etmez ve haber durumundaki isim önceki durumu üzere kalır. Bu görüşe göre olumsuzluk konuşma ile sınırlıdır.

Sîbeveyhî (ö.180/796) ve eski Nahivcilerin çoğu yukarıda geçen ayetteki “بَشَرًا” ifadesinin haber ve mansub olduğunu iddia ederler. Bu hicaz kullanımına göre böyledir. Ancak Beni Temim lehçesini uygun gören Ferra' (ö. 207/822) ve onun görüşüne sahip bir kısım Nahivciler burada kullanılan “ما”nın amel etmediğini iddia ederler. Bu kullanım hatalıdır. Bizler için temel kaynak olan Allah'ın kitabı ve rasulünün kullanımı asıldır. Bu sebeple Beni Temim'in görüşü sahih kullanımlara muhâlif olduğu için uygun değildir⁴⁴.

İkinci grup ise Benî Temim lehçesidir. Ahmet Süleyman Yakut “Temîmiler “ما”nın irab yönünden bir etkisinin olduğunu kabul etmezler. Delil olarak ise “ما”nın

⁴² el-Bakrî, *Esalibu'n-Nefyi fi'l-Kurân'il-Kerîm*, s. 87.

⁴³ Yusuf 12: 31.

⁴⁴ ez-Zeccâc, *Me'ani'l-Kur'ani'l-Kerim ve I'rabihi*, thk. 'Abdu'l-Celîl Abde Şelbî, Alimu'l-Kutub, 1988, III, s.107,108.

özel bir harf olmadığını bu sebeple amel etmeyeceğini; “ليس” gibi fiil olmadığı için ona benzemediğini ve bu sebeple onun gibi amel edemeyeceğini söylerler.⁴⁵” diyerek Benî Temimin “ما” konusundaki kullanımlarını bizlere beyan etmektedir.

1.2.1.2.2.1. İsim Cümlesinin Başında Kullanılan ما Edatının Ameli

Ebu'l-Kasım ez-Zeccâcî (ö. 311/923) "ما النافية" nin amelinin şartlarından bahsederken “Bilin ki “ما” Hicaz lehçesinde ismini ref” haberini nasb eder. Eğer Haber muahhar ve menfî olursa Hicaz ehli bu durumu “ليس” nin ameline benzettir. Yukarıda da bahsi geçtiği üzere Benî Temim lehçesine göre “ما” amel etmez, mübteda da haber de ref üzere kalır. Hicaz lehçesine göre eğer haber ismin önüne geçerse veya habere “إلى” dâhil olursa “ما” amel etmez, hükmü iptal olur derler ve Benî Temimin görüşünü ancak bu hususlar söz konusu olduğunu da kabul ederler.” sözleriyle bu konuyu bizlere beyan etmiştir.

Aşağıda belirteceğimiz iki madde ile bu konuyu özetlememiz mümkündür;

“ما”nın ismi ile haberi arasına zaid bir (إن) girmemeli ve haberi öne geçmemelidir. Ferra mutlak olarak haberin irabının nasb olması gerektiğini savunur⁴⁶.

⁴⁵ Ahmed Süleyman Yakut, *en-Nevâsihu'l-Fi'liyye ve'l-Harfiyye*, Mısır, Dar'ul-Me'arif, 1984, s.209.
⁴⁶ Suyûtî, *Hem'u'l-Hevami' Şerhu'l-Cevami'*, thk. Ahmed Şemse'd-dîn, Beyrut, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1998, II, s.390.

Cümlelerin olumsuz anlamını olumluya çeviren “إِلَّا”nın olmaması ve ما النافية nin tekrar edilmemesi gerekir.

Ör: 47 ﴿وَمَا مُحَمَّدٌ إِلَّا رَسُولٌ﴾ “Muhammed ancak bir elçidir”

“إِلَّا”nın cümle içerisinde kullanılması durumunda Ferra' haberin yine nasb olabileceğini; “haber ismi vasfediyorsa” şartına bağlamıştır⁴⁸.

Ör: ما زيدٌ إِلَّا قائمًا (Zeyd ayaktadır.)

Kufe ekolünün bu konudaki görüşü ise eğer isim habere benzetiliyorsa haber nasb olabilir⁴⁹.

Ör: ما زيدٌ إِلَّا أسدًا (Zeyd aslan gibidir.)

1.2.1.3. Nefiy Edatlarından ليس

“ليس” hem fiil cümlesinin hem de isim cümlesinin başında kullanılabilir.

Nahivcilerden bir kısmı “ليس”nin harf olduğunu bir kısmı da fiil olduğunu söylerler.

“ليس”nin nefiy ve atıf görevleri “لا”nın durumu gibidir. Bu sebeple tekrar açıklama gereği duymadık.

⁴⁷ Fetih 48: 29.

⁴⁸ el-Muradî, *a.g.e.*, s.325.

⁴⁹ Muhammed Muhyî'd-Dîn ‘Abdu'l-Hamîd, *‘İddet’ul-Sâlik ilâ Tahkîki Evdahı’l-Mesâlik*, I, s.276.

“ليس” nin Harf Olduğunu İddia Edenlerin Delilleri⁵⁰

İbn Şukayr (ö. 320/932), onun öğrencilerinden İbnu's-Serrâc (ö. 344/955) ve Nahiv âlimlerinden bir grup “ليس” nin harf olduğunu iddia ederler ve görüşlerini aşağıda sunduğumuz delillere dayandırırılar.

“ليس” fiillerin sahip olduğu yapıya uygun değildir. Çünkü “ليس” fiiller gibi sarf edilemez. Yani “ليس” den fiil-i muzari, ism-i fâil ve ism-i mef'ul yapılamaz.

Diğer olumsuzluk edatları fiillerin başına gelebilir ve fiilleri anlam yönünden etkileyebilirler. Ancak “ليس” için böyle bu durum söz konusu değildir.

Fiiler gibi mastarları yapılamaz. Aksine zamana ve olaya delalet eder.

“إِلَّا” gibi nasb eden bir harf olarak kullanımı uygundur.

“ليس” nin Fiil Olduğunu İddia Edenlerin Delilleri⁵¹

Fiil olduğunun iddia edenlerin görüşlerine göre “كان” ve kardeşleri gibi ismini ref' haberini nasb eder.

“كان” ve kardeşleri de fiillerin başında gelerek fiilleri etkiler. Ancak Nahivcilerin çoğu onu fiil kabul ederler.

⁵⁰ el-Bakrî, *Esalibu'n-Nefyi fi'l-Kurân'il-Kerîm*, s. 78.

⁵¹ el-Bakrî, *Esalibu'n-Nefyi fi'l-Kurân'il-Kerîm*, s. 89.

“ليس” nin camid olması ve çekiminin yapılamaması onu fiil olmaktan çıkarmaz. Çünkü “نعم وبئس” de camiddir ve sarf edilemez.

Tâ'u Te'nîs'in ve Ref' zamirlerinin “ليس” ye iltihak edilmesi uygundur. Bu durum sadece fiiller için söz konusudur.

Ör: لست, لستُم لست

1.2.1.3.1. ليس Edatının Fiil Cümlesinin Başında Kullanımı

“ليس” fiil cümlesini nefyetse de Kur'an-ı Kerim'de herhangi bir kullanımı söz konusu değildir. Bu sebeple Nahivcilerin bir kısmı “ليس” nin yalnızca isim cümlesinin başında kullanılabileceğini söylerler. Bu kullanımı ancak Arap şiirinde bulmak mümkündür⁵².

Sîbeveyhî'nin el-Kitab adlı eserinde “ليس خلق الله مثله” ifadesini Arapların kullandığı belirtilmektedir.⁵³ Bu ifadede görüldüğü üzere “ليس” mazi fiilin başında kullanılmıştır.

⁵² Hasan İbn Sabî, *Dîvânu Hasan İbn Sâbî el-Ensârî*, Beyrut, Dar'ul-Cîl, 1991, I, s. 320.

⁵³ Sîbeveyh, *a.g.e*, I, s. 71.

1.2.1.3.2. ليس Edatının İsim Cümlesinin Başında Kullanımı

Görüldüğü üzere “ليس” genellikle isim cümlesini nefyetmektedir. Kur’an-ı Kerim’de isim cümlesinin başında nefiy edatı olarak 89 yerde görülmektedir.

“ليس” zaman yönünden aslî olarak Nefy-i Hâl’e, ferî olarak İstikbâl’e delalet eder. İbn Hişam bu konuyla alakalı “ليس” Nefy-i Hâl’e delalet eden bir kelimedir. Bunun dışında ancak bir karine ile nefyeder.” sözleriyle yukarıdaki ifadeyi desteklemektedir. Taberî’nin Şerh’ul-Kâfiye adlı eserinde “ليس” nin haberi zaman açısından hâl ile sınırlandırılmıyorsa cümlenin öncesine göre bir zaman takdir edilir⁵⁴ ifadesini Kur’an-ı Kerimde geçen ﴿وَلَئِنْ أَخْرْنَا عَنْهُمْ الْعَذَابَ إِلَىٰ أُمَّةٍ مَّعْدُودَةٍ لَّيَقُولُنَّ مَا يَحْبِسُهُ أَلَّا

﴿يَوْمَ يَأْتِيهِمْ لَيْسَ مَصْرُوفًا عَنْهُمْ وَحَاقَ بِهِمْ مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ﴾⁵⁵ "Eğer biz müşriklerden belirli bir vakte kadar azabı erteleseydik azabın geldiği gün kesinlikle diyeceklerdi ki bu azabı bizden savacak kimse asla olmayacak" ayeti ile destekleyebiliriz. Bu ayeti kerimde görüldüğü üzere müstakbel yani gelecek zaman anlamı ile kullanılmaktadır.

Bu görüşlere göre “ليس” cümlenin anlamını zaman açısından hâl (geniş/şimdiki zaman) ve istikbal (gelecek zaman) olarak nefyeder. Lafzî veya manevî bir karineyle cümlenin nefyi için kullanılır. ﴿إِنَّ عِبَادِي لَيْسَ لَكَ عَلَيْهِمْ سُلْطَانٌ إِلَّا مَنِ اتَّبَعَكَ مِنَ الْغَاوِينَ﴾⁵⁶

⁵⁴ el-Esterebâzî, *a.g.e.* , II, s. 197.

⁵⁵ Hud 11: 8.

⁵⁶ Hicr 15: 42 (Sana tabi olan azgın kullarım hariç kullarımın üzerinde ne şimdi ne de gelecekte herhangi bir gücün yoktur.)

“...Azgınlardan sana uyanlar dışında, kullarım üzerinde senin hiçbir hakimiyetin yoktur...” ayeti kerimesinde zaman yönünden hâl ve istikbal olarak nefyeder.

﴿وَأَنْ لِّسَ لِلْإِنْسَانِ إِلَّا مَا سَعَى﴾⁵⁷ “İnsan için çalıştığından başkası yoktur” ayeti

kerimesinde ise “ليس” herhangi bir zamanla sınırlandırılmamıştır.

1.2.1.3.3. Cinsinin Hükümünü Nefyeden ليس

﴿ليس﴾ nin bu kullanımına İbn Malik dışında değinen kimse görmedim. “ليس”

﴿صَلَاةٌ أَثْقَلُ عَلَى الْمُنَافِقِينَ مِنَ الْفَجْرِ وَالْعِشَاءِ﴾⁵⁸ “Münafıklara sabah ve yatsı namazlarından

daha ağır gelen bir şey yoktur” hadisi bu kullanıma örnek gösterilebilir. ﴿لَيْسَ لَهُمْ طَعَامٌ﴾

﴿إِلَّا مِنْ ضَرِيعٍ﴾⁵⁹ “Onların yiyeceği zakkumdan başka bir şey değildir” ayeti kerimesi de

bu kullanımına örnek gösterilebilir.

1.2.1.4. Nefiy Edatlarından إِنْ

“إِنْ” hem isim cümlesini hem de fiil cümlesini nefyeder. Bu nefiy edatının

zaman yönünden karşılığı nefiy edatlarından olan “مَا” gibi nefy-i hâldir.

⁵⁷ Necm 53: 39.

⁵⁸ Buhârî, Mevâkîr 20, Ezân 34; Müslim, Mesâcid 252. Ayrıca bk. Ebû Dâvûd, Salât 47; Nesâî, İmâmet 45; İbni Mâce, Mesâcid 18.

⁵⁹ Gaşîye 88: 6.

	Cümle	Anlamı
Fiil Cümlesi	إِنْ يَقُومُ زَيْدٌ	Zeyd ayağa kalkmıyor/kalkmaz
İsim Cümlesi	إِنْ زَيْدٌ قَائِمٌ	Zeyd ayakta değildir.

Örnek Ayet	Anlamı	Görevi
إِنَّ الْحَكَمَ إِلَّا لِلَّهِ ⁶⁰	Hüküm yalnızca Allah'ındır ⁶¹	Nefy-i Hâl
إِنَّ الْكَافِرُونَ إِلَّا فِي غُرُورٍ ⁶²	Kafirler ancak aldanma içerisindedir ⁶³ .	Nefy-i Hâl

Nefiy edatlarından “إِنْ” Nahivcilerin ittifakıyla nefiy edatlarından “مَا” ile aynı anlamda kullanılır. Fiil cümlesinde bitiştiği fiil, fiil-i mazi ise fiil mazi zaman kazanır ve nefyedilir. Eğer bitiştiği fiil, fiil-i muzari ise isim cümlesinde olduğu gibi nasıl mübteda ve haberi zaman açısından hâl olarak nefyediyorsa muzari fiili de böyle nefyeder.

1.2.1.4.1. Fiil Cümlesinin Başında Kullanılan إِنْ

Fiil cümlesinin başında kullanılan “إِنْ” zaman yönünden cümleye hâl ve mazi anlam kazandırarak nefyeder. Nadiren de olsa cümlelerin anlamına gelecek zaman

⁶⁰ Enam 6: 57.

⁶¹ Ebu'l-Kasım İbn Ömer ez-Zamahşerî, *el-Mufasssal fî 'İlmi'l-'Arabiyye*, thk. Ali ibn Mulhim, Beyrut, Daru'l-Cil, t.y. , s. 407.

⁶² Mülk 67: 20.

⁶³ Sibeveyhî, *a.g.e.* , III, s.152.

anlamı kazandırarak nefyedebilir. Ancak bu anlamı kazanabilmesi için cümlelerin siyak ve sibakını bilmemiz gerekir veya menfi fiilin zamanını bize işaret eden çeşitli karineler olması gerekir. Temmam Hasan'ın “Bize göre her zaman muayyen bir karine olmayabilir. Cümleyi anlamlandırırken cümlelerin siyak'ına da bakmamız gerekir⁶⁴” sözleri cümleyi anlamlandırırken takip etmemiz gereken metodu bize bildirir.

Örnek Ayet	Anlamı	Zamanı
إن أردنا إلاّ الحسى ⁶⁵	Biz ancak iyiliği istedik	Mazi
إن يقولون إلاّ كذبا ⁶⁶	Onlar yalandan başka bir şey söylemezler	Muzari
إن يدعون من دونه إلاّ إنا ⁶⁷	Onlar Allah'ı bırakıp sadece dışılara tapıyorlar	Muzari

1.2.1.4.2. İsim Cümlesinin Başında Kullanılan إن

Kur'an-ı Kerimde birçok ayeti kerimede ”إن“; istisna edatı “إلاّ” ile kullanılmaktadır. Nahivcilerden bazıları “إن” edatı ancak kendisinden sonra istisna edatı olan “إلاّ” ile gelir. İbn Hişam; “Bazıları nefyeden “إن” ancak “إلاّ” ile veya yedi

⁶⁴ Temmam Hasan, *el-Lugat'ul-‘Arabiyye Mebnâha ve Ma'nâha, el-Hey'etü'l-Mısriyye'l-‘Âmme li'l-Kitâb*, Kahire, 1979, s. 16.

⁶⁵ Tevbe 9: 107.

⁶⁶ Kehf 18: 5.

⁶⁷ Nisa 4: 117.

kıraate göre birbirlerinin yerlerine kullanılan müşedded “لَمَّا” ile gelirse “إِنْ” tek başına da kullanılabilir," demiştir.

لَمَّا ile إِلا birbirlerinin yerlerine kullanılabilen	
ما كل نفس إلا عليها حافظ	إن كل نفس لما عليها حافظ
Üzerinde koruyucu olmayan hiçkimse yoktur.	

Nefiy edatlarından إِنْ tek başına kullanımı	
إن عندكم من سلطان بهذا ⁶⁸	Bu konuda elinizde hiçbir delil yoktur.
قل إن أدري أقرب ما توعدون ⁶⁹	De ki: Ben size vaad edilenin yakın mı olduğunu bilemedim....
وإن أدري لعله فتنة لكم ⁷⁰	Bilemedim, belki o sizin için bir imtihandır.

“إِنْ النافية” nin kullanımı pek yaygın değildir. Sadece Ehl-i Âliye lehçesine mahsustur. Konuşma anındaki olumsuzluğu ifade eden “إِنْ النافية”nin amel edip etmemesi de mümkündür. İsim cümlesi üzerinde nefiy ve nesih etkisi için diğer “ليس” ye benzeyen edatların özelliklerini taşıması gerekir ve ek olarak da “İn Nâfiye”den sonra “İn Zâide” gelmemesi gerekir.⁷¹

⁶⁸ Yunus 10: 68.

⁶⁹ Cin 72: 25.

⁷⁰ Enbiya 21: 111.

⁷¹ Doğan, a.g.e. , s.193.

1.2.1.5. Nefiy Edatı لات

“لات” ye benzeyen nefiy edatlarındandır. “لات” sadece isim cümlesine dâhil olur. Ancak Nahivciler birçok kez ameli hususunda ihtilaf etmişlerdir. İhtilafa düşülen konulardan bazıları şunlardır⁷²;

a) Nahiv âlimlerinden bazıları “لات” nin “إِنِّ” nin ameli gibi amel ettiğini iddia ederler. Eğer “لات” den sonra gelen isim merfu gelirse mübtedanın haberi hazf olmuştur. Eğer mansub olarak gelirse Mefulun bih hazf olmuştur. El-Ahfeş de bu görüşe sahip olan âlimlerdendir. Bu görüşü Es-Sirâfî, İbn Usfur’dan o da Ahfeş’ten nakletmiştir.

Sîbeveyhî ve cumhur ulema “لات” nin “ليس” nin amel ettiği gibi amel ettiğini söyler. Hatta “ليس” e benzeyen “لا” ya bir “التاء” nın ziyade edildiğini söyler.

El-Ferra “لات” nin zaman ifade eden isimlerin irabını cer yaptığını söyler.

1.2.1.5.1. Nefiy Edatı لات nin Ameli

Nefiy Edatı “لات” nin amelinin iki şartı vardır;

⁷² İbn Hişâm el-Ensârî, *a.g.e.* , I, s.419; Es-Suyutî, *a.g.e.* , s. 399,400.

a) Özellikle “حين” lafzı ile cümle içerisinde kullanılması gerekir. Denilir ki sadece “حين” lafzı ile değil “حين” nin eş anlamlıları olan “أوان” ve “الساعة” lafızlarıyla da kullanılır.

b) İsim veya haberinin zaman anlamı taşıyan iki kelimedenden birinin hazfedilmiş olması ve çoğunlukla hazfedilenin ismi olması; açıkta kalan ögenin nekra olması gerekir.

Kur'an-ı Kerim’de sadece bir yerde geçmektedir⁷³.

1.2.1.6. Nefiy Edatı لم

Muzari fiilin başında kullanılan nefiy edatıdır. Kur'an-ı Kerim’de meczum muzari fiil olarak 109 yerde geçmektedir.

Nahiv âlimlerinin çoğuna göre “لم” fiil-i muzariyi cezm ve nefiy eder. Fiilin anlamı maziye çevirir. Sîbeveyhi der ki “لم يفعل (yaptı) fiilinin nefyi لم يفعل (yapmadı) dir.”⁷⁴

İbn Hişam “لم” muzari fiili cezm eden ve anlamını maziye döndüren nefiy edatıdır⁷⁵ der. Ör: ﴿لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ﴾ “Doğmadı ve doğurulmadı”

Murâdî “Sîbeveyhî’nin görüşü açıktır ki lafzen muzari fiile dâhil olur ve anlamını maziye çevirir. Bu aynı zamanda el-Müberred’in de görüşüdür⁷⁶.

⁷³ Bu konuyla ilgili örnekleri “ليس” ile “لات” nin görev yönünden ilişkilerini anlattığımız bölümde bulabilirsiniz. Bkz. s. 67.

⁷⁴ Sîbeveyhî, *a.g.e.* , III, s.117.

⁷⁵ İbn Hişam, *a.g.e.* , I, s.454.

⁷⁶ El -Muradî, *a.g.e.* , s.267.

Nahivcilerden bazıları nefiy edatı olan “لم” in şimdiki zamana ittisal edilmesinin mümkün olabileceğini söylerler. Yani kurulan cümlelerin anlamı şimdiki zaman ifade edebilir. Bu konuda İbn Hişam “لم” zaman açısından ittisâl veya inkıta edebilir; “لم” ile kullanılan cümle zamandan mutlak ve mücerred de olabilir⁷⁷.”

⁷⁸ ﴿وَلَمْ أَكُنْ بِدَعَائِكَ رَبِّ شَقِيًّا﴾ “Sana dua ederken hiç bedbaht olmadım” (ittisal)

⁷⁹ ﴿هَلْ أَتَى عَلَى الْإِنْسَانِ حِينٌ مِنَ الدَّهْرِ لَمْ يَكُنْ شَيْئًا مَذْكُورًا﴾ “İnsan (henüz) anılır bir şey değilken (yaratılmamışken) üzerinden uzunca bir zaman geçti”(inkıta)

⁸⁰ ﴿لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ﴾ “O, doğmadı ve doğurulmadı” (Mutlak nefiy)

Eğer şart edatlarından birisi “لم” in başında kullanılırsa cümle zaman yönünden gelecek zaman ifade eder.

⁸¹ ﴿حَتَّىٰ إِذَا جَاءَهُ لَمْ يَجِدْهُ شَيْئًا وَوَجَدَ اللَّهَ عِنْدَهُ فَوَفَّاهُ حِسَابَهُ﴾ (İnkâr edenlere gelince; onların amelleri ıssız bir çöldeki serap gibidir. Susamış kimse onu su sanır.) Yanına geldiğinde hiçbir şey bulamaz. (Tıpkı bunun gibi kâfir de hesap günü amellerinden bir şey bulamaz). Ancak Allah’ı yanında bulur da Allah onun hesabını tastamam görür...”

Özetle “لم” nefiy edatıdır ve fiili muzariyi cezm eder. Muzari fiilin anlamını Munkatı (Anlam yönünden belli bir anda olup bitmiş) veya müstemir (Mazide bir

⁷⁷ el-Bakrî, *Esalibu'n-Nefyi fi'l-Kurân 'il-Kerîm*, s. 109.

⁷⁸ Ekici, *a.g.e.* , s. 71.

⁷⁹ İnsan 76: 1.

⁸⁰ Ekici, *a.g.e.* , s.70; el-İhlas 112: 3

⁸¹ Nur 24: 39.

müddet sürmüş ve bitmiş) mazi bir zamana çevirir. Eğer şimdiki zamana delalet eden bir karine varsa ve şart edatı kendinden önce gelirse cümlelerin anlamını maziden istikbale çevirir⁸².

1.2.1.7. Nefiy Edatı لَمَّا

Nefiy edatlarından olan “لَمَّا” muzari fiilin başında kullanılır, muzari fiili nefy ve cezm eder. Muzari fiilin anlamını geniş zamandan yakın maziye çevirir. Sîbeveyhî “قد فعل” nin nefyi لَمَّا يفعل dır.”⁸³

“لَمَّا” in bir *mâ* ziyade edilmiş hâli olup bu onun manasında bir fazlalığa sebep olmuştur. Sibeveyhî’nin yukarıda ifade ettiği üzere bu fazlalık, “لَمَّا”nın karşılığı olan müsbet kullanımdaki “قد” harfine karşılık gelir. “مَ” nın “لَمَّا” ya kattığı bu artı mana ise “لَمَّا” nın ifade ettiği olumsuzluğun sözün söylendiği âna kadar geçmiş tüm zamanı kapsaması (Cahd-ı Mustagrak) ve karşılık geldiği müsbet cümlelerin ifade ettiği kesinliğe karşılık “لَمَّا” nın da ilgili hükmün nefyinin kesinliğine delâlet etmesidir⁸⁴. “لَمَّا” zaman yönünden aşağıdaki gibi açıklanabilir;

⁸² el-Bakrî, *Esalibu'n-Nefyi fi'l-Kurân'il-Kerîm*, s.109.

⁸³ Sîbeveyhî, *a.g.e.* , III, s.117.

⁸⁴ Zemahşerî, *a.g.e.*, s. 365.

a) “لَمَّا” ile nefyedilen hükmün daha sonraki bir zamanda gerçekleşmesi mümkün olabilir. Bu duruma tevakku’ denir⁸⁵. ⁸⁶﴿وَلَمَّا يَدْخُلُ الْإِيمَانُ فِي قُلُوبِكُمْ.....﴾ ayeti kerimesine “sizin kalbinize şu ana kadar iman girmedi belki daha sonra girer” anlamı vermek mümkündür.

b) “لَمَّا” şimdiki zamana kadar veya şimdiki zamana yakın bir âna kadar geçmiş zamanın tamamında hükmün nefyine delalet eder⁸⁷. “لَمَّا يَأْتِ زَيْدٌ ثُمَّ أَتَى” “Zeyd şu âna kadar gelmedi sonra gelebilir.”

c) “لَمَّا” dan sonra gelen fiil ihtiyaren hazfedilebilir⁸⁸. “هل وصلت البيت؟” “Sen eve ulaştın mı ? ” sorusuna “وصلت ولَمَّا” “Ulaştım ancak daha eve girmedim” diyebiliriz.

1.2.1.8. Nefiy Edatı لَن

“لَن” muzari fiili nefyeden, nasb eden ve muzari fiilin zamanını istakbale(gelecek zaman) çeviren bir edattır⁸⁹. Sîbeveyhî “ Eğer سوف يفعل derse, bu ifadenin olumsuz karşılığı لَن يفعل dir⁹⁰” der. “لَن” in amelinin nasb ile sabit olmasının

⁸⁵ İbn Nuredîn Muhammed b. ‘Ali b. İbrahim b. el-Hatîb el-Mevze’î, *Mesâbîhu’l-Meğânî fî Hurûfi’l-Me’ânî*, thk. ‘Âid b. Nâfi’ el-‘Omerî, Medine, Dâru’l-Menâd, 1993, s.399.

⁸⁶ Hucurat 49: 14.

⁸⁷ Zemahşerî, *el-Keşşâf ‘an Hakâiku’t-Tenzîl ve ‘Uyûnu’l-Ekâvîlu fî vucûhi’t-Tevîl*, Beyrut, Dâru’l-Ma’rife, ty. , IV, s.17.

⁸⁸ Zemahşerî, *a.g.e.* , s. 17,18.

⁸⁹ İbn Hişâm, *a.g.e.* , I, s. 464.

⁹⁰ Sîbeveyhî, *a.g.e.* , III, s. 117.

sebebi kullanımının muzari fiile has olmasıdır. Ukberî “لن” in amel etmesinde hem hamlu’n-nezîr ‘ale’n-nezîr hem de hamlu’n-nakîz ‘ale’n-nakîz kuralının etkili olduğunu söyler. Çünkü “لن” bir yönden (أَنْ) in benzeri bir yönden ise zıddıdır⁹¹.

Nahivciler “لن” in zamana delaleti konusunda istikbal’in nefyi için kullanılması konusunda icma etmişlerdir. Âlimlerin ihtilaf ettiği husus istikbalin(gelecek zaman) mahiyeti konusundadır. Bu hususta tartışılan soru şudur; “İstikbal yakın geleceği mi yoksa uzak geleceği mi ifade ediyor? Veya istikbal müebbed (ebedî) mi ya da müekked mi? ifade etmektedir.”

Bu soruların kaynağı nahivle alakalı bir husus değildir. Ehl-i Sünnet ile Mu’tezile arasındaki Yüce Allah’ın kıyamet gününde görülüp görülemeyeceği tartışması konuyu “لن” in mahiyetinin tartışılmasına götürmüştür. Ancak biz bu konunun dataylandırılmasının çalışmamızı mecrasından çıkaracağını düşündüğümüz için hatırlatmakla yetiniyoruz.

Zemahşerî “لن” in tekîd ve te’bid (ebedilik) ifade ettiğini ve muzari fiili gelecek zamanda olumsuz yapan لا’nın tekîdinin “لن” edatı ile yapıldığını söyler. Örnek olarak لن أبرح “Bugün yerimden ayrılmayacağım” cümlesinin tekîdini لا أبرح “Yerimden asla ayrılmayacağım” cümlesinin karşıladığını iddia eder⁹². Ancak

⁹¹ Ebu’l-Bekâ ‘Abdullah b. el-Huseyn el-Ukberî, *el-Lubâb fî ‘ileli’l-binâ ve’l-i’râb, thk. Gazî Muhtâr Tuleymât*, Beyrut, Dar’ul-Fikri’l-Mu’asır, 1995, II, s.32; Ekici, *a.g.e.* , s. 74.

⁹² Zemahşerî, *a.g.e.* , s. 407.

İbn Hişam bu görüşü ⁹³ ﴿فَلَنْ أَكَلِمَ الْيَوْمَ انْشِيَا﴾ “Bugün hiçbir insanla asla konuşmayacağım” ayeti kerimesini delil getirerek “eğer “لَنْ” te’bîd ifade etseydi, Yüce Allah “اليوم” ile zamanı sınırlandırmazdı” diyerek reddetmiştir.

1.3. Nefiy Edatlarının Birbirleriyle İlişkileri

Nefiy edatları arasında görevleri açısından önemli farklılıklar vardır. Bu bölümde nefiy edatlarının birbirleriyle olan ortak yönlerini ve farklılıklarını açıklamaya çalışacağız. Bu farklılıkların bilinmesinde öncelikle, Yüce Allah’ın Kitabı’nın ve âlemlere rahmet olarak gönderilmiş Rasulünün, hadislerinin anlaşılmasında önemli yeri vardır. ⁹⁴ ﴿انْكَافِرُونَ إِلَّا فِي غُرُورٍ﴾ “Kafirler ancak gurur içerisinde” ayetini ele alırsak “ان”ın “ما” görevini üstlendiğini bilmemiz ayeti doğru anlamlandırmamız açısından önemlidir. Şimdi konuyu mecrasından çıkarmadan açıklamaya çalışalım.

1.3.1. لم ve لما’nın Görev Yönünden İlişkisi

“لم” ve “لما” fiil cümlesine dâhil olma konusunda ortak göreve sahiptirler. İkisi de özellikle fiil-i muzarinin başında gelirler. Fiilin zamanını maziye çevirerek anlamını olumsuz yaparlar. Ancak kullanımları arasındaki ilişkiye ve aralarındaki farklılıklara bakacak olursak aşağıdaki maddeleri sıralayabiliriz;

⁹³ Ekici, *a.g.e.* , s. 75; Meryem 19: 26.

⁹⁴ Mülk 67: 20.

a) “لَمَّا”nin nefyi için “لَمْ”, “لَمَّا” ise “قَدْ”nin nefyi için kullanılır. Yani “لَمَّا” ile yapılan nefiy “لَمْ” ile yapılan nefiyden kesinlik açısından daha kuvvetlidir. Çünkü “لَمْ يَفْعَلْ” (yapmadı) müsbet sigasının nefyi “لَمَّا يَفْعَلْ” (yaptı) kesinlikle “قَدْ فَعَلَ” (kesinlikle yaptı) nin nefyi “لَمَّا يَفْعَلْ” (şu ana kadar yapmadı) dir. Zerkeşî İbn Cinnî’den “لَمَّا”nın aslı “لَمْ”e ما ziyade edilerek yapılır. Böylelikle nefiy de ziyadeleşmiş olur. Sen قام زيد (Zeyd kalktı) dersin bu cümlemin nefyi لم يَقم (kalkmadı) dur. Eğer قام (Kesinlikle Kalktı) dersin bu cümlemin nefyi لمَّا يَقم (Kesinlikle şu ana kadar kalkmadı) dur. Nasıl ki müsbet ifadeyi tekîd için فعل nin başına قد getirilmişse nefyi tekîd için de “لَمَّا” ile ziyadeleştirilmiştir⁹⁵ ifadelerini nakletmiştir.

b) “لَمْ”, “لَمَّا” dan farklı olarak hem muttasıl hem de munkatı’ nefyi ifade eder. Yani “لَمْ” ile ifade edilen olumsuzluk hem geçmiş zamanın tamamını kapsayabilir hem de geçmişin bir kısmıyla sınırlı olabilir⁹⁶.

c) “لَمَّا” ile nefyedilen hükmün daha sonra gerçekleşmesi durumuna tevakku’ denir. Bu durumda olayın gerçekleşmesi mümkün olabileceğinden nefiy anlamı ortadan kalkar. لَمَّا يحضر زيد “Zeyd şu ana kadar gelmedi (ancak daha sonra gelebilir)” şeklinde anlam verebiliriz.

⁹⁵ Zerkeşî, *a.g.e.* , IV, s.38.

⁹⁶ İbn Hişâm, *a.g.e.* , I, s. 307; el-Mevze’î, *a.g.e.* , s.399; Bkz bu çalışma Nefiy edatı لم , s. 32.

d) “لَمَّا”nın aksine “لَمْ”den önce şart edatı gelebilir. ﴿فَإِنْ لَمْ تَفْعَلُوا وَلَنْ تَفْعَلُوا فَاتَّقُوا﴾

⁹⁷ ﴿الْقَارِءُ...﴾ “Eğer bunu yapmazsanız ki asla yapmayacaksınız, o vakit ateşten sakının....”

ayeti kerimesi “لَمْ” in şart edatıyla kullanımına örnek verilebilir.

e) “لَمَّا”nın aksine “لَمْ”den önce istifham hemzesi gelebilir. Eğer “لَمْ”den önce

istifham hemzesi gelirse nefiy sarih nefiy olmaktan çıkarak daha sonra anlatacağımız zımnî nefiy çeşitlerinden biri olur. ⁹⁸ ﴿أَوَلَمْ يَرَوْا كَيْفَ يُبْدِئُ اللَّهُ الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ...﴾ “Allah’ın mahluku ilk baştan nasıl yarattığını ve sonra bunu tekrarladığını görmediler mi?....” ayeti kerimesi istifhâm-i inkârîye de örneklik teşkil etmektedir.

f) “لَمَّا” ile nefyedilen cümle bazı zaruri durumlarda hazfedilebilir. Bu durum

“لَمْ” için caiz değildir. ⁹⁹ ﴿وَإِنْ كُنَّا لَمَّا لَيُوفِّيَنَّهُمْ رَبُّكَ أَعْمَالَهُمْ...﴾ “Şüphesiz rabbin onların amellerinin karşılığını eksiksiz ödeyecektir.....” لَمَّا يَنْقُصُ مِنْ عَمَلِهِ “Amelinden hiçbir şey eksiltmeksizin” ifadesi hazfedilmiştir diyebiliriz.

g) “لَمَّا”nın nefiy dışındaki diğer kullanımları aşağıdaki gibidir;

⁹⁷ Bakara 2: 24.

⁹⁸ Ankebut 29: 19.

⁹⁹ Hud 11: 111.

1) İstisna harfi olarak kullanılması: 100 ﴿وَإِنْ كُلُّ ذَلِكْ لَمَّا مَتَاعُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا.....﴾

“...Bütün bunlar ancak dünya hayatının geçimliğidir...” ayeti kerimesinde “لَمَّا” istisna görevindedir.

2) Mazi fiile dâhil olursa bu kullanım için iki cümle gerekir. İkinci cümle ilkinin sebebidir. 101 ﴿....فَلَمَّا جَاءَكُمْ إِلَى الْبَرِّ أَعْرَضْتُمْ....﴾ “...O sizi karaya çıkarınca yüz çevirirsiniz.....” ayeti “لَمَّا”nın bu kullanımına örnektir.

1.3.2. لم ve ما'nın Görev Yönünden İlişkisi

“لم” ve “ما”nın görev yönünden ilişkisinde birtakım farklar vardır. Bu farklar şunlardır;

a) “ما” hem isim cümlesine 102 ﴿..... مَا هُنَّ أُمَّهَاتُهُنَّ....﴾ “...Hanımları onların anaları değildir....” hem de fiil cümlesine 103 ﴿مَا اتَّخَذَ اللَّهُ مِنْ وَلَدٍ وَمَا كَانَ مَعَهُ مِنْ إِلَهٍ....﴾ “Allah oğul edinmemiştir ve onunla birlikte başka hiçbir ilah yoktur...” dâhil olur.

Ancak “لم” sadece fiil cümlesine dâhil olur ve muzari fiile hasır. Bir karine ile zaman yönünden hâle (şimdiki zaman) ve istikbale (gelecek zaman) delalet edebilir.

¹⁰⁰ Zuhruf 43: 35.

¹⁰¹ İsra 17: 67.

¹⁰² Mücadele 58: 2.

¹⁰³ Muminun 23: 91.

“...Bize ne bir müjdeleyici ne de bir” ﴿... مَا جَاءَنَا مِنْ بَشِيرٍ وَلَا نَذِيرٍ...﴾¹⁰⁴, “ما”

uyarıcı gelmedi...” örneğinde olduğu gibi fiili mazinin başında kullanılır. Muzari fiilin başında da kullanılabilir ve zaman yönünden genellikle nefy-i hâl’e delalet eder. İbn Ya’iş هو يفعل (o yapıyor) nün nefyini nefyi hazır yapmak istersen ما يفعل (O yapmıyor) dersin¹⁰⁵” ifadesiyle “ما”nın muzari fiilin nefy-i hazrının yapılabileceğini söyler.

“ما” isim cümlesinin başında kullanıldığında zaman yönünden hâl (şimdiki zaman)’e delalet eder. Zerkeşî karine ile “ما”nın zaman yönünden mazi ve istikbal ifade edebileceğini söyler¹⁰⁶. ﴿...وَمَا نَحْنُ بِمُنْشَرِينَ﴾¹⁰⁷ “...Biz diriltilecek değiliz” ayeti kerimesi açık olarak istikbal (gelecek zaman) ihtiva eder.

b) ﴿مَا اتَّخَذَ اللَّهُ﴾ ile yapılan nefiy ” ما” ile yapılan nefiyden daha kuvvetlidir. “لم” ile yapılan

﴿...وَمَا كَانَ مَعَهُ مِنْ إِلَهِ...﴾¹⁰⁸ “Allah oğul edinmemiştir ve onunla birlikte başka hiçbir ilah yoktur...” ayeti kerimesinde Yüce Allah’ın zatında bu durumların söz konusu olmadığını ifade eder. Ancak ﴿...الَّذِي لَمْ يَتَّخِذْ وَلَدًا وَلَمْ يَكُنْ لَهُ شَرِيكٌ فِي الْمُلْكِ...﴾¹⁰⁹ “...Çocuk edinmeyen ve mülkünde ortağı olmayan...” ayeti kerimesinde de Mu’minûn suresinde geçen ayette olduğu gibi Yüce Allah’ın ortak kabul etmeme ve

¹⁰⁴ Maide 5: 19.

¹⁰⁵ Zemahşerî, *el-Mufasssal*, V, s.31.

¹⁰⁶ Zerkeşî, *a.g.e.*, III, s. 409.

¹⁰⁷ Duhan 44: 35.

¹⁰⁸ Muminun 23: 91.

¹⁰⁹ İsra 17: 111.

çocuk edinmeme konusu vurgulanarak yinelemiştir. İlk ayette “ما” ile ortaya çıkan nefiy konunun tekîd edilmesi için “من” ile desteklenmiştir. Ancak ikinci ayette “لم” tek başına bu görevi yerine getirmektedir. Bu sebeple “لم” ile yapılan nefiy “ما” ile yapılandan daha zayıf değildir¹¹⁰.

c) “لم”in nefiy dışında başka bir görevi yoktur. Ancak “ما”nın birçok görevi vardır. İbn Hâleveyh “ما”nın Kur’an-ı Kerim’de ve Arapların kullanımında toplam 25 kullanımının olduğunu söyler¹¹¹.

1.3.3. ما ve لا nın Görev Yönünden İlişkisi

“ما” ve “لا” hem fiil cümlesinin hem de isim cümlesinin başında kullanılır. Ancak aralarında birçok fark bulunmaktadır. Onlardan bazıları şunlardır;

a) “ما” mazi fiilin başında gelerek mazi zaman ifade eder. Muzari fiilin başında gelirse şimdiki zaman ifade eder. ﴿قَالُوا يَا هُوْدُ مَا جِئْتَنَا بِبَيِّنَةٍ وَمَا نَحْنُ بِتَارِكِي آلِهَتِنَا عَنْ قَوْلِكَ وَمَا﴾¹¹² “Dediler ki: Ey Hûd! Sen bize açık bir mucize getirmedi, biz de senin sözünle ilahlarımızı bırakacak değiliz ve biz sana iman edecek de değiliz” ayeti

¹¹⁰ el-Bakrî, *Esalibu'n-Nefyi fi'l-Kurân'il-Kerîm*, s. 118.

¹¹¹ Muhammed Ahmed Hudayr, *Edevâtü'n-Nahviyye*, İskenderiye, Dâru'l-Ma'rifeti'l-İlmiyyeti'l-Cami'iyyeti, 1989, s. 11.

¹¹² Hud 11: 53.

kerimesinde kullanılan ilk “ما” mazi zamanda nefye, ikincisi şimdiki zamanın nefyine, üçüncüsü ise gelecek zamanın nefyine delalet eder.

﴿...إِنَّ اللَّهَ لَا يُصْلِحُ عَمَلَ الْمُفْسِدِينَ﴾¹¹³ fiili muzarinin başında ilahlarımızı “لا”

“...Allah bozguncuların işini düzeltmez” ayetini örnek göstererek gelecek zaman anlamında kullanabileceğini söyleyebiliriz. “لا” nadiren mazi fiilin başında da kullanılabilir¹¹⁴.

b) Nefiy edatı “ما” hem marife hem de nekra isme dâhil olabilir. Ancak “لا” genellikle nekra ismin başında kullanılır. Bahsi geçtiği üzere Arap şiirlerinde marife ismin başında kullanıldığını görebiliriz.¹¹⁵ ﴿مَا الْمَسِيحُ ابْنُ مَرْيَمَ إِلَّا رَسُولٌ...﴾ “Meryem oğlu İsa ancak bir elçidir...” ayetinde *Mâ*’nın marife ismin başında, ﴿...فَمَا جَزَاءُ مَنْ يَفْعَلُ﴾ “...Sizden öyle davrananların cezası dünya hayatında ancak rüşvalıktır....” ayeti kerimesinde ise nekra ismin başında kullanılmaktadır.

﴿يَا عِبَادِ لَا خَوْفٌ عَلَيْكُمُ الْيَوْمَ وَلَا أَنتُمْ﴾ “لا”nın, nekra ismin başında kullanılmasına

¹¹⁷ ﴿تَخْرُتُونَ﴾ “Allah: 'Ey kullarım! Bugün size korku yoktur, siz üzülecek değilsiniz, der” ayeti örnek gösterilebilir.

¹¹³ Yunus 10: 81.

¹¹⁴ Bkz. Bu eser ٧ maddesi.

¹¹⁵ Maide 5: 75.

¹¹⁶ Bakara 2: 85.

¹¹⁷ Zuhurf 43: 68.

c) Nefiy görevinde “لا” nefiy “ما”sı gibi cümle içerisinde öncelik iddia etmez.

Cümle içerisinde غَضِبْتُ مِنْ لَا شَيْءٍ “Ben hiçbir şeye kızmadım” örneğinde olduğu gibi car ve mecrur arasında; ﴿...لَئَلَّا يَكُونَ لِلنَّاسِ عَلَيْكُمْ حُجَّةٌ...﴾¹¹⁸ “...İnsanların elinde aleyhinize kullanabilecekleri bir delil bulunmasın...” ayetinde nasb eden ve mansub arasında kullanılabilir.

d) ﴿... وَمَا رَبُّكَ بِظَلَّامٍ لِلْعَبِيدِ﴾¹¹⁹ “.... Rabbin kullara zulm edici değildir”

örneğinde olduğu gibi “ما”nın haberi genellikle zaid “ب” ile kullanılabilirken “لا”nın haberinin zaid “ب” ile kullanımı çok azdır. “لا”nın haberinin zaid “ب” ile kullanımı genellikle Arap şiirinde görülmektedir.

وكن لي شفيعاً يوم لا ذو شفاعاة بمغن فتيلاً سواد ابن قارب¹²⁰

“Sevad b. Karib’e çekirgenin kanadı kadar fayda verecek hiçbir şefaathçinin olmadığı gün bana şefaath et”

Bu şiir “لا”nın haberinin zaid “ب” ile kullanımına örnek verilebilir.

¹¹⁸ Bakara 2: 150.

¹¹⁹ Fussilet 41: 46.

¹²⁰ el-Ezherî, *a.g.e.* , I, s. 273.

e) Konuşma esnasında “لا” hazfedilebilir ancak “ما” hazfedilmez. ﴿قَالُوا تَاللّٰهِ﴾

¹²¹﴿تَفْتِنُهَا تَذْكُرُ يُوْثِفُ...﴾ “Allah’a yeminederiz ki, sen hâlâ Yusuf’u anıp duruyorsun,

dediler....” ayeti kerimesinde kasemin cevabına bitişmesi gereken “لا” hazfolmuştur.

f) Çoğu zaman “لا”nın haberi hazfolabilir. ¹²²﴿وَلَوْ تَرَىٰ إِذْ فَرَغُوا فَلَا فَوْتَ...﴾

“(Resûlüm!) Telaşa düştükleri zaman, bir görsen! Artık kurtuluş yoktur....” ayeti kerimesinde “فَلَا فَوْتَ” nin haberi kaçış yeri anlamında مفرّ/مهرب olabilir.

1.3.4. ما ve ليس nin Görev Yönünden İlişkisi

a) “ما” ve “ليس” hem isim cümlesine hem de fiil cümlesinin başında

kullanılabilir. Ancak “ليس”, “ما”nın aksine fiil cümlesinin başında nadiren kullanılır¹²³.

Kullanıldığı yerlerde mazi ve muzari fiilin başında kullanılabilir. Eğer muzari fiille birlikte kullanılır ve cümlenin başında bulunursa şimdiki zamana yani hâl’e delalet eder. “ما” muzari fiilin başında kullanıldığında ise fiilin anlamını karineye ihtiyaç duymaksızın zaman yönünden hâl (şimdiki zaman) üzere nefyeder.

b) “ليس” nin bazı durumlarda nefyin hükmünü zamandan mücerred kılabilir.

“ليس” nin bu kullanımının hadisi şeriflerde ve hikmetli sözlerde birçok örneği

¹²¹ Yusuf 12: 85.

¹²² Sebe 34: 51.

¹²³ Muhammed Abdu’l-Latif Humase, *Binâu’l-Cumleti’l-‘Arabiyye*, Kahire, *Daru Garîb ve’n-Neşr ve’t-Tevzi*, 2003 s. 285.

bulunmaktadır. ¹²⁴ ﴿مَنْ غَشَّنا فَلَيْسَ مِنَّا﴾ “Bizi aldatan bizden değildir” hadisi şerifi “ليس” nin bu kullanımına örnektir.

c) “ليس”den sonra zâid “إن” in gelmesi caiz değildir. Zâid “إن” den önce “ما”nın ameli ve yorumlanması konusunda Nahivciler arasında ihtilaf olsa da bu kullanımı Arap şiiri ve nesrinde görmek mümkündür.

d) “ليس” nefyetme açısından “ما” dan daha kuvvetlidir. Ahmed Mahir el-Bakrî “ما”nın nefîy konusunda gücünün “ليس” den daha kuvvetli olmadığını söyler¹²⁵.

e) ﴿لَسْتُ عَلَيْهِمْ﴾ “ليس” gibi içerisinde müstetir bir zamir ihtiva etmez. “ما” ,

¹²⁶ ﴿بِمُصِيطِرٍ﴾ “Onların üzerinde bir zorba değilsin” ayeti kerimesinde kullanılan “ليس” nin içerisinde müstetir zamir (أنت) vardır.

1.3.5. ليس ve لا nin Görev Yönünden İlişkisi

﴿ليس لَهُمْ﴾ “ليس” hem isim cümlesine hem de fiil cümlesine dâhil olur. “لا” ve

¹²⁷ ﴿مَطْعَامٍ إِلَّا مِنْ ضَرِيعٍ﴾ “Onlara, acı ve kötü kokulu bir dikenli bitkiden başka yiyecek yoktur” ayeti “ليس” nin isim cümlesinin başında kullanımına örnektir. Fiil cümlesinin başındaki kullanımına ise Malik b. Huzeyme’nin;

¹²⁴ Müslim, İmân 164, Fiten 16.

¹²⁵ el-Bakrî, *Esalibu'n-Nefyi fi'l-Kurân'il-Kerîm*, s. 90.

¹²⁶ Gâşiye 88: 22.

¹²⁷ Gâşiye 88: 6.

أُنْبِئْتُ وَالْأَيَّامَ ذَاتَ تَجَارِبٍ وَتَبَدَّيْتُ لَكَ الْإَيَّامُ مَا لَسْتُ تَعْلَمُ¹²⁸

“Tecrübe sahibi günler tarafından yetiştirildim ve senin için bilmediğin (biliyor değildin) günler görünüyor” şiiri örnektir.

﴿لَا الشَّمْسُ يَنْبَغِي لَهَا أَنْ تُدْرِكَ الْقَمَرَ...﴾¹²⁹ “Ne güneş aya yetişebilir...” ayeti ﻻ nın

isim cümlesinin başında kullanımına, ¹³⁰﴿فَلَا اقْتَحَمَ الْعَقَبَةَ﴾ “Fakat O sarı yokuşu

aşamadı” ayeti ise “ﻻ” nın fiil cümlesinin başında kullanılabileceğine örnek gösterilebilir.

Bu iki edat Nida, İcab ve Emir’den sonra Atf-ı Nesak olarak kullanılabilirken aralarında görev yönünden farklar bulunmaktadır. Bu farklar şunlardır;

a) “ليس” zaman yönünden cümlelerin muhtevasını genellikle Hâl’e çevirirken

bazen de cümlelerin muhtevasını zaman yönünden maziye ve istikbâlâ çevirebilir. Yüce

Allah’ın sıfatları söz konusu olduğunda cümleyi zamandan mücerred olarak nefyedebilir. Bu hususta ¹³¹﴿...كُنتُمْ بِآخِذِيهِ إِلَّا أَنْ تُغْمِضُوا فِيهِ...﴾ “...Kendinizin göz

yummadan alıcısı olmayacağınız...” ayeti zaman yönünden şimdiki zaman

görevindeki kullanımına, ¹³²﴿لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ وَهُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ﴾ “Onun benzeri hiçbir şey

yoktur. O her şeyi işiten ve görendir” ayeti ise zamandan mücerred olarak kullanıldığına örnek verilebilir.

¹²⁸ Ebu Ali Ahmed el-Merzûkî, *Şerhu Dîvânî'l-Humâse*, thk. Ahmed Emin, Beyrut, Dâru'l-Cîl, 1991, II, s.1171.

¹²⁹ Yasin 36: 40.

¹³⁰ Beled 90: 11.

¹³¹ Bakara 2: 267.

¹³² Şûrâ 42: 11.

Cumhurun görüşüne göre “لا” cümleinin içeriğini zaman yönünden istikbal olarak nefyedebilir. ¹³³ ﴿فَانفُذُوا لَا تَنْفُذُونَ إِلَّا بِسُلْطَانٍ﴾ “(Göklerin ve yerin çevresinden çıkmaya gücünüz yetiyorsa) çıkın. Bir güç olamadan çıkmayacaksınız” ayeti kerimesinde “لا”nın zaman yönünden istikbal olarak nefyedildiğini görebiliriz.

b) “لا” ismini ref’ haberini nasb eder. Ancak “لا”nın çeşitlerine göre (Nâfiyetü’l li’l-Cins) ismini nasb, haberini ref’ edebilir.

c) “لا”nın “ليس” gibi ameli çok azdır. İbn Hayyan (ö. h.745/m.1344) ve takipçisi olduğu İbn Malik “لا”nın “ليس” gibi ameli Nefyeden ان gibi birkaç beyit dışında bulunmadığını söylerler¹³⁴.

d) Cumhura göre Nefyeden “لا” ya dâhil olan isim merfu’ da olsa mansub da olsa ancak nekra bir ismin başında kullanılır. “ليس” ise hem nekra hem de marife isme dâhil olabilir. ¹³⁵ ﴿لَيْسَ الْبِرَّ أَنْ تُولُوا وَجُوهَكُمْ قِبَلَ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ...﴾ “İyilik yüzünüzü doğu ve batıya çevirmek demek değildir...” ayeti “ليس”nin marife bir isme dâhil olduğuna, ¹³⁶ ﴿... أَلَا يَوْمَ يَأْتِيهِمْ لَيْسَ مَصْرُوفًا عَنْهُمْ...﴾ “....Andolsun biz azabı onlardan belirli bir süreye kadar ertelese...” ayetinde nekra bir isme dâhil olduğunu görebiliriz.

¹³³ Rahman 55: 33.

¹³⁴ Suyutî, *a.g.e.*, I, s.398.

¹³⁵ Bakara 2: 177.

¹³⁶ Hûd 11: 8.

e) “ليس” nin haberinin zaid “ب” ile tekîd edilmesine birçok örnek verebiliriz.

Ancak “لا”nın zaid “ب” ile tekîdi çok azdır. İbn Hişam bu hususta “ليس” nin ve “ما”nın haberinin zaid “ب” ile kullanımı çoktur. ¹³⁷ ﴿أَلَيْسَ اللَّهُ بِكَافٍ عَبْدَهُ...﴾ “Allah kuluna kâfi değil mi?...” ayeti “ليس”nin haberinin zaid “ب” ile kullanımına, ﴿...وَمَا اللَّهُ بِغَافِلٍ عَمَّا...﴾ ¹³⁸ “...Allah yapmakta olduklarınızdan gafil değil mi?” ayeti ise “ما”nın haberinin zaid “ب” ile kullanımına örnektir. “لا”nın haberinin zaid “ب” ile kullanımı neredeyse hiç yoktur” demiştir¹³⁹.

f) Nehyeden “لا” görevinde kullanılabilir. Şevkânî “Nehiy, “isti’lâ” cihetiyle bir eylemi yapmaktan kaçınmaya sözlü olarak çağırmaktır¹⁴⁰” ifadesiyle nehyi tarif etmiştir.

﴿...وَلَا تَلْمِزُوا أَنْفُسَكُمْ...﴾ ¹⁴¹ “...Kendinizi ayıplamayın...” ayeti “لا”nın nehy görevinde kullanımına örnek gösterilebilir.

g) “لا”nın tekrarı ile tekîd söz konusu iken “ليس”nin tekrarı ile tekîd yapılamaz. ¹⁴² ﴿...لَا تَحُلُوا شَعَائِرَ اللَّهِ وَلَا الشَّهْرَ الْحَرَامَ وَلَا الْهَدْيَ وَلَا الْقَلَائِدَ وَلَا آمِينَ الْبَيْتِ الْحَرَامَ...﴾

¹³⁷ Zümer 39: 36.

¹³⁸ Bakara 2: 74.

¹³⁹ Ebu Muhammed Ahmed İbn Hişam el-Ensârî, *Evdahu'l-Mesâlik ila Elfiyyeti'bni Mâlik*, thk. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamîd, I-IV, Beyrut, el-Mektebetu'l 'Asriyye, I, s. 293,294,

¹⁴⁰ Muhammed b. Ali eş-Şevkânî, *İrşâdu'l-Fuhûl ilâ tahkîki'l-Hakki Min İlmi'l-Usûl*, Beyrut, Dâr'ul-Ma'rifet, t.y. , s. 96.

¹⁴¹ Hucurat 49: 11.

¹⁴² Maide 5: 2.

“....Allah’ın (koyduğu din) nişanelerine , haram aya , hac kurbanına, (bu kurbanlıklara takılı) gerdanlıklara ve de Rab’lerinden bol nimet ve hoşnutluk isteyerek Kâ’be’ye gelenlere sakın saygısızlık etmeyin....” ayetinde “لَا” nın tekrarı ile yapılan tekîdi görebiliriz

1.3.6. لَا ve لَنْ nin Görev Yönünden İlişkisi

Nefiy edatlarından “لَا” ve “لَنْ” dâhil oldukları muzari fiilin anlamını nefyeder ve cümlelerin zamanını istikbale çevirir. Ancak bu nefiy edatları arasında görev açısından ihtilaflar vardır. Bu ihtilaflar şunlardır;

a) “لَنْ” sadece muzari fiile başında kullanılır ve fiil cümlesine dâhil olur. Ancak “لَا” hem isim cümlesine hem fiil cümlesine; hem mazi hem de muzari fiilin başında kullanılır.

b) “لَنْ” sadece fiili muzariyi nefyeder. Ancak “لَا” bahsettiğimiz üzere birçok görevi vardır.

c) Gelecek zamanı nefyetme konusunda bu iki nefiy edatı arasında görev farklılıkları vardır. Bu hususta Neseî “لَا” ve “لَنْ” gelecek zamanı nefyetme konusunda iki kardeş gibidir, der. Ancak “لَنْ” muzari fiili gelecek zaman yönünden nefyeder ve “لَا” dan farklı olarak anlama tekîd katar¹⁴³ şeklinde konuyu ifade eder.

¹⁴³ Abdullah İbn Ahmed en-Neseî, *Medâriku’t-Tenzîl ve Hakâiku’t-Te’vîl*, thk. Mervanuş-Şi’âr, Daru’n-Nefâis, 1996, I, s. 68.

Zerkeşî ise; “لن” gelecek zamanı nefyetme hususunda “لا” dan daha kuvvetlidir¹⁴⁴” der.

145 ﴿...بَابِمْ بِنَا إِذْنِ لِي أَبِي...﴾ “...Babam bana izin verinceye kadar asla

ayrılmayacağım...” ayeti “لن” in gelecek zamanı tekîd ederek nefyetmesine, ﴿...لَا أَبْرَحُ﴾

146 ﴿...حَتَّى أَبْلُغَ مَجْمَعَ الْبَحْرَيْنِ...﴾ “İki denizin birleştiği yere kadar durmayacağım” ayeti ise

“لا” nın gelecek zamanı nefyetmesine örnek verilebilir.

İbn Ya’iş bu hususta; “Bilin ki “لن” cümleinin anlamını nefyeder ve zamanını gelecek zamana çevirir. Nefyetme hususunda “لا” dan daha üstündür. Çünkü “لا” “يفعل” yü nefyeder. Eğer sen onu gelecek zaman yapmak istersen müsbet muzari fiilin başına “سوف veya س” getirirsinbu ifadeyi nefyetmek istersen gelecek zaman ifade eden “سيفعل” nün başına “لن” getirerek yaparsın. “سوف ve س” zamanda tenfis (uzun zaman) ifade eder. Bu sebeple “لن” ile yapılan nefiyde te’bid (ebedilik) söz konusudur.¹⁴⁷” demiştir. Ancak nefiy edatı “لا” da te’bîd ifade eder. Kur’an-ı Kerim’de birçok yerde umûmîlik ve te’bîd ifade ettiğini görebiliriz ﴿...وَلَا يُوَدُّهُ حِفْظُهُمَا وَهُوَ الْعَلِيُّ﴾

¹⁴⁴ Zerkeşî, a.g.e. , s. 387.

¹⁴⁵ Yusuf 12: 80.

¹⁴⁶ Kehf 18: 60.

¹⁴⁷ İbn Ya’iş, İbn ‘Ali, Şerhu’l-Mufasssal, Mısır, İdâretu’l-Tıbbâ‘ati’l-Munîra, ty. , V, s.37.

¹⁴⁸“...O ikisini (Gök ve Yer) muhafaza etmek ona zor gelmez” ayetinde “لَا”

te’bîd ifade eder.

1.3.7. Nefy-i Cins لَا sısı ile ليس Gibi Amel Eden لَا nın Görev Yönünden İlişkisi

Nefy-i cins لَا sısı ile ليس Gibi Amel Eden لَا nekra isme dâhil olabilirler. Ancak aralarında bazı farklılıklar vardır. Bu farklılıkları şunlardır;

a) Nefy-i Cins لَا sısı nefyettiği cinsin tamamını kapsar. Bu sebeple Tebrîe لَا sısı olarak da isimlendirilir. Nefyi cins لَا sısı kullanıldığı cümlede umûmîlik ifade eden min- i istiğrakiyye ile kullanılabilir. هل من لا من رجل في الدار “Evde hiç adam yok” cümlesi i istiğrakiyye ile kullanılabilir. هل من لا من رجل في الدار “Evde hiç adam var mı?” sorusuna cevap olabilir. Bu örneklerde görüldüğü üzere Nefy-i cins لَا sısının ismi mansub haberi merfu’ dur. Bu hususta Nefy-i Cins لَا sısı ile ليس Gibi Amel Eden لَا nın arasında farklılık vardır.

ليس Gibi Amel Eden لَا sısının ismi merfu’dur. ليس Gibi Amel Eden لَا sadece bir şeyi nefyetmez. Eğer ismi müfred, müsenna veya cem’ olursa haberinin manasını sadece müsenna olarak, sadece cem’ olarak veya o cinsten her ferdi nefyetme ihtimali vardır. Kur’an-ı Kerim’de bu kullanıma verilebilecek örnek bulunmamaktadır¹⁴⁹.

¹⁴⁸ Bakara 2: 255.

¹⁴⁹ ‘Abbas Hasan, *Nahvu’l-Vâfi*, I, s.601.

b) ليس Gibi Amel Eden ﻻ nın haberinin zikredilerek cümle kurulması nadirdir.

Bu hususta bir örneğe ulaşamadığını ifade eden Nahivcilerimiz de vardır¹⁵⁰.

1.3.8. ليس ve لات nin Görev Yönünden İlişkisi

“ليس” ve “لات” ortak bir görevde kullanılmamaktadır. Ancak görev yönünden aralarındaki farklar şunlardır;

a) “لات” isim ve fiil cümlesine dâhil olan “ليس” nin aksine genellikle isim cümlesine dâhil olur. Fiil cümlesinin başında kullanılmasına verilebilecek örnek neredeyse yoktur.

b) “لات” edatı nefy-i hâl’e delalet eder. Ancak “ليس” zaman yönünden hâl(şimdiki zman) ifade etmesinin yanında karine yardımıyla mazi (geçmiş z.) ve istikbal (gelecek z.) de ifade edebilir.

c) “لات” nin ismi haberi aynı anda kullanılmaz. Ya ismi ya da haberi hazfedilir. Genellikle hazfedilen ismidir.

d) Zaman ya da zaman dışında herhangi bir şeyi nefyedebilen “ليس” nin aksine “لات” sadece zaman ifade eden “الحين” veya eş anlamlıları olan “اوان” veya “الساعة” isimlerine izafet edilebilir.

¹⁵⁰ İbn Hişâm, *a.g.e.* , I, s.396.

e) “لات” de tahassür(özlem), nedm (pişmanlık) ve temenni (umut etme)

manaları vardır. “ليس” edatıyla bu mümkün olmaz. Çünkü “ليس” nin nefyettiği cümle de ihtimal söz konusudur. Eğer ¹⁵¹ ﴿وَلَا تَحِينَ مَنَاصٍ﴾ ... “...Zaman kaçma zamanı değildir.(Kaçan asla kurtulamaz)” dersek “Şu an kaçma zamanı değil kaçan kurtulamaz” demiş oluruz. Ancak ليس حين مناص “Şu an kaçma vakti değildir” dersek “Şu an kaçma vakti değildir ancak kaçış vakti gelebilir de gelemeyebilir de” demiş oluruz.

1.3.9. Nefye Delâlet Eden Diğer Edatlar

Sadece nefy için kullanılmamakla beraber bazen hem fiil hem de isim cümlesinde nefye delâlet eden bir takım edatlar da vardır¹⁵². Bunlar لا / قلما / سوى / غير¹⁵³. Bunlar كلاً ve كَأَنَّ / عديم / عدم / دون / يكون¹⁵⁴ edatlarıdır¹⁵⁵.

¹⁵⁴ غير : kelimesi cümlede sıfat, istisnâ edatı ve mânâsında bir nefy edatı olarak kullanılır. “غير”, لا mânâsında kullanıldığında hâl konumunda bulunur ve mansûb olur. Bu üç durumda da “غير” kelimesi cümleye menfî mânâ katar. ¹⁵⁵ ﴿..إِنَّهُ عَمَلٌ غَيْرُ صَالِحٍ...﴾¹⁵⁵ “...Şüphesiz o uygun olmayan bir ameldir...” ayeti kerimesi bu hususa örneklik teşkil eder.

¹⁵¹ Sâd 38: 3.

¹⁵² Ekici, *a.g.e.* , s.104.

¹⁵³ Ekici, *a.g.e.* , s.104.

¹⁵⁴ Ekici, *a.g.e.* , s.104.

¹⁵⁵ Hud 11: 46.

Yukarıdaki ayette “غیر” kelimesi sıfat olarak kullanılmıştır. “غیر” kelimesi cümlede sıfat olarak bulunmuyorsa “الّا” gibi istisnâ edatı olarak kullanılır. “غیر” kelimesi istisna edatı olduğunda “الّا” dan sonra gelen ismin i'râbını alır ve kendisinden sonra cümle gelmez¹⁵⁶.

”غیر” gibidir. ”سوی¹⁵⁷ : mânâsı, istisnâ bâbında kullanımı ve i'râb bakımından

”سوی” da “غیر” gibi kendisinden sonraki isme muzâf olur ve onu cer eder “غیر” dan farklı olarak ”سوی” hiçbir zaman izafetten kesilmez. Sonu illetli olduğu için de i'râbı takdirî (gizli) olur.

مررت ”سوی” çekimi olmayan bir zarftır. Bu görüşe göre ”سوی” Dilcilerin çoğuna göre ”سوی” çekimi olmayan bir zarftır. Bu görüşe göre ”سوی” anlamında ”سوی مکانك, سوی ”Senin dışında bir adama uğradım”, cümlesinde ”سوی مکانك” kullanılmıştır.

”ما” bitiştiğinde kendisinden sonra fiil cümlesi ”ما” fiiline masdar harfi olan ”ما” kullanılır. ”ما” fiili, bu kullanımında nefy harfi olduğundan fail almaz. Çünkü kendisine bitişen ”ما” ref' amelini engelleyici bir özellik taşır. Ancak ”ما” fiili bu şekilde kullanıldığında fâil almasa da kendisinden sonra isim gelebilir¹⁵⁹.

¹⁵⁶ Ekici, *a.g.e.* , s.104.

¹⁵⁷ Ekici, *a.g.e.* , s.105.

¹⁵⁸ Ekici, *a.g.e.* , s.105.

¹⁵⁹ Ekici, *a.g.e.* , s.105.

صَدَدْتُ فَأَطُولُ الصَّدُودَ وَقَلَّمَا وَصَالٌ عَلَى طُولِ الصَّدُودِ يَدُومُ

"Yüz çevirdin, yüz çevirmeyi de uzattın. Uzun süren bu yüz çevirmelerden sonra kavuşma yoktur". (Tavîl)¹⁶⁰

Bu beyitte "قَلَّمَا" dan sonra isim gelmesiyle ilgili iki farklı yorum vardır. Birincisine göre bu isim faili takviye etmek için getirilmiştir. Zira bu ismin mübtedâ olması mümkün değildir. Çünkü "مَا"nın ameline engel olan "قَلَّمَا" ancak fiil cümlesinin başında kullanılır¹⁶¹.

Diğer görüşe göre ise "قَلَّمَا"nın fiili gizlidir. Beytin sonundaki fiil bu asıl fiili açıklamaktadır. Bu görüşe göre yukarıdaki beytin aslı وَ قَلَّمَا يَدُومُ وَصَالٌ عَلَى طُولِ الصَّدُودِ. şeklindedir¹⁶².

"قَلَّ" kelimesi "كَثُرَ" fiili ile zıt anlamda kullanıldığında ise çekimli bir fiil olur. Ancak sırf nefy (nefy-i mahz) için kullanılıyorsa câmid fiildir. Kendisinden sonra gelen isim failidir¹⁶³.

¹⁶⁰ Ekici, *a.g.e.*, s.105.

¹⁶¹ Ekici, *a.g.e.*, s.105.

¹⁶² Ekici, *a.g.e.*, s. 105.

¹⁶³ Ekici, *a.g.e.*, s. 105.

قُلْ رَجُلٌ يَقُولُ ذَلِكَ "Bunu söyleyen kimse yoktur", cümlesinde “رجل” kelimesi ”قُلْ” nin faili, sonrasındaki cümle ise bu nekra ismin sıfatı konumundadır. Cümlenin takdiri ما من رجلٍ يقول ذلك şeklinde olduğundan fâili mecrûrdur¹⁶⁴.

kelimesi “لا” dışında başka bir nefy edatıyla kullanılmaz. Bu kelime istisna edatı olarak kullanıldığında ismi gizli kalır. Bu durumda “إِلَّا” ile aynı mânâda olur ve vucûben nasb ameli yapar. Çünkü cümlede müstesnâ olan kelime “لا يكون” nun haberidir¹⁶⁵.

"Bana Zeyd olmayan birisi geldi." أَتَانِي أَحَدٌ لَا يَكُونُ زَيْدًا¹⁶⁶

İstisnâ edatı olması yanında ”لا يكون” kelimesi de “ليس” ve “غير” gibi sıfat olarak kullanılabilir¹⁶⁷.

"Zeyd olmayan birisi bana geldi" أَتَانِي أَحَدٌ لَا يَكُونُ زَيْدًا¹⁶⁸

كَانَ : Kendisiyle nefiy ve azlık kastedildiğinde “كَانَ” de cümlede menfî mânâyâ delâlet eder¹⁶⁹.

¹⁶⁴ Ekici, *a.g.e.* , s. 105.

¹⁶⁵ Ekici, *a.g.e.* , s. 106.

¹⁶⁶ Ekici, *a.g.e.* , s. 106.

¹⁶⁷ Ekici, *a.g.e.* , s. 106.

¹⁶⁸ Ekici, *a.g.e.* , s. 106.

¹⁶⁹ Ekici, *a.g.e.* , s. 106.

¹⁷⁰ كَأَنَّكَ رَئِيسُنَا فَنُعْطِيكَ "Sanki sen bizim başkanımızsın da sana naat edeceğiz." Bu

cümle aslında ما أَنْتَ رَئِيسُنَا "Sen bizim reisimiz değilsin" mânâsındadır. Yani kastedilen mânâ "Sen bizim başkanımız değilsin ki sana naat edelim", şeklindedir¹⁷¹.

Bu edatlar dışında دون/عديم ve عدم kelimeleri de cümlede menfî mânâyâ delâlet edebilir¹⁷².

¹⁷³ جاء الطالب بدون قلم "Öğrenci kalemsiz geldi"

¹⁷⁴ انَّ عدم الثقة بالنفس هو سبب الفشل "Şüphesiz kendine güvenin olmaması başarısızlığın sebebidir"

¹⁷⁵ هذا قلمٌ عديم النظير "Bu benzersiz bir kalemdir"

¹⁷⁰ Ekici, *a.g.e.* , s. 106.

¹⁷¹ Ekici, *a.g.e.* , s. 106.

¹⁷² Ekici, *a.g.e.* , s. 106.

¹⁷³ Ekici, *a.g.e.* , s. 106.

¹⁷⁴ Ekici, *a.g.e.* , s. 105.

¹⁷⁵ Ekici, *a.g.e.* , s. 105.

II. BÖLÜM

ZİMNÎ NEFİY

Zımnî nefiy; cümlede nefiy edatı bulunmamasına rağmen bazı özel durumlar sebebiyle cümlelerin olumsuz anlam kazanması durumudur. Bu hususla ilgili olarak Ahmed Süleyman Yâkut cümlede nefiy harflerinden birisinin bulunmamasına rağmen cümlede olumsuz bir anlam söz konusuysa zımnî nefiyden söz edebileceğini söyler.¹⁷⁶

Cümlede zımnî nefiy söz konusu ise menfî anlam gizli demektir. Bu gizli anlamın teşhis edilebilmesi için ince zekaya ihtiyaç vardır. Fâris Muhammed İsâ, zımnî nefiyin metin içerisinde anlaşılabilmesinin özellikle cümlelerin siyak ve sibakına, cümledeki tonlamaya veya cümlelerin lugâvî özelliklerine bakılarak mümkün olabileceğini söyler. İlk dönem nahivciler zımnî nefiyi "Şibhu'n-Nefy(Nefye Benzer)", Râihatu'n-Nefy (Nefy'in Kokusu) ve "İçî nefiy dışı müsbet" ifadeleriyle tarif etmişlerdir¹⁷⁷.

İbrahim Enîs (ö. h.1397/ m.1977) ve Muhammed Humase gibi âlimler de zımnî nefiyi içerisinde nefye delil olabilecek nefiy edatları bulunmadığı için "Gayri Lugâvî Nefiy" olarak isimlendirmişlerdir¹⁷⁸

2.1. Arap Dilinde Zımnî Nefiy Yolları

Arap dilinde Zımnî Nefiy üslupları sözlü durumları içeren her türlü tabiri kapsayan üsluplarla ilişki içerisinde olabilir. Bu bölümde zımnî nefiyin Arap dilinde, kullanılan üsluplar içerisinde ne şekilde kullanıldığını ifade etmeye çalışacağız.

¹⁷⁶ Yakut, *a.g.e.* , s. 209.

¹⁷⁷ Fâris Muhammed İsâ, *Fî Nahv'il- 'Arabî Uslûbun Fî't-Te'allümi'z-Zâtî, Dâru'l-Beşîr*, 'Umman: 1994, s. 231.

¹⁷⁸ İbrahim Enîs, *Min Esrâri'l-Luga*, Mektebetu'l-Englo el-Mısıriyye, Kahire, 1975, s. 178.

2.1.1. Temennî Üslubuyla Zımnî Nefiy

a) Edatının Kullanımıyla Temennî

﴿فَلَوْ أَنَّ لَنَا كَرَّةً فَنَكُونُ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ﴾¹⁷⁹ "Keşke bir defa daha dünyada yaşayabilseydik

de (Allah'a ulaşmayı dileyerek) hak mü'minlerden olsaydık" ayeti kerimesinde kafirlerin dünyaya tekrar dönüşlerinin mümkün olmayacağı onların pişmanlık ifadeleriyle ortaya konulmuştur. Bu ayeti kerimede nefiy anlamı zımnendir.

b) Edatının Kullanımıyla Temennî

﴿... فَهَلْ لَنَا مِنْ شُفَعَاءَ فَيَشْفَعُوا لَنَا أَوْ نُرَدُّ فَنَعْمَلَ غَيْرَ الَّذِي كُنَّا نَعْمَلُ...﴾¹⁸⁰ Artık bize

şefaate edecek şefaatchiler var mı ki; bize şefaate etsinler. Veya (dünyaya) döndürülmüş olsaydık, yapmış olduklarımızdan başkasını yapardık..." ayeti kerimesinde Artık kâfirlere şefaate edecek kimsenin olamayışı ve pişmanlık içerisinde oldukları temneni uslubu kullanılarak ifade edilmiş, cümle nefiy anlamı zımninden kazanmıştır.

c) Edatının Kullanımıyla Temennî

﴿قِيلَ ادْخُلِ الْجَنَّةَ قَالَ يَا لَيْتَ قَوْمِي يَعْلَمُونَ بِمَا غَفَرَ لِي رَبِّي وَجَعَلَنِي مِنَ الْمُكْرَمِينَ﴾¹⁸¹

"Cennete gir! denildi. Keşke kavmim Rabbimin bana mağfiret ettiğini ve ikram edilenlerden kıldığını bilselerdi, dedi" ayetlerinde kavmin mümin kulun cennette nimetler içerisinde olduğunu kendileri cehennemde iken bileceklerini haber vermekte ve bu durum temmennî uslubu zımnî nefiy işaret ettirilerek ortaya konmaktadır.

¹⁷⁹ Şuara 26: 102.

¹⁸⁰ A'raf 7: 53.

¹⁸¹ Yasin 36: 26,27.

2.1.2. Atıf Üslubuyla Zımnî Nefiy

Atıf görevinde kullanılabilen edatlardan بل أم الكن cümleyi zımnî nefiyde kullanılır.

a) بل Edatının Kullanımıyla Zımnî Nefiy

﴿أَمْ يَقُولُونَ افْتَرَاهُ بَلْ هُوَ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ لِشِدَّةِ قَوْمَا مَا آتَاهُمْ مِنْ تَذِيرٍ مِنْ قَبْلِكَ لَعَلَّهُمْ يَهْتَدُونَ﴾¹⁸²

"Yoksa "O'nu uydurdu" mu diyorlar? Hayır! O, Rabbinden bir haktır. Senden önce kendilerine bir uyarıcı (peygamber) gelmemiş olan kavmi uyarman içindir. Umulur ki böylece onlar, hidayete ererler" ayeti kerimesinde بل atıf edatına karşılık Nefyeden Mâ kullanılabılır. Her iki durumda da nefiy anlamı sabittir. Atıf edatı بل kullanıldığında zımnî nefiy Nefyeden Mâ kullanıldığında ise sarîh nefiy söz konusudur.

b) أم Edatının Kullanımıyla Zımnî Nefiy

Nahivciler أم atıf edatını muttasıl ve munkatı' olarak iki gruba ayırırlar. Zımnî nefiy konu olan munkatı' أم dir. Munkatı' أم anlam yönünden muhâlif bağımsız iki cümlelerin arasına da gelir. Her iki cümlelerin kendine has manası vardır. Her iki cümlelerin de birbirleriyle ilişkisi yok gibidir. Bu özellikleri taşıyan أم munkatı' olarak

¹⁸² Secde 32: 3.

isimlendirilmiştir. İdrab görevi üstlendiği için بل edatı ile aynı işi yapmaktadır. Bazı durumlarda başka görevler de üstlenebilir.¹⁸³.

﴿أَمْ لَهُمْ آلِهَةٌ تَمْنَعُهُمْ مِنْ دُونِنَا...﴾¹⁸⁴ "Yoksa onların, Bizden men eden (azabımızdan onları koruyan) ilâhları mı var?.." ayeti kerimesinde nefiy edatı olmadığı hâlde zımnî nefiy üsluplarından munkatî' أم kullanılarak cümle "Evet, onları azabımızdan koruyabilecek ilahlar yoktur" anlamı kazanmıştır.

Ebû Hayyan Munkatî' ام zımnî nefiy üslubunda görev üstlenir ve cümle de soru anlamı ifade ederse burada Tevbîh (Paylama, azarlama) söz konusu olacağını ifade eder¹⁸⁵.

2.1.3. Şart Üslûbu Yoluyla Zimnî Nefiy

a) (Şartıyyet'ül-İmtinâ'î) Edatıyla Zimnî Nefiy

'Abbas Hasan Şartıyyet'ül-İmtinâ'î görevindeki “لو” in cümlede sanki nefiy harfî varmış gibi işin sözün söylendiği zamana kadar gerçekleşmediğini ifade ettiğini söyler. لو edatının dâhil olduğu cümlede nefiy edatı kullanılmamasına rağmen cümlenin anlamı nefyedilir.¹⁸⁶ ﴿وَلَوْ جَعَلْنَاهُ مَلَكًا لَجَعَلْنَاهُ رَجُلًا وَلَلَبَسْنَا عَلَيْهِمْ مَا يَلْبَسُونَ﴾¹⁸⁶ "Ve şâyet onu melek yapsaydık, onu mutlaka erkek olarak (erkek suretinde) yapardık.

¹⁸³ 'Abbas Hasan, *Nahvu'l-Vâfi*, III, s. 597; Ahmed b. 'Abdunnûr Mâlekî, *Rasfu'l-Mebânî fî Şerhi Hurûfi'l-Me'ânî*, thk A. Muhammed Harrât, Beyrut, Dar'ul- 'İlm, 1985, s. 179; Ahmet Yüksel, "Arap Dilinde Atıf ve Atıf Harfleri" (Doktora Tezi, OMÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1999), s.127.

¹⁸⁴ Enbiya 21: 43.

¹⁸⁵ Ebû Hayyan el-Endelüsî, *el-Bahru'l-Muhîr*, Beyrut, Dâru İhyâ'it-Türâs'il-'Arabî, 1990, I, s. 400.

¹⁸⁶ Enam 6: 9.

Şüphe ettikleri şeyi, mutlaka onlara (gene) şüphe ettirirdik" ayeti kerimesi için Kurtûbî onu asla melek olarak göremezsiniz anlamında açıklamıştır¹⁸⁷. Burada zımnî nefyî söz konusu olduğu söyleyebiliriz.

İbn Hişam لو فعل "Şayet yaparsa" ifadesini işiten her kimse bu ifadede tereddütsüz fiilin gerçekleşmediğini anlar. Bundan dolayı "لو" edatının kullanıldığı her yerde şartın fiilinden sonra (لكن) istidrâk harfinin gelmesi mümkündür. لو جائي أكرمته و. "O bana gelseydi ben ona ikram ederdim. Ancak o gelmedi" ifadesi bu duruma örnek verilebilir¹⁸⁸.

b) Edatının Kullanımıyla Zımnî Nefiy

Nahivciler cümlede "لو" edatının nefiy ifade edip etmediği konusunda ihtilaf etmişlerdir. "لو" edatı cümlelerin anlamını olumludan olumsuzla mı çevirir yoksa olduğu gibi olumlu olarak mı bırakır? sorusuna cevap aramışlardır. İbn Fâris, Herevî ve Zerkeşî "لو" edatının cümleyi nefyettiğini, İbn Hişam ve eş-Şecerî ise "لو" nın olumlu cümleyi olumsuz yapan nefiy edatlarından "لم" gibi cümleyi dönüştürmediğini bilakis olduğu gibi bıraktığını ifade ederler.

﴿فَلَوْلَا كَانَتْ قَرْيَةٌ أَمَنْتْ فَنَفَعَهَا إِيمَانُهَا إِلَّا قَوْمٌ يُونُسُ...﴾¹⁸⁹

keşke (azabı görmeden) iman edip, imanı kendisine fayda veren bir tek memleket halkı

¹⁸⁷ el-Kurtûbî, a.g.e. , VI, s.392.

¹⁸⁸ İbn Hişam, a.g.e. , II, s.423,424.

¹⁸⁹ Yunus 10: 98.

olsaydı!...” “لولا”nın zımnî nefiy ifade ettiğini söyleyenlerin delil getirmiş oldukları

bu ayet için İbn Kuteybe bazı müfessirler “لولا”nın “لم” anlamında kullanıldığını söylemişler ve ayeti "Azabın geldiği esnada Yunus Kavmi hariç iman eden kavim olmadı" şeklinde ifade etmişlerdir¹⁹⁰.

2.1.4. İstifhâm Üslûbuyla Zımnî Nefiy

Arap dilinde istifhâm; istifhâm-ı inkârî ve istifhâm-ı takrîri olmak üzere iki gruba ayrılır. İstifhâm-ı İnkârî'nin bulunduğu cümlede gizli olarak nefiy anlamı söz konusudur. İstifhâm-ı İnkârî'ye istifhâm-ı ibtâlî de denir¹⁹¹. Öncelikle istifhâm-ı inkârî üslûbun'daki inkâr ibaresi inanmamak ve küfür manasındaki inkâr değildir. İstifhâm-ı inkârî üslûbu, bir şeyin münker, hoş gitmeyen ve istenmeyen bir şey olduğunu, öyle olmaması gerektiğini soru sormak yoluyla muhâtaba anlatmak ve soru sormak yoluyla muhâtabın yanlış davranışını yine muhâtabın kendisine sorgulatmak gayesiyle kullanılır. Belağatçılar istifhâm-ı inkârî için, “Sorulan şeyin, örfen veya hukuken münker yani hoş görülmeleyen bir şey olduğuna delâlet ettiğini söyleyip söyle misâllendirmişlerdir; Sebebsiz yere arabasını yolda durduran bir kişiye: “Sen başkasının yoldan geçmesini mi engelliyorsun? ” sorusu yöneltilirken, aslında onun yaptığı işin münker bir iş olduğu ve öyle yapmaması gerektiği İstifhâm-ı inkârî cihetiyle belirtilmek istenmektedir.” demişlerdir. ﴿أَفَأَصْفَاكُمْ رَبُّكُم بِالْبَيِّنَاتِ وَأَخَذَ مِنَ الْمَلَائِكَةِ إِنَّا...﴾

¹⁹² ﴿إِنَّا...﴾ "Rabbiniz, oğulları size mi seçti ve meleklerden kadınlar (kızlar) mı

¹⁹⁰ Ebû Muhammed İbn Kuteybe, *Tevîlü Müşkilu'l-Kur'ân*, thk. Es-Seyyîd Ahmed es-Sakar, el-Mektebet'ül-İlmiyye, s. 541.

¹⁹¹ ‘Abbas Hasan, *Nahvu'l-Vâfi*, II, s.316.

¹⁹² İsrâ 17: 40.

edindi?... " ayeti kerimesinde istifhâm-ı inkârî üslubu kullanılarak bu durumun asla mümkün olmayacağı belirtilmiştir.

2.1.5. İstisnâ Yoluyla Zımnî Nefiy

İstilahî mânâ bakımından istisnâ, “إِلَّا” (illa) veya benzerlerinin bir tanesinden sonra gelen ismi, önceki kısmın dâhil olduğu genel hükmün dışında bırakmaktır¹⁹³. İstisnâ yoluyla hem sarîh hem de zımnî nefye Kur’ân-ı Kerim’den ve nesirden birçok örnek verilebilir. ¹⁹⁴﴿وَلَقَدْ صَدَقَ عَلَيْهِمْ إِنَّلِيسَ طَنَّهُ فَاتَّبَعُوهُ إِلَّا فَرِيقًا مِّنَ الْمُؤْمِنِينَ﴾ "Ve andolsun ki iblis, onlar üzerindeki zannını (hedefini) yerine getirdi. Böylece mü’minleri oluşturan bir fırka (Allah’a ulaşmayı dileyenler) hariç, hepsi ona (şeytana) tâbî oldular" ayeti kerimesinde müminlerden bir grup tenzih edilmiş olsa da zımnî müminlerden büyük bir grubun şeytana tâbî olduğu anlamı çıkartılabilir.

2.1.6. Kasr Edatı اِنَّمَا İle Zımnî Nefiy

Nefiy ve isbat mânâsı içeren “انما” edatıyla kasr yapılırken, bu edattan hemen sonra “maksûr”un, ardından da “maksûrun aleyh”in gelmesi gerekir¹⁹⁵. “انما” edatıyla kasr zımnî nefiy üsluplarının önemlilerindendir. 'Abdu'l-Kâhir el-Cürcânî Delâil'de Kazvînî'de (ö. h.739/m. 1338) İzâh adlı eserinde “انما”nın tahkik (gerçekleştirme), tekit, sebep ve özellikle ta‘riz (ima etme) bildirdiğine işaret ederler. ﴿...إِنَّمَا يَتَذَكَّرُ أُولُواْ

¹⁹³ Semira Yayar, "Arap Dilinde Müstesnâ" (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006), s.10.

¹⁹⁴ Sebe 34: 20.

¹⁹⁵ Cürcânî, a.g.e. , s. 217.

¹⁹⁶ الأَلْبَابِ "...Ancak akıl sahipleri tezekkür eder" ayeti kerimesinde ta'riz söz konusudur ve kafirler yerilmiştir. Çünkü onlar inatlarından ve nefislerinden dolayı akletmemişler ve bu sebeple hayvanlara benzetilmişlerdir.

2.1.7. Red' ve Zecr Harfi كَلَّ Yoluya Zımnî Nefiy

“كَلَّ” edatı cevabı inkar, red (geri durma) ve zecr (men etme, nehyetme), istiftah (başlangıç), tenbih (uyarı) ve tahkik (gerçeklik) anlamlarında kullanılmaktadır¹⁹⁷. “كَلَّ” edatı “لَا” anlamında yani red ve zecr ifade ettiğinde nefyin kapsama alanına girmektedir. ﴿وَاتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ آلِهَةً لَّيَكُونُوا لَهُمْ عِزًّا & كَلَّا سَيَكْفُرُونَ بِعِبَادَتِهِمْ وَيَكُونُونَ عَلَيْهِمْ

¹⁹⁸ ضِدًّا﴾ "Onlar, kendilerine bir itibar ve kuvvet (vesilesi) olsun diye Allah'tan başka tanrılar edindiler. **Hayır, hayır!** (Taptıkları), onların ibadetlerini tanımayacaklar ve onlara hasım olacaklar." ayeti kerimesinde “كَلَّ” edatı “لَا” edatı görevindedir¹⁹⁹.

Zerkeşî “كَلَّ” edatı “لَا” anlamında ise “كَلَّ” edatının mahzuf bir cümleye dâhil olacağını ve kendisinden önceki cümlede zımnî nefiy söz konusu olduğunu söyler²⁰⁰. Yukarıdaki ayete baktığımızda onların edindikleri tanrılar asla izzet vesilesi değildir

¹⁹⁶ Ra'd 13: 19.

¹⁹⁷ Halil İbrahim Tanç, "Kur'ânda "كَلَّ" Kellâ Edatı" Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 42, 2014, ss. 31,40.

¹⁹⁸ Meryem 19: 81,82.

¹⁹⁹ Tanç, a.g.e, ss. 31,40.

²⁰⁰ Zerkeşî, a.g.e. , IV, s. 315.

ve bu durum olumsuz bir durumdur. “كَلَّا” edatından sonra "aslında böyle değil" anlamında bir cümle de hazfolmuştur²⁰¹.

İbn Ya'îş Ebû Hâtim'in “كَلَّا” edatının Kur'ân-ı Kerim' de ”لَا” edatı görevinde ve söze başlarken uyarmak amacıyla kullanılan لَا anlamında iki görevi olduğunu söyler²⁰². Bazı müfessirler ²⁰³﴿كَلَّا إِنَّ الْإِنْسَانَ لِرَبِّهِ لَكَنَّاظٍ﴾ "Gerçek şu ki, insan kendini kendine yeterli görerek azar" ayeti kerimesini açıklarken bu ayette kullanılan “كَلَّا” edatının ”لَا” anlamında kullanıldığını söylerler. Ferrâ ise “كَلَّا” edatının “نعم” ve “بلى” gibi red harfî olduğunu söyler²⁰⁴.

Fâris Muhammed İsâ yukarıda bahsettiğimiz alak suresinde kullanılan “كَلَّا” edatının taşkınlıklarından dolayı Allah'ın nimetlerine küfreden kimseleri uyarmak için kullanıldığını ve bu üslubun nefiy yönünden daha kuvvetli olduğunu söyler²⁰⁵.

2.1.8. غير Edatı İle Zımnî Nefiy

“غير” edatı nefyeden “لَا” ve istisnâ ”لَا” sı ile aynı görevde kullanılabilir. Suyûtî “غير” edatının ²⁰⁶﴿...وَمَنْ أَضَلُّ مِمَّنْ اتَّبَعَ هَوَاهُ بَغْيِرْ هُدًى مِّنَ اللَّهِ...﴾ "...Allah'tan bir yol gösterici olmaksızın kendi hevesine uyandan daha sapık kim olabilir!.." ayeti

²⁰¹ Tanç, *a.g.e.* , ss. 31,40.

²⁰² İbn Ya'îş, *a.g.e.* , V, s. 132.

²⁰³ Alak 96: 7.

²⁰⁴ Tanç, *a.g.e.* , ss. 31,40; İbn Ya'îş, *a.g.e.* , V, s. 132.

²⁰⁵ Tanç, *a.g.e.* , ss. 31,40; Fâris Muhammed İsâ, *a.g.e.* , s. 231.

²⁰⁶ Kassas 28: 50.

kerimsindeki kullanımını nefye, ²⁰⁷ ﴿... هَلْ مِنْ خَالِقٍ غَيْرُ اللَّهِ يَرْزُقُكُمْ مِنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ...﴾

"...Sizi gökten ve yerden rızıklandıran Allah'tan başka bir yaratan var mıdır?.." ayeti kerimesindeki kullanımını ise istisnâya örnek vermektedir²⁰⁸. İlk ayette kullanılan “غير”

edatı nefyeden “لَا” edatına bedeldir. Bu sebepten dolayı “غير” edatının zımnî nefiy görevinde kullanıldığını söyleyebiliriz.

2.1.9. هيهات Edatı İle Zımnî Nefiy

Zerkeşî “هيهات” edatının mazi zamanlı isim fiil olduğunu ve "bir şey bir şeyden uzak oldu" anlamında kullanıldığını ²⁰⁹ ﴿هَيْهَاتَ هَيْهَاتَ لِمَا تُوعَدُونَ﴾ "Bu size vaâdedilen (öldükten sonra yeniden dirilmek, gerçek olmaktan) çok uzak!" ayeti kerimesini delil getirerek açıklamıştır²¹⁰. Anlam yönünden olumsuz olduğu için zımnî nefiy ifade eder. Ahmed Mâhir el-Bakrî; bu tabirin Kur'ân-ı Kerim'de yukarıda bahsi geçen ayeti delil getirerek tek yerde geçtiğini ifade etmektedir²¹¹

2.1.10. İsti'âze ve Tenzîh Lafızları İle Zımnî Nefiy

a) Tenzîh Lafızları

Tenzîh lafızları Kur'ân-ı Kerim'de yüce ve kemal sahibi Allah'ı tüm olumsuzluklardan sakındırmak için kullanılır. Lafız kelimesini kullanmamızın sebebi

²⁰⁷ Fâtır 35: 3.

²⁰⁸ Celâluddîn ‘Abdurrahmân b. Ebî Bekr es-Suyûtî, *el-İtkân fî ‘Ulûmi’l-Kur’ân*, thk. Merkezu’d-Dirâsati’l-Kur’âniyye, el-Memleketu’l-‘Arabiyyetu’s-Su‘udiyye: Mektebetu’l-Melik Fahd, ty I, s.166.

²⁰⁹ Mu'minûn 23: 36.

²¹⁰ Zerkeşî, *a.g.e.*, IV, s. 434.

²¹¹ el-Bakrî, *Esalibu'n-Nefyi fî'l-Kurân'il-Kerîm*, s. 220.

Nahivcilerin bu kelimlerin isim veya fiil olması hususundaki ihtilaflarıdır. Bu lafızlar şunlardır;

حاشا : Dil âlimleri, ” حاشا ” nın, fiil mi harf mi olduğu noktasında ihtilaf etmişlerdir. Bu konuda üç farklı görüş vardır²¹²:

Birinci görüş: Sibeveyh ve Basralıların bir kısmının görüşüdür. Bunlar “حاشا” nın harf olduğunu; fiil olmadığını savunmuşlardır²¹³. Dellileri ise “حاشا” nın daima sonrasını cer etmesi, cerin de ancak harfle gerçekleşebileceğidir²¹⁴. Bu görüşün savunucuları da, kendi aralarında “حاشا” nın diğer cer harfleri gibi müteâllıklığın olup olmaması noktasında fikir ayrılıklarına sahiptirler²¹⁵.

İkinci görüş²¹⁶: el-Cûrmî, Mâzinî, el-Müberred, ez-Zeccâcî, el-Ahfeş, Ebî Zeyd, el-Ferrâ, Ebu ‘Amr eş-Şeybânî ve bütün “Elfiye” şârihleri bu görüşün savunucularıdır²¹⁷. Bunlara göre “حاشا” yaygın olarak cer harfi gibi kullanılır ve sonrası mecrur olur²¹⁸. Nâdiren de câmid-mûtaaddi fiil olarak gelir ve sonrasını nasbeder²¹⁹. Tenzih için kullanılır. Eğer harf olarak gelirse, nun-u vikâye almaz²²⁰. Eğer fiil olarak kullanılırsa, nun-u vikâye ile kullanılır. Bu fiil de câmidir²²¹. Çünkü “إِلَّا”

²¹² Yayar, *a.g.e.* , s. 116.

²¹³ Sibeveyh, *a.g.e.* , II, s. 349,450.

²¹⁴ Yayar, *a.g.e.* , s. 116.

²¹⁵ Yayar, *a.g.e.* , s. 116; İbn Hişâm, *Evdahu'l-Mesâlik*, II, s.250,251.

²¹⁶ Yayar, *a.g.e.* , s. 116.

²¹⁷ Yayar, *a.g.e.* , s. 116.

²¹⁸ Yayar, *a.g.e.* , s. 116.

²¹⁹ Yayar, *a.g.e.* , s. 116.

²²⁰ Yayar, *a.g.e.* , s. 116.

²²¹ Yayar, *a.g.e.* , s. 116.

mânasını taşımaktadır²²². Bu görüşün savunucuları ” حاشا ” yı cer ettiğinde harf, nasb etmesi halinde ise fiil olarak kabûl etmişlerdir²²³.

Üçüncü görüş²²⁴: Kûfe ekolünün görüşüdür. Bunlara göre “حاشا” daima fiildir.

Sonrasını nasb eder ve asla cer harfı olmaz²²⁵. Eğer “حاشا” nın sonrası cer olarak gelirse, burada “حاشا” hazfolunmuş ve geriye sadece ameli kalan bir harf cer olarak takdir edilmiştir²²⁶. Aslında Sibeveyh de “حاشا” nın fiil olabileceğini inkâr etmemiştir²²⁷.

Fakat onu özel olarak istisnâ konusunda zikrederek, Arap dilinde istisnâ amacıyla kullanıldığında sonrasını cer ettiğini ifade etmiştir. Fiil ise cer etmez. Kabul gören görüş cer harfı olarak kullanılmasıdır²²⁸.

İkinci görüşe göre “حاشا” lafzı harf de olsa fiil de olsa nefiy söz konusudur.

Anlam olarak muradifi ise bir şeyden sakınma anlamında ” براءة ” kelimesidir²²⁹.

Kur’ân-ı Kerim’de iki yerde kullanılmaktadır. ﴿ فَلَمَّا رَأَيْنَهُ أَكْبَرْتَهُ وَقَطَّعْنَ أَيْدِيَهُنَّ وَقُلْنَ حَاشَ

²³⁰ ﴿لِلَّهِ مَا هَذَا بَشَرًا إِنْ هَذَا إِلَّا مَلَكٌ كَرِيمٌ﴾ ” Böylece onu gördükleri zaman ona hayran kaldılar ve ellerini kestiler. Ve: “Hâşâ! Allah için, bu bir beşer değil, ancak kerim (bir)

²²² Yayar, *a.g.e.* , s. 116.

²²³ Yayar, *a.g.e.* , s. 116; İbn Hişâm, *a.g.e.* , II, s. 252.

²²⁴ Yayar, *a.g.e.* , s. 116.

²²⁵ Yayar, *a.g.e.* , s. 116.

²²⁶ Yayar, *a.g.e.* , s. 116.

²²⁷ Yayar, *a.g.e.* , s. 116.

²²⁸ İbn Hişâm, *a.g.e.* , II, s. 252.

²²⁹ Yayar, *a.g.e.* , s. 117; İbn Hişâm, *Mugni Lebîb an Kutub’il-E‘arîb*, I, s. 203,204.

²³⁰ Yusuf 12: 31; Diğer ayet için bkz. Yusuf 12: 51.

melektir.” dediler" ayeti bu hususa örnektir²³¹. Ahmed Mâhir el-Bakrî “حاشا” lafzının Kur’ân-ı Kerimdeki kullanımlarında zımnen nefiy söz konusu olduğunu söyler²³².

”سبحان“ kelimesinin tesbih etmek anlamında mastar olduğunu ve nasb ettiğini buna ek olarak da açık veya gizli müfred bir kelime olduğunu söyler. Kur’ân-ı Kerim’de nefiy ve ta’accüb için kullanılır. ﴿وَجَعَلُوا لِلَّهِ شُرَكَاءَ الْجِنَّ وَخَلَقَهُمْ وَخَرَقُوا

لَهُ بَيْنَ وَبَيْنَ وَبَنَاتٍ بِغَيْرِ عِلْمٍ سُبْحَانَهُ وَتَعَالَى عَمَّا يُصِفُونَ﴾²³³ "Cinleri Allah’a ortak kıldılar. Onları da

O (Allah) yarattı. İlimleri olmaksızın, “O’nun oğulları ve kızları var” yalanını uydurdular. O Sübhan’dır (herşeyden münezzehtir), vasıflandırdıkları şeylerden yücedir" ayeti kerimesi zımnî nefye örnek verilebilir. “سبحان“ kelimesi yüce Allah’ı tenzîh etmek için kullanılabilecek en eşsiz kelimedir. Yukarıdaki ayette gördüğümüz üzere “سبحان“ kelimesinin kafirlerin şirk koştukları şeylerden Allah’a nisbet ettiklerini zımnen nefyetmek için kullanıldığını görürüz.

b) İsti'aze Lafızları

..... vb. lafızlar da anlam yönünden zımnen nefiy ifade eder. ﴿قَالَ مَعَاذَ اللَّهِ إِنَّهُ رَبِّي أَحْسَنَ مَثْوَايَ إِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الظَّالِمُونَ﴾²³⁴ "Allah’a sığınırım. O benim rabbimdir. Benim yerleşme yerimi en güzel şekilde yaptı. Muhakkak ki; zalimler

²³¹ Yayar, *a.g.e.*, s. 117.

²³² Yayar, *a.g.e.*, s. 117.

²³³ En'am 6: 100; bkz Nahl 16: 57; Yusuf 12: 108.

²³⁴ Yusuf 12: 23; Ayrıca bkz. Yusuf 12: 77,78.

felâha (kurtuluşa) ermezler.”dedi” ayeti kerimesinde Yusuf (a.s.) kendisine yapılan çağrıya olumsuz karşılık vermek için مَعَادَ اللَّهِ ifadesini kullanmıştır.

2.1.11. Fiiller Yoluyla Zımnî Nefiy

Arap dilinde zımnî nefiy manası taşıyan birçok fiil vardır. Bu fiiller eğer menfî bir cümlede bulunursa veya bu fiillerden önce nefiy edatı gelirse cümle olumlu olur. Kur’ân-ı Kerim’de nefi anlamı taşıyan tüm fiiller kullanılmamıştır. “ابى” (Geri çevirmek, Reddetmek), “جحد” (İnkâr etmek), “كاد” (Neredeyse.... olmak) , “منع” (Mani olmak) , “قل” (Nadiren ... olmak), “اعترض” (Bir şeye engel olmak) ve “انكر” (İnkâr etmek) fiilleri bu fiillerden bazılarıdır. Her fiilin delalet ettiği temel manaya göre bu fiillerin zımnî nefye delaletleri hususunda farklılıklar söz konusudur. Bu fiillerin tamamını açıklamayacağız. İçlerinden anlatmaya uygun bulduklarımızın konunun anlaşılmasını sağlayacağını düşünüyoruz.

a) Fiilin Kullanımıyla Zımnî Nefiy

﴿إِنَّا عَرَضْنَا الْأَمَانَةَ عَلَى السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَالْجِبَالِ فَأَبَيْنَ أَنْ يَحْمِلْنَهَا وَأَشْفَقْنَ مِنْهَا وَحَمَلَهَا

²³⁵﴿الْإِنْسَانُ إِنَّهُ كَانَ ظَلُومًا جَهُولًا﴾ "Muhakkak ki Biz, emaneti göklere, arza ve dağlara arz ettik (sunduk, teklif ettik). Onu yüklenmekten çekindiler ve ondan korktular. Ve insan onu yükledi. Muhakkak ki o (nefs), çok zalimdir, çok cahildir" ayeti kerimesinde geçen فَأَبَيْنَ fiili "emaneti yüklenmediler" ifadesine karşılık gelmiş ve zımnî nefye örneklik teşkil etmiştir.

²³⁵ Ahzab 33: 72; Ayrıca Bkz. Kehf 18: 77; Tâhâ 20: 116.

b) Fiilinin Kullanımıyla Zımnî Nefiy

﴿... وَجَحَدُوا بِهَا وَاسْتَيْقَنَتْهَا أَنْفُسُهُمْ ظُلْمًا وَعُلُوًّا...﴾²³⁶ "Ve onu, yakîn (kesin) olarak

bildikleri (inandıkları) hâlde, nefslerine zulmederek ve büyüklenerek bile bile inkâr ettiler..." ayeti kerimesi zımnî nefye örnek verilebilir.

c) Fiilinin Kullanımıyla Zımnî Nefiy

كاد fiili "neredeyse ...acaktı" anlamında bir fiildir. Dil bilimciler nefye delaleti konusunda ihtilaf etmişlerdir. Bu hususta dört görüş mevcuttur. Bunlardan meşhur olan iki tanesi şunlardır;

Birinci Görüş: كاد olumlu cümleye nefiy, olumsuz cümleye olumlu anlam

"Ve ﴿وَإِنْ كَادُوا لَيَفْتِنُونَكَ عَنِ الَّذِي أُوحِيتَ إِلَيْكَ لَيَفْتَرِي عَلَيْنَا غَيْرُهُ وَإِذَا لَا تَخَذُوكَ خَلِيلًا﴾²³⁷ kazandırır.

neredeyse sana vahyettiğimiz şeyden başkası ile Bize iftira etmen için gerçekten seni fitneye düşürüyorlardı. Ve o takdirde seni mutlaka dost edinirlerdi" ayetinde neredeyse seni fitneye düşüreceklerdi ama düşüremediler anlamı vardır. ﴿فَذَبِّحْهَا وَمَا كَادُوا﴾

﴿يَفْعَلُونَ﴾²³⁸ "...Bunun üzerine onu (o vasıfta olan ineği bulup) kestiler. Ve az kalsın bunu

yapmayacaklardı" ayeti kerimesi olumsuz gibi görünsede “كاد” fiilinin bahsettiğimiz özelliği gereği ayetin anlamı olumsuzdan olumluya dönüşmüştür.

²³⁶ Neml 27: 14.

²³⁷ İsra 17: 73.

²³⁸ Bakara 2: 71.

İkinci Görüş: “كاد” fiili diğer fiiller gibi olumlusu olumlu, olumsuzu

olumsuzdur. كاد يفعل "Neredeyse yapacaktı" tahmin ifade ettiği için nefiy söz konusu

değildir. Ancak haber daima menfidir. ²³⁹ ﴿...يَكَادُ زَيْتُهَا يُضِيءُ...﴾ "...Onun yağı, ona ateş

değmese de kendi kendine ışık verir..." ayeti için Zerkeşî ateş değmeden önce ışığın değmiş olması cümlenin olumsuz olduğu anlamına gelmeyeceğini söyler²⁴⁰.

2.1.12. Sarf Sîgaları İle Zımnî Nefiy

Modern dil bilimcilerden sarf sîgaları ile zımnî nefyi ilişkilendiren kimse bulamadım. İlk dönem Nahivcilerden İbn Cinnî sarf sîgalarını nefiyle ilişkilendirmiştir. Nefyi de zımnî İştirak, Mutava'at, Teksîr, Mübâlağa vb. sarf sîgaları gibi kabul edebiliriz. Nefiyle zımnî ilişkilendirebileceğimiz sarf sîgaları şunlardır;

a) Sîgası Yoluyla Zımnî Nefiy

Bu sîga fiilin anlamını mefulden ayırdığından dolayı nefye delalet eder. İf'al babının aynı zamanda izâle yani bir şeyin hükümünü kaldırma görevi vardır. Bu durum olumsuz bir durumdur ve zımnî nefye delalet eder. Eğer ben “اشكىته” (Onun şikayetini giderdim) dersem olayın konusu olan şikayet eylemi ortadan kaldırılmış olacağından olumsuzluk söz konusudur²⁴¹.

²³⁹ Nur 24: 35.

²⁴⁰ Zerkeşî, *a.g.e.*, IV, s. 81.

²⁴¹ Ebu'l-Feth Osman İbn Cinnî, *el-Hasâis*, thk. Muhammed Ali Neccâr, Mısır, el-Mektebetu'l-İlmiyye, 1952, III, s. 77.

b) Sîgası Yoluyla Zımnî Nefiy

Bu sîga da izâle ve selb (olumzuzluk) ifade ettiği için zımnî nefye delalet eder. Eğer ben “مرصته” (Onun hastalığını giderdim, onu tedavi ettim) dersem hastalığın giderilmesi olumlu gibi görünse de fiil özündeki anlamı yitireceğinden nefiy söz konusudur²⁴².

c) Sîgası Yoluyla Zımnî Nefiy

Bu sîga terk ve tecennüb (kaçınma, uzaklaşma) ifade ettiğinden zımnî nefiyle ilişkilidir. İbn Cinnî olumlu olan ”اثم” (Günah İşledi) fiili “تأثم” olarak sarf edildiğinde anlamı günah işlemedi" anlamında olur. Zahiren olumlu gibi görünsede fiilin konusu olan günah işleme eylemi gerçekleşmemiş olacağından zımnî nefiy söz konusudur²⁴³.

²⁴² İbn Cinnî, *a.g.e.* , III, s. 77; Ayrıca Bkz. Hasan Akdağ, *Arap Dilinde Fiiller*, Konya, Tekin Kitabevi, 1984, s. 12.

²⁴³ İbn Cinnî, *a.g.e.* , III, s. 76,77.

III. BÖLÜM

NEFY'İN NAHİV İLE İLİŞKİLİ OLDUĞU DURUMLAR

3.1. Nefiyle İlgili Genel Kurallar

3.1.1. Nefyin Musned ve Musnedun İleyh ile İlişkisi

Cümle içerisinde Nefiy Müsned ile Müsnedün İleyh arasındaki ilişkiyi etkiler. Nefiy edatları kendilerine dâhil olan ismi nefyetmez. Nefiy edatlarının görevi olumlu cümleyi olumsuzla çevirmektir. Sinâ el-Beyâtî bu hususta “ما” ister mazi fiilin ister muzari fiilin başında kullanılsın sadece fiili nefyetmez. ”ما” müsned ile müsnedun ileyh arasındaki ilişkiyi nefyeder. ما يقوم زيدان "İki Zeyd kalkmadı" örneğinde görüldüğü üzere fiil ile fail arasındaki ilişkiyi nefyedilmiştir.

Nefiy edatlarından “لا” ise sadece fiilin anlamını olumsuz kılarsa da bu durumdan fâil de etkilenir. لا يقرأ زيد “Zeyd okumaz” örneğine bakacak olursak nefiy sadece okuma eylemi ile ilişkilendirilmiştir²⁴⁴. Ancak bu durumdan fail de etkilenmektedir. “لا” genellikle nefyettiği cinsin tamamını nefyetmesiyle tanınsa da El-Beyâtî bu tür لا yı isnadı nefyen لا olarak isimlendirmiştir²⁴⁵,

²⁴⁴ Sinâ Hamid el-Beyâtî, *Kava 'idu'n-Nahvi'l- 'Arabî 'alâ Dûi Nazariyyeti'n-Nazmi*, Ürdün, Dâru Vâil, 2003, s. 280.

²⁴⁵ el-Beyâtî, *Kava 'idu'n-Nahvi'l- 'Arabî 'alâ Dûi Nazariyyeti'n-Nazmi*, s. 278.

3.1.2. Nefyin Tahsîs ve İzâfet ile İlişkisi

Menfî cümle tahsîs, itba‘ ve izâfet ile ilişkilendirilmişse de nefyin etkisi isnada bakılmaksızın bu ilişkiyi etkilemektedir. Aşağıdaki ayetler bu duruma örnek verilebilir;

﴿فَإِنَّ اللَّهَ لَا يُضِيعُ أَجْرَ الْمُحْسِنِينَ﴾²⁴⁶ “Allah iyi davrananların ecrini zayi‘ etmez”

ayetinde nefiy izafetle ilişkilendirilmiştir.

﴿وَلَا تُبَاشِرُوهُنَّ وَأَنْتُمْ عَاكِفُونَ فِي الْمَسَاجِدِ...﴾²⁴⁷ “...Mescidlerde itikafa

çekildiğinizde kadınlarınıza yaklaşmayın...” ayetinde nefiy hâl ile tahsis edilmiştir. Yani kadınlara yaklaşma mescitlerde i‘tikâf durumunda olanlara haram kılınmıştır.

3.1.3. Nefyin İsnadın Dışında Bir Şartla İlişkisi

Menfî cümle içerisinde nefiy isnadın dışında başka bir şart ile tahsis edilebilir²⁴⁸. “Bugün Zeyd faydalı bir kitap okumadı” لم يقرأ زيد كتابا مفيدا اليوم. cümlesinde nefiy zaman zarfı olan ”اليوم” ifadesi ile tahsis edilmiştir. Yani olumsuz ifade sınırlandırılmıştır. Bugünden önce Zeyd faydalı bir kitap okumuş olabilir. Eğer bu cümle içerisindeki مفيدا sıfatı hazfedilirse nefiy mef‘ulün bih ile ilişkilendirilebilir. Ancak menfî olan bu cümlede Zeyd’in kitabın bir bölümünü okumuş olma veya bir risâle okumuş olma ihtimali ortadan kalkmaz.

²⁴⁶ Hud 11: 115.

²⁴⁷ Bakara 2: 187.

²⁴⁸ el-Beyâtî, Kava ‘idu’n-Nahvi’l- ‘Arabî ‘alâ Dûi Nazariyyeti’n-Nazmi, s. 291.

3.1.4. Nefyin Te'kîd İle İlişkisi

Cümle içerisinde te'kîd söz konusu ise cümle nefyedilebilir. Nefiy özellikle te'kîd'e hasredilir. Bu konuda 'Abdu'l-Kâhir el-Cürcânî "Nefyedilen cümle içerisinde te'kîd varsa nefyedilen özellikle te'kîd'e hasredilir. لم ار القوم كلهم "Ben kavmin tamamını görmedim" ya da لم يأتي القوم كلهم "Bana kavmin tamamı gelmedi" cümlelerinde geçen كل edatı olumsuz anlamı güçlendirmiştir²⁴⁹.

3.1.5. ۛ nın Haberinin Sıfat Olarak Gelmesi

'Abdu'l-Kâhir el-Cürcânî Nahiv alimlerinden bazılarının ve bazı müfessirlerin bu hususta ²⁵⁰﴿... وَلَا تَقُولُوا ثَلَاثَةً...﴾ "... (İlah) Üçtür, demeyin..." ayeti üzerinde tartışmışlardır. Bir grup Nahivci "ثَلَاثَةً" ifadesinin ref' okunduğunda mübtedâ'nın haberinin hazfedilerek haber'e ait sıfatın haberin yerine getirildiğini ifade etmişlerdir. Cümlelerin ثلاثاً ولا تقولوا آللهنا ثلاثاً "Bizim İlahımız üçtür, demeyin" şeklinde anlaşılması gerektiğini savunmuşlardır. Cümlede Mübteda değil Mübteda'nın Haberi nefyedilmiştir.

3.1.6. Nefy'in Mübâlaga ile İlişkisi

Bir şahsı doğru sözlü olmamakla veya cesur olmamakla vafsetsek ve bu cümlelerdeki isimleri mübâlaga sîgasıyla kullansak cümle içerisinde nefiy fiili değil

²⁴⁹ 'Abdu'l-Kâhir el-Cürcânî, *Delâilü'l-İcâz*, Cezayir, Dar'ul-Mevfemü li'n-Neşr, 1991 s. 264.

²⁵⁰ Nisa 4: 171.

mübâlağa ifade eden ismi etkiler. Ancak bu kural yüce Allah'ın sıfatları söz konusu olduğunda uygulanmaz.

251 ﴿...وَمَا رَبُّكَ بِظَلَّامٍ لِّلْعَبِيدِ﴾ "...Rabbin kullara zulmedici değildir" ayeti kerimesinde görüldüğü üzere zulmün Allah'a isnad edilmesi mümkün değildir. Bu hususta Hasan 'Abbas'ın "فَعَالٌ" sigası eğer mübalağa için kullanılırsa nefiy sadece mübalağa ifade eden isme nisbet edilir. Bu ifadeden yola çıkarsak yukarıda bahsi geçen ayetin manası "Rabbin çokça zulmedici değildir" şeklinde olur. Kural gereği olumsuz kılınan sadece mübalağa ifade eden isim olursa o zaman Allah'ın az zulmedici olduğu kannatine varılabilir. Bu sebepten bu anlamlandırma hatalıdır. Allah az veya çok değil mutlak anlamda zulmedici değildir²⁵² ifadesi bu durumu açıklamaktadır.

3.1.7. Cümle İçerisinde İki Olumsuzun Bir Arada Bulunması

Müberred "Cümle içersinde iki olumsuz ifade kullanıldığında kurmuş olunan cümlelerin ihbârî olduğu ifade etmiş ve ²⁵³ ﴿وَمَا جَعَلْنَاهُمْ جَسَدًا لَا يَأْكُلُونَ الطَّعَامَ...﴾ "Biz onları (peygamberleri), yemek yemez bir beden (fizikötesi bir beden) olarak yaratmadık..." ayetini bu kaideye göre "Biz onları yemek yiyen (bu dünyaya uygun) olarak yarattık" şeklinde anlayabiliriz²⁵⁴ demiştir.

3.1.8. Nefy-i 'Amm ve Nefy-i Hâs Arasındaki İlişki

Nefy-i 'Amm ve Nefy-i Hâs'a delalet edebilir. ﴿مَثَلُهُمْ كَمَثَلِ الَّذِي اسْتَوْقَدَ نَارًا فَلَمَّا أَضَاءَتْ مَا حَوْلَهُ ذَهَبَ اللَّهُ بِنُورِهِمْ...﴾²⁵⁵ "Onların (münafıkların) durumu, (karanlık gecede)

²⁵¹ Fussilet 41: 46.

²⁵² 'Abbas Hasan, *Nahvu 'l-Vâfi*, IV, s. 270.

²⁵³ Enbiya 21: 8.

²⁵⁴ Zerkeşî, *a.g.e.*, IV, s. 77.

²⁵⁵ Bakara 2: 17.

bir ateş yakan kimse misalidir. O ateş yanıp da etrafını aydınlattığı anda Allah, hemen onların aydınlığını giderir..." ayeti kerimesinde Yüce Allah Münafıkların nurunu giderdiğini söylemektedir. ”نور“ kelimesi “ضياء“ kelimesine göre daha umumîdir. “

“نور kelimesi “ضياء“ kelimesinin bedelidir²⁵⁶. Bu sebeplerden yola çıktığımızda nefiy cümlesinde 'Amm ifade eden bir kelimenin hâs ifade eden bir kelimenin yerine kullanılabileceği görülmektedir.

3.1.9. استطاعة 'nın Nefiy Cümlesi İçerisinde Kullanımı

Kur'ân-ı Kerim'de ”استطاعة“ ifadesi Nefiy cümlesi içerisinde birçok yerde geçmektedir. Ancak her geçtiği yerde aynı anlamda kullanılmamaktadır. Ne anlamda kullanıldığını cümlenin siyakından anlayabiliriz.

فَلا استطاعة ifadesi nefiy cümlesi içerisinde nefy-i imtinâî olarak kullanılabilir. فَلا

﴿يَسْتَطِيعُونَ تَوْصِيَةً وَلَا إِلَىٰ أَهْلِهِمْ يَرْجِعُونَ﴾²⁵⁷ "İşte o anda onlar ne bir vasiyyette bulunabilirler, ne de ailelerine dönebilirler" ayetinde mutlak anlamda vasiyetten men edildikleri ve ailelerine dönemeyecekleri görülür.

3.2. Menfi Cümle Kalıpları

3.2.1.1. Fiil Cümlesi / لا

Bu menfi cümle kalıbının farklı çeşitleri vardır. Bu farklı cümle kalıpları aşağıdaki gibidir;

²⁵⁶ Zerkeşî, a.g.e. , IV, s. 77.

²⁵⁷ Yasin 36: 50.

a) Mef'ul'un Bih / Fâil / Muzari fiil / لا

²⁵⁸ ﴿... لا ينال عهدي الظالمين﴾ “...Benim sözüm zalimlere erişmez”

b) (Cümle) Mecerûr/Câr / Nâibu'l-Fâil / Meçhul Muzari Fiil / لا

²⁵⁹ ﴿... لا تسألون عما كانوا يعملون﴾ “...Siz onların yaptıklarından sorumlu tutulacak değilsiniz.”

c) (Fâil / لا) / Atıf / Fâil / Mef'ul'un Bih / Muzari Fiil / لا

²⁶⁰ ﴿... لا تأخذه سنة ولا نوم﴾ “...Onu ne uyuklama ne de uyku almaz...”

d) (Fiil cümlesi) / لا / Atıf / Fâil / Mazi Fiil / لا

²⁶¹ ﴿... فلا صدق ولا صلى﴾ “O doğrulamamıştı, namazı da kılmadı”

e) Muzâfun İleyh / Muzâf Mecerûr ve Câr / Fâil / Muzari Fiil / لا

²⁶² ﴿... لا نكذب بآيات ربنا﴾ “...Rabbimizin ayetlerini yalanlamasak...”

f) Fâil / Muzari Fiil / Muzâfun İleyh / (Muzâf) Mukaddem Mef'ulun Bih/ لا

²⁶³ ﴿... لا انفسهم ينصرون﴾ “...Onlar kendilerine yardım edemezler”

²⁵⁸ Bakara 2: 124.

²⁵⁹ Bakara 2: 134.

²⁶⁰ Bakara 2: 225.

²⁶¹ Kiyame 75: 31.

²⁶² Enam 6: 27.

²⁶³ Araf 7: 192.

3.2.1.2. İsim Cümlesi / ﻻ

Bu menfi cümle kalıbının farklı çeşitleri vardır. Bu farklı cümle kalıpları aşağıdaki gibidir;

a) (Mecrûr / Câr) Haber / ﻻ nın ismi / ﻻ

²⁶⁴﴿لَا أَكْرَاهُ فِي الدِّينِ...﴾ “Dinde zorlama yoktur...”

b) Haber / Mübtedâ / ﻻ / (Mecrûr / Câr) Haber / Mübtedâ / ﻻ

²⁶⁵﴿...فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ﴾ “...Onlar için birkorku yoktur ve onlar üzüntü

de çekmezler”

c) Mübteda / (Zarf) Haber / ﻻ

²⁶⁶﴿لَا فِيهَا غَوْلٌ...﴾ “Onda ne bir zarar vardır...”

d) Sıfat / ﻻ / Atıf / Sıfat / ﻻ / Mevsuf

²⁶⁷﴿وَفَاكِهَةٍ كَثِيرَةٍ لَا مَقْطُوعَةٍ وَلَا مَمْنُوعَةٍ﴾ “Tükenmeyen ve yasaklanmayan sayısız

meyveler içerisindeler”

e) Mahzuf Haber / ﻻ nın ismi / ﻻ

²⁶⁸﴿قَالُوا لَا ضَرَرَ...﴾ “Zararı yok, dediler...”

²⁶⁴ Bakara 2: 256.

²⁶⁵ Bakara 2: 38.

²⁶⁶ Saffat 37: 47.

²⁶⁷ Vakıa 56: 32,33.

²⁶⁸ Şuara 26: 50.

f) (Fiil Cümlesi) Haber / Mecnûr / Câr / Mübteda / لا

269 ﴿...وَلَا هُمْ عَنْهَا يُنْزِفُونَ﴾ “...O içkide ne sersemletme vardır ne de sarhoşluk vardır”

3.2.2.1. Fiil Cümlesi / ما

a) (Cümle-i Mastariyye) Mef’ul’un Bih / (Mevsûle) Fâil / Muzari Fiil / ما

270 ﴿مَا يَوَدُّ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ وَلَا الْمُشْرِكِينَ أَنْ يُنْزَلَ عَلَيْكُمْ مِنْ خَيْرٍ مِمَّنْ رَزَّكُمْ﴾ (Ey müminler!) Ehl-i Kitaptan kâfirler ve putperestler de Rabbinizden size bir hayır indirilmesini istemezler”

b) Muzâfun İleyh / (Muzâf) Fâil / Mef’ulun Bih / Fiili Muzari / ما

271 ﴿فَمَا تَنْفَعُهُمْ شَفَاعَةُ الشَّافِعِينَ﴾ “Artık şefaathçilerin şefaati onlara fayda vermez”

c) F.Cümlesi / حَتَّى / Mef’ulun Bih / Fâil / Muzari Fiil / ما

272 ﴿...وَمَا يُعْلِمَانِ مِنْ أَحَدٍ حَتَّى يَقُولَا إِنَّمَا خُنْ فِتْنَةٌ فَلَا تَكْفُرْ...﴾ “...Biz ancak imtihan için gönderildik, sakın yanlış inanıp da kâfir olmayasınız, demeden hiç kimseye (sihir ilmini) öğretmezlerdi...”

²⁶⁹ Saffat 37: 47.

²⁷⁰ Bakara 2: 105.

²⁷¹ Müddessir 74: 48.

²⁷² Bakara 2: 102.

d) (Cümle-i Mevsûle)Na't /Muzâfun İleyh /(Muzâf) Fâil / Mecnûr Câr /

Fiil-i Mazi / ما

²⁷³﴿فَمَا أَغْنَتْ عَنْهُمْ آلِهَتُهُمُ الَّتِي يَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ﴾ “Rabbinin (azap) emri geldiğinde,

Allah'ı bırakıp da taptıkları tanrıları, onlara hiçbir şey sağlamadı”

3.2.2.2. İsim Cümlesi / ما

a) (İktizâ olmuş Mübtedâ) Mecnur /(Tekîd) Câr / Mecnûr / CârHaber / ما

²⁷⁴﴿...مَا لَهُمْ بِهِ مِنْ عِلْمٍ﴾ “... (Bu konuda) kesin bir bilgileri yoktur...”

b) (Mecnûr) Haber / (Tekîd) Câr / Mecnûr/ (Zamir) Mübteda / ما

²⁷⁵﴿...وَمَا أَنَا عَلَيْكُمْ بِحَفِيظٍ﴾ “...Ben üzerinize bir bekçi değilim”

c) Câr /Mecnur / Mef'ulun Bih / (Fiil Cümlesi) Haber / Mübteda / ما

²⁷⁶﴿...وَمَا اللَّهُ يُرِيدُ ظُلْمًا لِّلْعِبَادِ﴾ “...Allah, kullarına bir zulüm dileyecek değildir”

²⁷³ Hud 11: 101.

²⁷⁴ Nisa 4: 157.

²⁷⁵ Hud 11: 86.

²⁷⁶ Mumin 40: 31.

3.2.3. İsim Cümlesi / ليس

a) Haber / Câr Mecnur / ليس nin İsmi / ليس

²⁷⁷ ﴿لَسْتَ عَلَيْهِمْ بِمُصَيْطِرٍ﴾ “Onların üzerinde bir zorba değilsin”

b) Cümle-i Mastariyye / Mübteda / (Mecrûr / Câr) Haber / ليس

²⁷⁸ ﴿لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَبْتَغُوا فَضْلًا مِّن رَّبِّكُمْ...﴾ “Rabbinizden gelecek bir lütfu

(kazancı) aramanızda size herhangi bir günah yoktur...”

c) (Cümle-i Mastariyye) İsim / ليس nin Haberi / ليس

²⁷⁹ ﴿لَيْسَ الْبِرُّ أَنْ تُولُواْ وَجُوهَكُمْ قِبَلَ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ...﴾ “Yüzlerinizi doğu ve batı

tarafına çevirmeniz iyilik değildir...”

3.2.4. Fiil Cümlesi / لم

a) Câr Mecnur / Mef’ulun Bih Sâni / Nâibu’l-Fâil / Meçhul Muzari Fiil / لم

²⁸⁰ ﴿...وَلَمْ يُؤْتِ سَعَةً مِّنَ الْمَالِ...﴾ “...servet ve zenginlik yönünden geniş imkânlar

verilmedi...”

²⁷⁷ Gâşiye 88: 22.

²⁷⁸ Bakara 2: 198.

²⁷⁹ Bakara 2: 177.

²⁸⁰ Bakara 2: 247.

b) Na‘t/Mef‘ulun Bih Sâni/(Zamîr) Mef‘ulun Bih Evvel/Fâil/Meczum Muzari

Fiil/لم

²⁸¹ ﴿...وَلَمْ يَجْعَلْنِي جَبَّارًا شَقِيًّا﴾ “...Beni bedbaht bir zorba yapmadı”

c) Mef‘ulun Bih / Fâil / Meczum Muzari Fiil / لم / Hemzetu’l-İstifhâm

²⁸² ﴿أَلَمْ نُهْلِكِ الْأَوَّلِينَ﴾ “Biz, (bunlar gibi inkârcı olan) öncekileri helâk etmedik mi?”

3.2.5. Fiil Cümlesi / لن

a) Mef‘ulun Bih / Zarf / Fâil / Mansub Muzari Fiil / لن

²⁸³ ﴿...فَلَنْ أَكَلِّمَ الْيَوْمَ إِنْسِيًّا﴾ “...Artık bugün hiçbir insanla konuşmayacağım”

b) Hâl / Câr Mecrur / Fâil / Mansub Muzari Fiil / لن

²⁸⁴ ﴿...لَنْ نَّبْرَحَ عَلَيْهِ عَاكِفِينَ﴾ “...Buna tapmaktan asla vazgeçmeyeceğiz!”

²⁸¹ Meryem 19: 32.

²⁸² Murselat 77: 16.

²⁸³ Meryem 19: 26.

²⁸⁴ Taha 20: 91.

c) Muzâfun İleyh / (Muzâf) Mef'ulun Bih / Fâil / Mansub Muzari Fiil / لن

²⁸⁵ ﴿... فَلَنْ يُخْلِفَ اللَّهُ عَهْدَهُ...﴾ “...Allah sözünden caymaz...”

d) Fâil / Câr Mecrur / Mansub Muzari Fiil / لن

²⁸⁶ ﴿لَنْ يَقْدِرَ عَلَيْهِ أَحَدٌ﴾ “İnsan, hiç kimsenin kendisine güç yetiremeyeceğini (mi sanıyor)?”

3.2.6. Fiil Cümlesi / لَمَّا

a) (Sıla Cümlesi) / Mef'ulun Bih / Fâil / Meczum Muzari Fiil / لَمَّا

²⁸⁷ ﴿... وَلَمَّا يَعْلَمِ اللَّهُ الَّذِينَ جَاهَدُوا مِنْكُمْ...﴾ “...Allah içinizden cihad edenleri belli etmeden...”

b) Muzâfun İleyh / (Muzâf) Meczûr Câr/ Fâil / Meczum Muzari Fiil / لَمَّا

²⁸⁸ ﴿... وَلَمَّا يَدْخُلِ الْإِيمَانُ فِي قُلُوبِكُمْ...﴾ “...Henüz iman kalplerinize yerleşmedi...”

²⁸⁵ Bakara 2: 80.

²⁸⁶ Beled 90: 5.

²⁸⁷ Ali İmrân 3: 142.

²⁸⁸ Hucurat 49: 14.

c) Sıla Cümlesi / Mef'ulun Bih / Fâil / Meczum Muzari Fiil / لَمَّا / Harf-i

Red'

²⁸⁹ ﴿كَأَلَّا لَمَّا يَقْضِ مَا أَمَرُهُ﴾ “Hayır! (İnsan) Allah'ın emrettiğini yapmadı”

d) Muzâfun İleyh / (Muzâf) Fâil / Mef'ulun Bih / Meczum Muzari Fiil / لَمَّا

²⁹⁰ ﴿... وَلَمَّا يَأْتِهِمْ تَأْوِيلُهُ...﴾ “...Onlara tevîl gelmedikçe (gelmediği için)...”

3.2.7. Fiil Cümlesi / ان

a) Mefûl'un Bih / الَّا / Fâil / Muzari Fiil / انْ

²⁹¹ ﴿... إِن يَقُولُونَ إِلَّا كَذِبًا﴾ “...Yalandan başka bir şey söylemiyorlar”

b) Mefûl'un Bih / الَّا / (Mecrûr / Câr) / Fâil / Muzari Fiil / انْ

²⁹² ﴿... إِن يَدْعُونَ مِن دُونِهِ إِلَّا إِنَاثًا...﴾ “Onlar Allah'ı bırakıp tanrıçalara taparlar...”

ان ile başlayan başlayan bu cümlelerde الَّا ile nefiy anlamını kaybederek tekîd

ön plana çıkmıştır.

²⁸⁹ Abese 80: 23.

²⁹⁰ Yunus 10: 39.

²⁹¹ Kehf 18: 5.

²⁹² Nisa 4: 117.

3.2.8. İsim Cümlesi / ان

a) Mecnûr / Câr / Mübteda / Harf-i Tekîd / Muzâfun İleyh / Haber / ان

293 ﴿... إِنَّ عِنْدَكُمْ مِّنْ سُلْطَانٍ بِهَذَا...﴾ “...Bu hususta yanınızda herhangi bir delil yoktur...”

b) (Mecnûr / Câr) Haber / الّا / Mübteda / ان

294 ﴿... إِنَّ الْكَافِرُونَ إِلَّا فِي غُرُورٍ﴾ “...İnkârcılar ancak derin bir gaflet içinde bulunmaktadırlar”

ان in bu yöntemle kullanılması Hasr üslubuna örnek verilebilir.

3.2.9. İsim Cümlesi / لات

a) Muzâfun İleyh / (Muzâf) Haber / لات nin İsmi / لات

295 ﴿... وَلَآت حِينَ مَّآصٍ﴾ “...Hâlbuki artık kurtulma zamanı değildi”

²⁹³ Yunus 10: 68.

²⁹⁴ Mülk 67: 20.

²⁹⁵ Sâd 38: 3.

3.3. Arap Dilinde Nefy'in Te'kîd Edilebilme Yolları

3.3.1. Nefiy Te'kîd İlişkisi

Te'kîd (تأكيد) kelimesi Arap dilinde destek olmak, pekiştirmek, teyit etmek vb.

anlamlarda kullanılmaktadır²⁹⁶. Haberî cümle çeşitlerini muhâtabın durumu açısından üç kategoride ele alabiliriz²⁹⁷. Bunlar²⁹⁸;

- 1.Muhâtabın zihninde bir bilginin olmaması,
- 2.Muhâtabın bir bilgi hakkında tereddüt edip bu tereddüdünü gidermek için çaba göstermesi.
- 3.Muhâtabın bir bilgiyi asla kabul etmeyip onu reddedip, inkâr etmesi, şeklindedir.

Belâgatçılar, bu üç durumda bulunan kimselere söylenecek ifade biçimlerini tekîd edatlarının kullanılıp kullanılmaması açısından ele almışlar ve tekîd edatlarının muhatapları iknâ etmede başrolü oynadığını tespit etmişlerdir²⁹⁹.

Tekîd edatlarının anlama katkısı ve muhâtabın iknâ aşamalarını göstermesi açısından aşağıdaki tarihi vâkıa çok önemli olması açısından burada naklediyoruz³⁰⁰. Ebû İshâk el-Kindî, dilci Ebu'l-Abbâs el-Muberred ile konuşurken aralarında şöyle bir diyalog geçer³⁰¹:

Arap keliminde fazlalık (Haşv) var.

-Nerede?

-Bazen زيد قائم "Zeyd ayaktadır"

²⁹⁶ M. Akif Özdoğan, “Haberî Cümlede Tekîd Edatlarının Rolü”, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 17, 2011, s. 14.

²⁹⁷ Özdoğan, *Haberî Cümlede Tekîd Edatlarının Rolü*, s. 14.

²⁹⁸ Özdoğan, *Haberî Cümlede Tekîd Edatlarının Rolü*, s. 14.

²⁹⁹ Özdoğan, *Haberî Cümlede Tekîd Edatlarının Rolü*, s. 14.

³⁰⁰ Özdoğan, *Haberî Cümlede Tekîd Edatlarının Rolü*, s. 17.

³⁰¹ Özdoğan, *Haberî Cümlede Tekîd Edatlarının Rolü*, s. 17.

-Bazen "Zeyd ayakta" انَّ زَيْدًا قَائِمٌ

-Bazen "Zeyd ayakta" انَّ زَيْدًا لِقَائِمٌ

Tümünün anlamı “Zeyd’in ayakta olduğudur”. Lafızlar farklı ama anlam aynıdır³⁰².

Bunun üzerine Ebû'l-‘Abbâs; “Hayır bu cümlelerin lafzı da, anlamı da farklıdır³⁰³. Birinci cümlede muhâtabın “ayakta olduğu”, ikinci cümlede “sorunun cevabı karşısında şüpheyi gidermek için söylenilen cevap”, üçüncü cümlede ise Zeyd’in ayakta olduğu bilgisini inkar eden kimseye iknâ için tekid edatları ile cevap verilmesinden oluşmaktadır. Lafızların değişmesiyle, anlam da değişiyor” diye cevap verir. Bu cevap üzerine el-Kindî hayrete düşer³⁰⁴.

O hâlde cümlede, bir tekîd edatı kullanılıyorsa muhâtabın bir kısım tereddütlerini gidermek anlamına gelmektedir. İki veya daha fazla tekîd edatı kullanılıyorsa muhâtabın söz konusu durumla ilgili inkar ve reddini gidererek onu iknâ etme anlamını taşımaktadır³⁰⁵.

‘Abdulkâhir el-Curcânî de; aynı olayı ve örnekleri nakledip, lafızların değişmesiyle anlamın da değişeceğini belirterek; tekîd edatlarının cümleye kattığı anlam farklılıklarına işaret etmiştir³⁰⁶.

Yukarıda bahsedilenler olumlu cümleler için söylenmiş olsa da olumsuz cümleler için de geçerlidir. Nahivcilerin bir kısmı nefyi; nefy-i tesîsî³⁰⁷ ve tekîdî³⁰⁸ olarak iki kısımda incelemişlerdir. Şimdi de nefyin tekîd yollarından bahsedelim;

³⁰² Özdoğan, *Haberî Cümlede Tekîd Edatlarının Rolü*, s. 17.

³⁰³ Özdoğan, *Haberî Cümlede Tekîd Edatlarının Rolü*, s. 17.

³⁰⁴ Ebû Ya'kûb es-Sekkâkî, *Miftâhu'l-'Ulûm*, nşr. Naîm Zerzûr, Beyrut, 1983, s. 82; Özdoğan, *Haberî Cümlede Tekîd Edatlarının Rolü*, s. 17.

³⁰⁵ Özdoğan, *Haberî Cümlede Tekîd Edatlarının Rolü*, s. 17.

³⁰⁶ Özdoğan, *Haberî Cümlede Tekîd Edatlarının Rolü*, s. 18.

³⁰⁷ Nefy-i Tesîsî: Nefiy edatları yoluyla cümlelerin nefyedilmesidir.

³⁰⁸ Nefy-i Tekîdî: İki veya daha fazla nefiy edatıyla ya da zimnî nefiy yollarıyla cümlelerin tekîd edilmesidir.

3.3.1.1. Nefy'in Zâid ب İle Tekîdi

Nefiy edatlarından “ليس” ve “ما”nın haberinde zâid “ب”nin kullanımı yaygındır ancak nefiy edatlarından لاnın haberine bitişmesi pek kullanılmamaktadır³⁰⁹. Zâid “ب” yukarıda da bahsi geçtiği üzere sözü işiten kimsenin kalbinde şüphe bırakmamak için nefiy cümlesinde kullanılmaktadır³¹⁰.

Ebu'l-Hasan Ali b. İsa b. Ali el-Bağdadi er-Rummani olumlu cümlenin tekîdi için kullanılan zâid “ل” ile nefiy cümlesinde kullanılan zâid “ب”nin arasında bir ilişki olduğunu ifade etmiştir³¹¹. Kufe ekolüne göre ما زيدٌ قائماً "Zeyd ayakta değildir" ifadesine karşılık انّ زيدًا قائمٌ "Muhakkak ki Zeyd ayaktadır" denilebileceğini; انّ زيدًا لقائمٌ ifadesine karşılık ما زيدٌ بقائمٌ "Muhakkak ki Zeyd ayakta değildir" denilebileceğini ifade eder³¹².

3.3.1.1.1. Zâid بnin ليسnin Haberine Bitişmesi

﴿أَلَيْسَ اللَّهُ بِعَزِيزٍ ذِي 314﴾ "...Allah, kuluna yetmez mi?", 313 ﴿... أَلَيْسَ اللَّهُ بِكَافٍ عَبْدَهُ﴾
﴿لَسْتُ عَلَيْهِمْ بِمُصِيطِرٍ﴾ 315 "Allah, mutlak güç sahibi ve intikam alıcı değil midir?" انتقام

³⁰⁹ Suyûtî, *Hem 'u'l-Hevami' Şerhu'l-Cevami'*, I, s. 404.

³¹⁰ Suyûtî, *Hem 'u'l-Hevami' Şerhu'l-Cevami'*, I, s. 404.

³¹¹ el-Mevze'î, *Mesâbihu'l-Meğânî fî Hurûfi'l-Me'ânî*, s. 41.

³¹² el-Mevze'î, *Mesâbihu'l-Meğânî fî Hurûfi'l-Me'ânî*, s. 41.

³¹³ Zümer 39: 36.

³¹⁴ Zümer 39: 37.

³¹⁵ Gâşîye 88: 22.

"Onların üzerinde bir zorba değilsin" ayeti kerimelerinde zâid ” ب ” nefiy cümlesini tekîd için kullanılmıştır. Ancak İstifham Hemzesi'nin dâhil olduğu nefiy cümleleri takrir içerikli olumlu anlama sahip cümlelere dönüşmüştür.

3.3.1.1.2. Zâid ب nın ما nın Haberine Bitişmesi

Kur'an-ı Kerim'de Zâid ” ب ” nın “ما” nın Haberine dâhili 37 yerde görölmektedir. ³¹⁶ ﴿...وَمَا اللَّهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ﴾ "...Allah yapmakta olduklarınızdan gafil değildir", ³¹⁷ ﴿مَا أَنَا بِمُصْرِخِكُمْ وَمَا أَنتُمْ بِمُصْرِخِيَّ﴾ " Ne ben sizi kurtarabilirim, ne de siz beni kurtarabilirsiniz!" ayeti kerimleri bu hususa örnektir.

Zemahşerî zâid “ب” nın sadece Hicaziyye Ma'sına has kıldığını söyler³¹⁸. Ahfeş ve İbn Malik zâid “ب” nın Benî Temim şiirlerinde ve nesrinde çokça göröleceğı üzere Temîmiyye Ma'sının haberine dâhil olduğunu ifade ederler³¹⁹.

3.3.1.1.3. Zâid ب nın لا nın Haberine Bitişmesi

Bazen zâid “ب” “ليس” veya “ان” gibi amel eden “لا” nın haberine dâhil olabilir³²⁰.

³¹⁶ Bakara 2: 74.

³¹⁷ İbrahim 14: 22.

³¹⁸ Bahâuddîn ‘Abdullah el-‘Akîlî el-Mısırî el-Hemedân İbn ‘Akîl, î, *Şerhub 'ni 'Akîl 'alâ Elfîyye*, thk. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamîd, 20. bs. , Kâhire, Daru't-Turâs, 1980, , I, s.309.

³¹⁹ ‘Abbas Hasan, *Nahvu'l-Vâfî*, I, s. 601; İbn 'Akîl, a.g.e, I, s.310.

³²⁰ ‘Abbas Hasan, *Nahvu'l-Vâfî*, I, s. 601.

و كن لي شفيعاً يوم لا ذو شفاعة بمغن فتيل سواد ابن قارب

“Sevad b. Karib’e çekirgenin kanadı kadar fayda verecek hiçbir şefaâtçinin olmadığı gün bana şefaât et” örneği bu duruma örnek verilebilir.

“هل زيد خارج” den sonra Mübtedâ’nın haberine

ما ظنته Ef’alu’l-Kulub’dan Sanma, tahmin etme fiiliyle oluşturulan nefiy cümlelerine

“Ben onu dışarıda olduğunu asla düşünmedim.(zannetmedim)”, Menfi Hâl

cümlesine ما جائي زيد يراكي “Zeyd bana binici olarak gelmedi” ve Ef’alu’l-Kulub’dan

﴿أَوَلَمْ يَرَوْا أَنَّ اللَّهَ الَّذِي﴾ nin haberine “ان” nin haberine

...Gökleri ve yeri ... " ...خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَلَمْ يَغْيَ بِخَلْقِهِنَّ بِقَادِرٍ عَلَى أَنْ يُجِئِيَ الْمَوْتَى...﴾³²¹

yaratan, bunları yaratmakla yorulmayan Allah’ın, ölüleri diriltmeye de gücünün yeteceğini düşünmezler m?.." zâid “ب” dâhil olabilir³²².

Ef’alu’l-Kulub’dan “وجد” fiilinin ikinci mef’ulu’ne ve nefiy ya da nehiy ifade

eden bir edattan sonra gelen “كان” nin haberine de dâhil olabilir.

³²¹ Ahkaf 46: 33

³²² Cemaluddîn Ebu Abdullah Muhammed b. Abdullah b.Mâlik, *Şerhu’l-Kâfiyeti’l-Şâfiye*, thk. Abdu’l-Men’am Ahmed Harîrî, Mekketu’l- Mükerrme, Dâru’l-Me’mun litturâs, 1986, I, s. 223; Suyutî, a.g.e. I, s. 405.

هَلْ Zâid ”ب” ile “من” sarıh nefyi tekîd ettiği gibi zımnî nefyi de tekîd edebilir.

﴿... مِنْ شُرَكَائِكُمْ مَنْ يَفْعَلُ مِنْ ذَلِكَ مِنْ شَيْءٍ...﴾³²⁸

ortaklarınız içinde bunlardan birini yapabilecek var mı?.." ayeti İstifham üslubuyla kurulan zımnî nefyin “من” ile tekîd edilmesine, ﴿أَوَلَمْ يَرَوْا أَنَّ اللَّهَ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ

﴿وَلَمْ يَغِيْ بِخَلْقِهِنَّ بِقَادِرٍ عَلَى أَنْ يُحْيِيَ الْمَوْتَى﴾³²⁹

Gökleri ve yeri yaratan, bunları yaratmakla yorulmayan Allah'ın, ölüleri diriltmeye de gücünün yeteceğini düşünmezler mi? ayeti ise zâid ب ile nefyin tekîd edilmesine örnek verilebilir.

Unutulmamalıdır ki izafet harflerinden “ب” ve “من” menfî cümle içerisinde tüm nefiy edatlarıyla tekîd ilişkisi kurmaz. Zâid ”ب” ما | ليس | Nevasih veya ”وجد” nin ikinci mefulu ile kullanılan “لا” ya da “لم” ile tek'id görevinde kullanılabilir. Bazende zımnî nefiy edatının görevini yerine getirebilecek istifham edatlarına ihtiyaç duyabilir.

Menfî cümlede tekîd için kullanılan “من” edatı genellikle nefiy edatlarından” ما “veya “ان” ile bazende istifham edatı “هل” ile kullanılabilir.

³²⁸ Rum 30: 40.

³²⁹ Ahkaf 46: 33.

3.3.1.3. Nefyin Lâmu'l-Cuhûd (İnkâr Lâ'mı) İle Tekîdi

Zerkeşi nefiyden sonra “لَا”nın tekîd için kullandığını, “لَا”nın bu türünün Lâmu'ul-Cuhûd olarak isimlendirildiğini ve “كَانَ”den sonra geldiğini ifade eder³³⁰. وَمَا ﴿كَانَ اللَّهُ لِيُعَذِّبَهُمْ وَأَنْتَ فِيهِمْ...﴾³³¹ "Hâlbuki sen onların içinde iken Allah, onlara azap edecek değildir..." ayetini örnek vererek “كَانَ”den sonra gelen “لَا”ın “لَيْسَ”nin haberine dâhil olan zâid “بِ” gibi kullanıldığını ifade etmektedir³³².

Nefyi tekîd eden Lâmu'ul-Cuhûd Kur'an-ı Kerim'de 20 yerde kullanılmaktadır. ﴿وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُعْجِزَهُ مِنْ شَيْءٍ فِي السَّمَاوَاتِ وَلَا فِي الْأَرْضِ﴾³³³ "Ne göklerde ne de yerde Allah'ı âciz bırakacak bir güç vardır" ayeti kerimesinde Allah'ın kudretinin sınırının olmadığını ifade etmek ve Allah'ın asla aciz bırakılamayacağını ifade etmek için Lâmu'ul-Cuhûd kullanılmıştır³³⁴.

3.3.1.4. Edatların Tekrarı İle Nefyin Tekîdi

Nefyi tekîd yollarının en önemlilerinden biri de edatların tekrar edilmesiyle. Tekrar üslubuyla kullanılan edatların en önemlisi “لَا”dır. Bu sebeple bu “لَا”yı detaylandırmayı uygun gördük. Geri kalan edatları daha sonra açıklayacağız.

³³⁰ Zerkeşi, *el-Burhan fî Ulûmi'l-Kur'ân*, IV, s. 87.

³³¹ Enfal 8: 33.

³³² Zerkeşi, *el-Burhan fî Ulûmi'l-Kur'ân*, IV, s. 87.

³³³ Fatır 35: 44.

³³⁴ el-Bakrî, *Esalîbu'n-Nefyi fî'l-Kurân*, s. 120.

3.3.1.4.1. لا Edatının Tekrarı İle Tekîd

Nahivciler zâid “لا”nın nefyin tekîdi hususunda önemli bir yeri olduğunu ifade ederler. İbrahim ez-Zeccâcî ³³⁵﴿وَلَا تَسْتَوِي الْحَسَنَةُ وَلَا السَّيِّئَةُ...﴾ "İyilikle kötülük bir olmaz..." ayeti kerimesini yorumlarken kullanılan “لا”nın zâid ve müekked olduğunu ifade eder³³⁶. ³³⁷﴿إِذْ قَالَ لِأَبِيهِ يَا أَبَتِ لِمَ تَعْبُدُ مَا لَا يَسْمَعُ وَلَا يُبْصِرُ وَلَا يُغْنِي عَنْكَ شَيْئًا﴾ "Bir zaman o babasına dedi ki: Babacığım! Duymayan, görmeyen ve sana hiçbir fayda sağlamayan bir şeye niçin taparsın?" ayeti kerimesi “لا” edatının tekrarına örnek verilebilir³³⁸. Bu ayette kullanılan “لا” edatının tekrarı muzari fiile dâhil olduğu için zorunlu değildir. Ancak tekrarı ile olumsuz ifadenin tekîdi güçlendirilmiştir.

“لا” edatının tekrarının ikinci bir kullanımı daha vardır. “لا” edatının arasına herhangi bir ifade getirilmeksizin cümle kurulabilir. Bu kullanımı şiiir ve nesirde görmekteyiz ancak Kur'an-ı Kerim'de mevcut değildir.

3.3.1.4.2. ما Edatının Tekrarı İle Tekîd

“ما” edatı olumsuz ifadeyi tekîd etmek için tekrarlanabilir. Bu kullanımı hem Kur'an-ı Kerim'de hem de Arap şiirinde görmek mümkündür. ﴿فَقَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ

³³⁵ Fussilet 41: 34.

³³⁶ ez-Zeccâc, *Me'ani'l-Kur'ani'l-Kerim ve I'rabihi*, IV, s. 386.

³³⁷ Meryem 19: 42.

³³⁸ el-Bakrî, *Esalibu'n-Nefyi fi'l-Kurân'il-Kerîm*, s. 67.

قَوْمِهِ مَا تَرَاكَ إِلَّا بَشَرًا مِّثْلَنَا وَمَا تَرَاكَ أَتَّبَعَكَ إِلَّا الَّذِينَ هُمْ أَرَادُوا بِادِّى الرَّأْيِ وَمَا نَرَى لَكُمْ عَلَيْنَا مِنْ فَضْلٍ بَلْ

³³⁹﴿نَظُنُّكُمْ كَاذِبِينَ﴾ " Kavminden ileri gelen kâfirler dediler ki: «Biz seni sadece bizim gibi

bir insan olarak görüyoruz. Bizden, basit görüşle hareket eden alt tabakamızdan başkasının sana uyduğunu görmüyoruz. Ve sizin bize karşı bir üstünlüğünüzü de görmüyoruz. Bilakis sizin yalancılar olduğunuzu düşünüyoruz" ayetinde “ما” edatı üç

kez tekrar edilmiştir. Edatın İkinci ve üçüncü tekrarının Kâfirlerin inadını ve inkârlarını açıkça ortaya koymak için bu şekilde kullanıldığını söyleyebiliriz.

3.3.1.4.3. لم Edatının Tekrarı İle Tekîd

Bu edatın tekrarı çok az kullanılmaktadır. ﴿لَا يَنْهَاكُمُ اللَّهُ عَنِ الَّذِينَ لَمْ يُقَاتِلُوكُمْ فِي

³⁴⁰﴿لَا يَنْهَاكُمُ اللَّهُ عَنِ الَّذِينَ لَمْ يُقَاتِلُوكُمْ فِي

Allah, sizinle din uğrunda savaşmayan ve sizi yurtlarınızdan çıkarmayanlara (iyilik yapmanızı ve onlara âdil davranmanızı) yasaklamaz" ayeti kerimesi لم edatının nefyi tekîd etmek için kullanımına örnek verilebilir.

3.3.1.5. Çeşitli Nefiy Edatlarıyla Te'sîsî Nefyin Tekîdi

Nefyin Tekîdinin bu çeşiti Arap dilinde özellikle Kur'an-ı Kerimde çok yaygındır. Belirlediğimiz yöntemle göre Kurân-ı Kerim'i esas olarak konuyu açıklamaya çalışacağız;

³³⁹ Hud 11: 27.

³⁴⁰ Mümtetine 60: 8.

3.3.1.5.1. ما Edatının Nefyeden لا ile Tekîdi

﴿...مَا خَلَقُكُمْ وَلَا بِعُثُكُمْ إِلَّا كَنَفْسٍ وَاحِدَةٍ...﴾³⁴¹ " (İnsanlar!) Sizin yaratılmanız ve diriltilmeniz, ancak tek bir kişinin yaratılması ve diriltilmesi gibidir...", ﴿...فَمَا أَوْجَفْتُمْ﴾³⁴² " ...Siz at ve deve koşturmuş değilsiniz..." ayetleri bu kullanıma örnektir.

3.3.1.5.2. لن Edatının Nefyeden لا ile Tekîdi

Kur'ân-ı Kerim'de menfî cümle içerisinde لن edatının لا ile tekîd edilmesine verilebilecek örnek azdır. ﴿لَنْ تُغْنِيَ عَنْهُمْ أَمْوَالُهُمْ وَلَا أَوْلَادُهُمْ...﴾³⁴³ "Onların malları da oğulları da (Allah'a karşı) kendilerine bir fayda vermez...", ﴿لَنْ تَنفَعَكُمْ أَرْحَامُكُمْ وَلَا﴾³⁴⁴ "Kıyamet günü yakınlarınız ve çocuklarınız size fayda vermezler. Çünkü Allah aranızı ayırır..." ayetleri örnek verilebilir.

3.3.1.5.3. ليس Edatının Nefyeden لا ile Tekîd

﴿وَلَيْسَتِ التَّوْبَةُ لِلَّذِينَ يَعْمَلُونَ السَّيِّئَاتِ حَتَّىٰ إِذَا حَضَرَ أَحَدَهُمُ الْمَوْتُ قَالَ إِنِّي تُبْتُ الْآنَ وَلَا الَّذِينَ﴾³⁴⁵ " Yoksa kötülükleri yapıp yapıp da içlerinden birine ölüm gelip

³⁴¹ Lokman 31: 28.

³⁴² Haşr 59: 6.

³⁴³ Mücadele 58: 17.

³⁴⁴ Mumtehhine 60: 3.

³⁴⁵ Nisa 4: 18.

çatınca «Ben şimdi tevbe ettim» diyenler ile kâfir olarak ölenler için (kabul edilecek) tevbe yoktur" ayeti kerimesi bu hususa örnek verilebilir.

3.3.1.5.4. ما Edatının Nefyeden ان ile Tekîdi

ان cümledeki nefyi te'kit için zaid olarak gelir. İbn Hişam bunun en çok nefy ifade eden ما dan, nadiren mâ-ı mevsûle ve mastariyye mâ'ları ile elâ el-İstiftâhiyye'den sonra geldiğini söyler ve bunun şiirden örneklerini verir. Kufeliler bu durumda ان harfinin ما anlamında olumsuzluğu te'kîd için zâid olarak kullanıldığını söylerken Basralılar sadece zâid olduğunu ifade etmekle yetinmişlerdir³⁴⁶. ﴿وَلَقَدْ مَكَّنَّاهُمْ فِيمَا إِنْ﴾³⁴⁷ "Andolsun ki, onlara da size vermediğimiz kudret ve serveti vermiştik..." ayeti Kur'an-ı Kerimden bu duruma verilebilecek tek örnektir.

3.3.1.5.5. لا Edatının Nefyeden لم ile Tekîdi

لا edatının لم edatı ile kullanıldığında cümledeki olumsuz anlamı te'kîd eder. Suyûtî bu husus hakkında bir nefiy edatının başka bir nefiy edatı ile te'kîd ifade ettiğini ve لم edatının amel etmediğini söyler³⁴⁸. Bu hususta Kur'ân-ı Kerim'de örnek bulunmamaktadır. Ancak şiirde az da olsa görülmektedir³⁴⁹.

³⁴⁶ Ahmet Yüksel, *Kur'ân-ı Kerim'de Harfler ve Edatlarla Te'kîd*, Samsun, Etüt yay. , 2011, s. 93.

³⁴⁷ Ahkaf 46: 26.

³⁴⁸ Suyûtî, *Hem 'u 'l-Hevami' Şerhu 'l-Cevami'*, I, s. 403.

³⁴⁹ Yakut, *a.g.e.*, s. 240.

3.3.1.6. Sarîh Nefiy ile Zımnî Nefy'in Nefy'in Tekîdi İle İlişkisi

Menfî cümlelerin bu çeşidine Kur'ân-ı Kerim'den birçok örnek verilebilir. Zımnî nefy ile başlayan cümleden sonra sarîh nefyin gelmesi hâlinde te'kîd'in etkisi neredeyse iki katına çıkmaktadır. Bu durumda anlam yönünden içinden çıkılmaz bir durum ortadan kaldırılabılır. ﴿وَيَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَضُرُّهُمْ وَلَا يَنْفَعُهُمْ وَيَقُولُونَ هَؤُلَاءِ شُفَعَاؤُنَا عِنْدَ اللَّهِ

"Onlar Allah'ı 350 قُلْ أَتُنَبِّئُونَ اللَّهَ بِمَا لَا يَعْلَمُ فِي السَّمَاوَاتِ وَلَا فِي الْأَرْضِ سُبْحَانَهُ وَتَعَالَى عَمَّا يُشْرِكُونَ﴾

bırakıp kendilerine ne zarar ne de fayda verebilecek şeylere tapıyorlar ve: Bunlar, Allah katında bizim şefaatçılarımızdır, diyorlar. De ki: «Siz Allah'a göklerde ve yerde bilemeyeceği bir şeyi mi haber veriyorsunuz? Hâşâ! O, onların ortak koştuklarından uzak ve yücedir" ayeti kerimesi şerîklerden ve şefaatçilerden faydanın ve zararın nefyi ile yani sarîh iki nefiy ile başlar. Daha sonra iki zımnî nefiy ile cümle te'kîd edilmiştir. Zımnî nefy'in ilki İstifham uslubu ile ikincisi tenzîh (سبحان الله) ibaresi ile te'kîd edilmiştir.

3.3.1.7. İzmar (Zamir Yoluyla Gizleme)'dan Sonra Tefsîr ile Nefy'in Te'kîdi

Bu kullanım hem menfî hem de müsbet cümle için te'kîd ifade eder. 'Abdu'l-Kâhir el-Cürcânî Delâil adlı eserinde Takdîm ve Te'hîr maddesinde zamir yoluyla gizleme söz konusuna olduktan sonra tefsîriyye cümlesi gelirse te'kîdin anlam yönünden çok etkili olacağını ifade eder³⁵¹. 352 ﴿... فَإِنَّهَا لَا تَعْمَى الْأَبْصَارُ...﴾ " ...Ama gerçek şu ki, gözler kör olmaz..." ayeti kerimesinde anlam vurgusunu kazandıran etken ها

³⁵⁰ Yunus 10: 18.

³⁵¹ el-Cürcânî, *a.g.e.*, ss. 136,137.

³⁵² Hac 22: 46.

zamirinden sonra bu zaminin açıklaması olan الْأَبْصَارُ ifadesinin gelmesidir. Cümle

فَإِنَّ الْأَبْصَارَ لَا تَعْمَى "Muhakkak ki gözler kör olmaz" şeklinde olabilirdi.

3.3.1.8. Fiil'in Munfasıl Zamir'e İsnad Edilmesiyle Nefy'in Te'kîdi

Bu kâide de hem menfî hem de müsbet cümle için söz konusudur.'Abdu'l-Kâhir el-Cürcânî fiil açıkça ref' bir zamire isnad edildiğinde cümle te'kîd yönünden çok etkili olacağını ifade etmiştir. ³⁵³ ﴿لَقَدْ حَقَّ الْقَوْلُ عَلَى أَكْثَرِهِمْ فَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ﴾ "Andolsun ki onların

çoğu cezayı hak etmişlerdir. Çünkü onlar iman etmiyorlar" ayeti kerimesinde لَا يُؤْمِنُونَ

ifadesindeki fiil هُمْ zamirine isnad edildiğinden dolayı menfî cümlelerin te'kîdi

açısından tek başına kullanılan لَا يُؤْمِنُونَ ifadesinden daha güçlüdür.

3.4. Nefiy Anlamının Düştüğü Bazı Durumlar

(Cümle İçerisinde Nefy Anlamının Düşmesi)

ما إلا الن اليس الم ان آلات edatları olumlu cümleyi olumsuz kılmak için kullanılır.

Menfî cümlelerin maruz kaldığı değişimleri bilmek için Arap dilinde nefyi bozan durumları da en iyi şekilde bilmek gerekir. İstisna edatı إلا ya da kardeşlerinden biriyle,

Nefiy edatına istifham hemzesinin dâhil olmasıyla veya nefiy edatına başka bir nefiy edatının dâhil olmasıyla cümlede bulunan nefiy anlamı düşer.

³⁵³ Yasin 36: 7.

3.4.1. أل Veya Kardeşlerinden Biriyle Nefiy Anlamının Düşmesi

Bu konuyu açıklamadan önce istisnâ edatının tarifini yapmayı ve istisnânın çeşitlerinden bahsetmeyi uygun gördük.

Nahivcilere istisnâyı أل ya da kardeşlerinden sonra gelen isim, önceki hükmün dışında bırakmak şeklinde tarif etmişlerdir³⁵⁴. İstisna "Müstesna ile müstesna minh arasındaki ilişkidir³⁵⁵" şeklinde açıklayanlar da vardır.

İstisna Muttasıl, Munkatı' ve Müferrâğ şeklinde üç kısma ayrılır. Müstesnânın müstesna minh ile aynı cinsten olması durumunda Muttasıl İstisna söz konusudur. Eğer müstesnâ müstesnâ minh ile aynı cinsten değilse munkatı' istisnâ söz konusudur. "Ev yandı ancak Kitaplar yanmadı" örneğinde görüldüğü üzere ev ile kitap aynı cünsten değildir.

Sîbeveyh munkatı' istisnâyı istidrak olarak düşünmüş ve لكن manasında kullanılması gerektiğini ifade etmiştir³⁵⁶. Nahivciler muttasıl istisnâ ile munkatı' istisnâ arasındaki farklardan bahsederken muttasıl istisnânın umumdan sonra tahsîs ifade ettiğini, munkatı' istisnânın ise tahsîs değil istidrak ifade ettiğini söylerler.

Nahivciler Müferrâğ İstisnâ'nın müstesnâ minhi hazfedilmiş ve genellikle nefy ya da nehiy ifade eden cümleler olduğunu ifade etmişlerdir³⁵⁷.

³⁵⁴ Mustafa el-Gâlâyini, *Câmi' u' d-Durûs el- 'Arabiyye*, Beyrut, Mektebetü'l- 'Asriyye, 2010, s. 127.

³⁵⁵ Mustafa Çörtü, *Nahiv*, İstanbul, İFAV yay. 2014, s. 250.

³⁵⁶ Sîbeveyh, *a.g.e.* , III, s. 325.

³⁵⁷ İbn 'Akîl, *a.g.e.* , I, s. 604; İbn Hişâm, *Şerhu Katri'n-Nedâ ve Belli's-Sadâ*, s. 269; el- Galâyini, *a.g.e.*, III, s. 134.

3.4.1.1. Muttasıl İstisnâ İle Nefiy Anlamının Düşmesi

358 ﴿... وَلَا يَلْتَفِتْ مِنْكُمْ أَحَدٌ إِلَّا أَمْرًا تَك...﴾ "...Karından başka sizden hiçbiri geride

kalmasın..." ayeti kerimesinde “لا” nefiy edatı değil nehiy edatıdır. Nahivciler nehiy için şibh-i nefiy demişlerdir.

359 ﴿... مَا فَعَلُوهُ إِلَّا قَلِيلٌ مِنْهُمْ...﴾ "...Kendinizi öldürün veya yurdunuzdan çıkın !»

diye bir şey farz kılmış olsaydık) içlerinden pek azı dışında bunu yapmazlardı..." ayeti kerimesi bu duruma örnektir.

3.4.1.2. Munkatı' İstisnâ İle Nefiy Anlamının Düşmesi

Sîbeveyh bu konuda örneğin Kur'ân-ı Kerim'de birçok örneği olduğunu ifade etmiştir³⁶⁰.

3.4.1.2.1. لا Edatı İle Nefiy Anlamının Düşmesi

361 ﴿... فَلَا صَرِيحَ لَهُمْ وَلَا هُمْ يُقَدُّونَ إِلَّا رَحْمَةً مِنَّا وَمَتَاعًا إِلَىٰ حِينٍ﴾ " O zaman ne onların

imdadına koşan olur, ne de onlar kurtarılırlar. Ancak bizim tarafımızdan bir rahmet ve belli bir zamana kadar dünyadan faydalandırmamız müstesnadır" ayeti ile ilgili 'Amâdî rahmet kelimesinin inkaz ve sarîh kelimeleri ile aynı cinsten olmadığından munkatı' istisnâ söz konusu olduğunu ifade eder³⁶².

³⁵⁸ Hud 11: 81.

³⁵⁹ Nisa 4: 66.

³⁶⁰ el-Kitab, *a.g.e.*, III, s. 325.

³⁶¹ Yasin 36: 43,44.

³⁶² Ali b. Muhammed el-'Amâdî, *el-İhkâm fî Usûl'il-Ahkâm*, thk. Seyyîd Celîl, Beyrut, Dâru'l-Kitâb'il-'Arabî, 1984, II, s. 315.

3.4.1.2.2. ما Edatı İle Nefiy Anlamının Düşmesi

...bu hususta zanna uymak dışında hiçbir (sağlam) bilgileri yoktur..."³⁶³ ﴿...مَا لَهُمْ بِهِ مِنْ عِلْمٍ إِلَّا اتِّبَاعَ الظَّنِّ...﴾³⁶⁴ "Yüce Rabbinin rızasını istemekten başka onun nezdinde hiçbir kimseye ait şükranla karşılanacak bir nimet yoktur" ayeti kerimleri bu hususa örnektir.

3.4.1.2.3. ليس Edatı İle Nefiy Anlamının Düşmesi

Onların üzerinde bir zorba değilsin.³⁶⁵ ﴿لَنْتَ عَلَيْهِمْ بِمُضْطَرٍ إِلَّا مَنْ تَوَلَّى وَكَفَرَ﴾³⁶⁶ Ancak yüz çevirip inkâr edene gelince, (işte öylesini Allah en büyük azap ile cezalandırır)",³⁶⁷ ﴿فَلَيْسَ لَهُ الْيَوْمَ هَاهُنَا حَمِيمٌ وَلَا طَعَامٌ إِلَّا مِنْ غَسِيلٍ﴾³⁶⁸ "Bu sebeple, bugün burada onun candan bir dostu yoktur. Ancak günahkârların yediği kanlı irinden başka yiyeceği de yoktur." ayeti kerimleri bu kullanıma örnek verilebilir.

3.4.1.3. Müferrağ İstisnâ

Nefiy anlamının düşmesi müferrağ istisnâ'da da munkatı' istisnâ'da olduğu gibidir. Nefiy Müferrağ İstisnâ'da bozulabilir. Bu nefyin Belagatçıların "Hasr diğer adıyla Kasr³⁶⁷" olarak isimlendirdiği müekked olumlu şekillerden birine intikaliyle mümkündür.

³⁶³ Nisa 4: 157.

³⁶⁴ Leyl 92: 19,20.

³⁶⁵ Gâşiye 88: 22,23.

³⁶⁶ Hakka 69: 35,36.

³⁶⁷ Hasr ıstılahta bir işi veya bir şeyi bir başkasına özel bir yolla tahsîs etmektir. Suyûtî kasrı: "Hükmü mezkur için isbat etmek, onun dışındakilerden ise nefyetmektir" şeklinde tanımlar. Ahmet Yüksel, a.g.e. , s. 68.

3.4.1.3.1. Müferrağ İstisnâ Yolları İle Nefiy Anlamının Düşmesi

3.4.1.3.1.1. مَا / الّا Yoluyla Nefiy Anlamının Düşmesi

Bu kullanım Kur'an-ı Kerim'de birçok yerde geçmektedir. ﴿وَمَا مُحَمَّدٌ إِلَّا رَسُولٌ قَدْ﴾

³⁶⁸﴿...خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِ الرُّسُلُ﴾ "Muhammed, ancak bir peygamberdir. Ondan önce de

﴿مَا قُلْتُ لَهُمْ إِلَّا مَا أَمَرْتَنِي بِهِ أَنْ اعْبُدُوا اللَّهَ رَبِّي وَرَبَّكُمْ﴾...³⁶⁹ "Ben onlara, ancak bana emrettiğini söyledim: Benim de Rabbim, sizin de Rabbiniz olan Allah'a kulluk edin, dedim..." ayeti kerimeleri bu hususa örnektir.

3.4.1.3.1.2. اِنْ / الّا Yoluyla Nefiy Anlamının Düşmesi

﴿...إِنْ أَنْتَ إِلَّا نَذِيرٌ﴾³⁷⁰ "Sen sadece bir uyarıcısın", ³⁷¹﴿...قَالُوا إِنْ أَنْتُمْ إِلَّا بَشَرٌ﴾ "Onlar dediler

ki: Siz de bizim gibi bir insandan başka bir şey değilsiniz" ayetleri Müferrağ İstisnâ'nın اِنْ / الّا Yoluyla kullanımına örnektir.

3.4.1.3.1.3. لَا / الّا Yoluyla Nefiy Anlamının Düşmesi

³⁷²﴿...وَلَا تُجَادِلُوا أَهْلَ الْكِتَابِ إِلَّا بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ﴾ "İçlerinden zulmedenleri bir yana,

ehl-i kitapla ancak en güzel yoldan mücadele edin..." ayeti kerimesi bu kullanıma örnek verilebilir.

³⁶⁸ Ali İmran 3: 144.

³⁶⁹ Maide 5: 117.

³⁷⁰ Fatır 35: 23.

³⁷¹ İbrahim 14: 10.

³⁷² Ankebut 29: 46.

3.4.1.4 لا إله إلا الله ile Zımnî Nefy'in Düşmesi

﴿فَلَوْلَا كَانَ مِنَ الْقُرُونِ مِنْ قَبْلِكُمْ أُولُوا بَقِيَّةَ يَنْهَوْنَ عَنِ الْفَسَادِ فِي الْأَرْضِ إِلَّا قَلِيلًا مِمَّنْ أَنْجَيْنَا

³⁷³﴿مِنْهُمْ﴾ " Sizden önceki asırlarda yeryüzünde (insanları) bozgunculuktan alıkoyacak

faziletli kimseler bulunsaydı ya! Fakat onlardan, kurtuluşa erdirdiğimiz az bir kısmı müstesnadır (bunlar görevlerini yaptılar)" ayeti kerimesinde İmtinâ'î لولا ile kurulan

zımnî nefiy لا ile bozulmuştur.

³⁷⁴﴿...وَيَأْتِي اللَّهَ إِلَّا أَنْ يَتِمَّ نُورُهُ...﴾ " ...Hâlbuki kâfirler hoşlanmasalar da Allah nûrunu

tamamlamaktan asla vazgeçmez..." ayetinde ise يئ fiilinin kullanımı ile kurulan zımnî

nefiy لا ile bozulmuştur.

3.4.2. Nefiy Edatına İstifhâm Hemze'sinin Dâhil Olmasıyla Nefiy Anlamının Düşmesi

İstifhâm hemzesi'nin aşağıda belirtilen özellikleri taşıması gerekir. Bu özellikler şunlardır;

-İstifham hemzesi tam anlamıyla soru sormak amacıyla kullanılmalıdır.

-İstifhâm hemzesinin mutlak bir önceliği vardır. Kendisinden önce atıf harfleri, herhangi bir edat veya başka bir unsurun gelmemesi gerekir.

³⁷³ Hud 11: 116.

³⁷⁴ Tevbe 9: 32.

-Sadece olumlu cümlelerde kullanılan هل edatının aksine hem olumlu hem de olumsuz anlamlı cümlelerde kullanılabilir.

İstifhâm hemzesi menfî bir cümlede başında kullanıldığında cümlede anlamını müsbet kılar. ³⁷⁵﴿أَلَمْ نَشْرَحْ لَكَ صَدْرَكَ﴾ " Biz senin göğsünü açıp genişletmedik mi?", ³⁷⁶﴿أَلَيْسَ اللَّهُ بِأَحْكَمَ الْحَاكِمِينَ﴾ "Allah, hüküm verenlerin en üstünü değil midir?"

Ayeti kerimleri bu kullanıma örnek verilebilir. Bu ayeti kerimlerde İstifhâm Hemzesi'nin cümleye etkisinin ne olduğunu soracak olursak bu soruya haberî cümleyi inşâ cümleye tahvîl ettiğini söyleyebiliriz. Konuşan cümle içerisinde İstifhâm-ı İnkârî üslubunu kullanarak bir şeyi itiraf etmek veya kesin olan bir şeyi takrîr etmek amacını gütmüş olabilir.

İstifhâm hemzesi nefye dâhil olduğunda her zaman cümle olumlu anlam kazanmayabilir. Cümlede bahsi geçen durumla ilişkili kınama azarlama veya vakit belirtme gibi anlamlar da kazanabilir.

3.4.3. Nefyin Nefyi Kaidesi Gereği Nefiy Anlamının Düşmesi

Nefy'in te'kîd edilmesi bahsinde anlattığımız üzere nefiy menfî cümlede başka bir nefiy edatıyla bazen te'kîd edilir bazen de ikinci bir nefiy edatının cümleye dâhil olmasıyla nefiy anlamı ortadan kalkabilir. Bilindiği üzere "Nefyin nefyi isbat(Olumlu)tır".

İbrahim Enîs de bu hususta nefyin nefyi ya nefyin te'kîd edilmesiyle ya da bu durumdan olumlu bir anlam çıkacağını ifade eder³⁷⁷.

³⁷⁵ İnşirah 94: 1.

³⁷⁶ Tîn 95: 8.

³⁷⁷ İbrahim Enîs, *a.g.e.*, s. 179; el-Esterebâzî, *a.g.e.* II, s. 216; İbn Hişâm, *Mugni Lebîb an Kutub'il-E'arîb*, I, s. 29.

3.5. Olumsuz Cümle Kurumuyla İlgili Nahiv Kuralları

Menfi cümle kurulumunun menfi terkiyle ilişkili nahiv kurallarını bilmeden anlaşılması mümkün değildir. Atıf, Sıfat, Tekrar gibi konular menfi cümle ile ilişkili önemli konulardandır. Şimdi bunlardan kısaca bahsedelim.

3.5.1. Atf'ın Menfi Cümle İle İlişkisi

3.5.1.1. ما ليس Edatlarıyla Atf'ın İlişkisi

3.5.1.1.1. ما ليس 'nin Haberlerinin Atfı

بل الكن Edatlarının haberlerinin atıf edatları ile atfedilmesi ile bu iki atıf edatının dışındaki atıf harfleri ile atfedilmesi arasında bir takım farklar vardır. Bu durum aşağıdaki gibidir;

بل الكن Edatlarıyla Atıf

بل الكن edatlarından sonra gelen kelime mucebdir. Bundan dolayı bu iki edattan sonra gelen isim ref' olarak irablanır. قاعداً أو بل هو قاعداً "Zeyd (ayakta değildir) oturmaktadır" cümlesindeki قاعداً kelimesinin ما edatının haberine atfedilerek nasb edilmesi caiz değildir. Çünkü ما gayri mucebdir³⁷⁸.

³⁷⁸ İbn 'Akîl, *a.g.e.* , I, s. 308; Suyûtî, *a.g.e.* , I, s.393.

- بل الكن Edatlarının Dışındaki Harf veya Edatlarla Atf

Atf harflerinden و ile bu konuyu açıklamak mümkündür. Bu durumda ”ما“ ليس edatlarının haberlerini ref' veya nasb olarak irablandırabiliriz. Nasb olarak irablandırmamız daha efdaldır. ما زيد قائما ولا قاعدا أو لا قاعدا "Zeyd ne ayakta ne de oturmaktadır" örneği bu duruma açıklık getirmektedir. قاعدا kelimesi mübtedanın haberidir ve mübteda mahzuftur. Bu sebeple takdiren ولا هو قاعدا diyebiliriz.

-Zâid ب İle Mecrur Kılınan ”ما“ ليس 'nin Haberlerinin Atfı

ما زيد قائم ولا قاعدا "Zeyd ne ayakta ne de oturmaktadır" örneğinde görüldüğü matuf lafzen mecrur mahâllen mansubtur. Cümleinin cümleye ref' olarak atfedilmesi caizdir.

3.5.1.1.2. لا 'nin Haberinin Atfı

لا nin haberi ما edatının haberinin atfedildiği gibi atfedilir. Nasb da olabilir ref' de olabilir. لا حين جزع " Zaman kaygılanma zamanı değildir"

3.5.2. Menfî Cümle'nin Menfi Cümle'ye veya Müsbet Cümle'ye Atfı

Menfî Cümle hem menfî hem de müsbet bir cümleye atfedilebilir. ﴿وَيَوْمَ نَبْعَثُ مِنْ كُلِّ

³⁷⁹﴿أُمَّةٍ شَهِيدًا ثُمَّ لَا يُؤَذِّنُ لِلَّذِينَ كَفَرُوا وَلَا هُمْ يُسْتَعْتَبُونَ﴾ "Her ümmetten bir şahit göndereceğimiz gün, artık ne kâfir olanlara (özür dilemelerine) izin verilir ne de onların özür dilemeleri istenir" ayeti kerimesinde لَا يُؤَذِّنُ (Olumsuz Fiil Cümlesi), نَبْعَثُ (Müsbet Fiil Cümlesi)'ne atfedilmiştir.

Menfî fiil cümlesi menfî isim cümlesine atfedilebilir. ﴿قُلْ يَوْمَ الْفَتْحِ لَا يَنْفَعُ الَّذِينَ

³⁸⁰﴿كَفَرُوا إِيْمَانُهُمْ وَلَا هُمْ يُنْظَرُونَ﴾ " De ki: Fetih (ve hüküm) gününde inkârcılara (o gün ettikleri) imanları fayda vermeyecek ve kendilerine mühlet de tanınmayacaktır!" ayeti kerimesinde menfî isim cümlesi olan وَلَا هُمْ يُنْظَرُونَ , menfî fiil cümlesine لَا يَنْفَعُ atfedilmiştir.

3.5.3. Atf Nefiy İlişkisiyle İlgili Diğer Hususlar

3.5.3.1. أو Atf Harfinin Nefiyle İlişkisi

أو nefiy yada nehiyden sonra bulunursa hem nefiy hem de nehiy için umumîlik söz konusudur. ﴿لَا أَحَبُّ مَنَاقِبًا أَوْ كَاذِبًا﴾ "Münafık(Ne kadar münafık varsa hepini) yahut yalancıyı (Ne kadar yalancı varsa hepsini) sevmem" cümlesi nefye, ﴿وَلَا تُطِيعُ مِنْهُمْ آثِمًا﴾

³⁷⁹ Nahl 16: 84.

³⁸⁰ Secde 32: 29.

³⁸¹ ﴿أَوْ كُفُّورًا﴾ " Onlardan hiçbir günahkâra, yahut hiçbir nanköre boyun eğme" ayeti

kerimesi de nehye örnek verilebilir.

3.5.3.2. Nefiy Edatlarından م ve ل 'nın Atıf'la İlişkisi

Bahsi geçtiği üzere bu iki edat cümle içerisinde nefyi te'kîd için kullanılmaktadır. Bazen de atfın kapsama alanına girmektedir. Temmam Hasan eğer ikinci nefiy ilk cümleden bağımsızsa atfın söz konusu olduğunu söyler³⁸². ﴿قُلْ لَوْ شَاءَ

³⁸³ ﴿اللَّهُ مَا تَلَوْتُهُ عَلَيْكُمْ وَلَا أَدْرَاكُمْ بِهِ﴾ " De ki: Eğer Allah dileseydi onu size okumazdım, Allah

da onu size bildirmezdi" ayeti bu hususa örneklik teşkil etmektedir.

³⁸¹ İnsan 76: 24.

³⁸² Temmam Hasan, *el-Beyânu fî Ravâi'l-Kur'ân*, 'Alimu'l-Kutub, 2000, I, s. 290.

³⁸³ Yunus 10: 16.

SONUÇ

Arapça'da olumsuzluk edatları Türkçe'deki yapının zıddına kelimenin başına getirilerek yapılır. Bu kelimeler özelliklerine göre Arap gramerinde birçok başlık altında, farklı yerlerde anlatılmıştır. Yaptığımız bu çalışma, değişik konularda anlatılan ve birçok farklı yönleri bulunan olumsuzluk kelimelerinin bir araya getirilip, aralarındaki farklılık ve ortak özelliklerine değinilmesi ile bütün bunların bir araya getirilmesinden sonra ortaya çıkan hususiyetlerin ortaya konması şeklinde olmuştur.

Çalışmamızda nefiy ve nefiy üslupları ile ilgili ulaşabildiğimiz sonuçları 7 maddede toplayabildik;

1. Te'kîd'in Arap Nahv'inde önemli bir yeri olduğunu, nefiy ile birlikte birçok konuyla münasebetinin Arap diline büyük bir zenginlik kazandırmış olduğuna konumuzu incelerken bir kez daha şahitlik etmiş olduk.

2. Nefiy edatlarının ortak ve farklı yönlerini tespit edebilmenin bu edatların kullanımında çok önemli bir yeri olduğunu gördük.

3. Hem Nahiv hem de Sarf konularıyla ilişkili olan Zımnî Nefy'e Klasik ve Modern kaynaklarda birkaç eser hariç rastlamadık. Bu sebeple zımnî nefyin ilişkili olduğu konuları belirlerken ve bu konuları sıralarken kendi düşüncelerimize yer verdik.. Gördük ki özellikle Kur'ân-ı Kerim meal çalışmalarında ayetlere doğru anlam verebilmek için bu üsluba vakıf olmanın önemini gördük. Sarf sîgalarından فَعْل , أَفْعَل

ve تَفْعَل bablarının görünüşte nefiy ifade etmemesine rağmen anlam yönüyle nefiy ifade ettiğini bilmenin cümleye anlam vermedeki işlevinin önemine şahitlik ettik.

4. Menfî cümle kurulumunda Menfî cümle kalıplarına, Nefiy ile ilgili genel kurallara, Nefy'in tekîd ile ilişkisine, Cümleden Nefiy anlamının düşürülme yollarına, Nefiyle ilgili nahiv kurallarına değinmenin önemini gördük.

5. Arap Dilinde Nefyi tekîd edebilmenin birçok yolu vardır. Zâid ب ve من ile, Lâmu'l-Cuhûd'la, Edatların tekrarı ile, çeşitli edatların bir arada kullanımı ile, İzmar'dan sonra tefsîr ile nefyin tekîd edilmesi mümkündür.

6. Menfî cümleye لا veya kardeşlerinden birinin, istifham hemzesinin veya "Nefy'in nefyi isbattır" kaidesi gereği nefiy ifade eden bir yapıdan sonra başka bir nefiy ifadesinin cümleye dâhil olması cümledeki olumsuz anlamı olumluya çevirir.

7. Nefiy edatlarını nefiy dışındaki kullanımlarını bilmenin cümle kuruluşunun selameti açısından önemli olduğunu gördük.

Sonuç olarak nefiy ve nefiy üsluplarının Nahiv sistemi içinde önemli bir yeri olduğunun, Arap dilinin öğrenimi açısından nahiv kitaplarında nefiy ve nefiy üsluplarına da yer verilmesi gerektiğinin ve Kur'ân-ı Kerim meal çalışmalarında Arap dilinin zenginliği içerisinde yer edinmiş üsluplara önem verilmesinin çalışmanın selameti açısından mühim olacağını tespit etmiş olduk. Temennîmiz bu çalışmanın bu alanda yapılabilecek daha kapsamlı çalışmalara basamak teşkil etmesidir.

KAYNAKÇA

- ‘Abdulhamid, Muhammed Muhyiddîn; *‘İddet’ul-Sâlik ilâ Tahkîki Evdahı’l-Mesâlik*, t.y.
- Akadağ, Hasan; *Arap Dilinde Fiiller*, Konya, Tekin Kitabevi, 1984.
- Çörtlü, Mustafa Meral; *Nahiv*, İstanbul, İFAV yay. 2014.
- Doğan, Candemir; *Arapça İsim Cümlesini Yeniden Yapılandıran Âmiller*, İstanbul, Ensar Yay. 2012.
- Ekici, İbrahim; *"Arapçada Müspet ve Menfî Cümle Yapısı"* (Yüksek Lisans Tezi, Rize Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010).
- El-‘Amâdî, Ali b. Muhammed; *el-İhkâm fî Usûl’il-Ahkâm*, thk. Seyyîd Celîl, Beyrut, Dâru'l-Kitâb'il-'Arabî, 1984.
- El-Bakrî, Ahmed Mahir; *Esâlîbu'n-Nefyi fî'l-Kur’ân’il-Kerîm*, Mısır, Dâr'ul-Mearif, 1985.
- El-Beyâtî, Sinâ Hamid, Kava‘idu’n-Nahvi’l- ‘Arabî ‘alâ Zî Nazariyyeti’n-Nazmi, Ürdün, Dâru Vâil, 2003.
- El-Cevherî, İsmail b. Hammad (ö. 398/1007); I-VI, *Tâc’ul-Luga ve Sihahul- ‘Arabiyye*, thk. ‘Abdulgafur ‘Attar, Dâr'ul-‘ilm li'l-Melâyîn, 4. bs.,1990.
- El-Cürcânî, Ebu Bekr ‘Abdulkâhir b. ‘Abdirrahmân b. Muhammed (ö.471/1078); *Delâilu’l-İ‘câz*, thk. Mahmûd Muhammed Şâkir, 5. bs., Kâhire, Mektebetu’l-Hâncî, 2004.
- El-Endelüsî, Ebû Hayyan (ö. 745/1344); *el-Bahru'l-Muhît*, Beyrut, Dâru İhyâ’it-Türâs’il-'Arabî, 1990.

- El-Esterebâzî, eş-Şeyh Razîyuddîn b. el-Hasan (ö.688/1287); *Şerh Şâfiyeti 'bni'l-Hâcib*, thk. İlm'il-Bedi' Ya'kub vd., I-IV, Beyrût, Dâru'l-Kutûbi'l-İlmiyye, 1998.
- El-Eşmûnî, Ebu'l-Hasan Nure'd-Dîn; I-III, *Şerh 'ul-Eşmûnî 'ale'l-Elfiye*, thk. Hasan Muhammed, Beyrut, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1998.
- El-Fahûrî, Hannâ; *Tarih'ul-Edebi'l-'Arabî*, Beyrut, el-Mektebetü'l-Bulsiyye, 1987, s. 529
- El-Galâyînî, Mustafa (ö.h.1364); *Câmi'u'd-Durûs'il-'Arabiyye*, I-III, 30. bs., Beyrut, Mektebetü'l-'Asriyye, 2010.
- El-Kurtûbî, Ebu Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr (ö.671/1272-3), *el-Câmî' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, thk. 'Abdullah b. 'Abdulmuhsin et-Turkî, I-XXIV, Beyrût, Müessesetu'r-Risâle, 2006.
- El-Merzûkî, Ebu Ali Ahmed, *Şerhu Dîvânî'l-Humâse*, thk. Ahmed Emin, Beyrut, Dâru'l-Cîl, I, IV, 1991.
- El-Mevze'î, Nureddîn Muhammed b. 'Ali b. İbrahim b. el-Hatîb el-Mevze'î; *Mesâbîhu'l-Meğânî fî Hurûfi'l-Me'ânî*, thk. 'Âid b. Nâfi' el-'Omerî, Medine, Dâru'l-Menâd, 1993.
- El-Murâdî, Hasan b. Kasım; *el-Cene'd-Dânî fî Huruf'il-Me'an'î*, thk. Fahreddîn Kabâve, Beyrut, Dar'ul-Kutub'il-İlmiyye, 1992.
- Enîs, İbrahim; *Min Esrâri'l-Luga*, Kahire, Mektebetu'l-Englo el-Mısıryye, 1975.
- En-Nesefî, 'Abdullah İbn Ahmed en-Nesefî (ö. 709/1310); *Medâriku't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vîl*, thk. Mervanu's-Şi'âr, Daru'n-Nefâis, 1996.
- Er-Râzî, Ahmed b. Fâris b. Zekeriyâ b. Muhammed el-Kazvînî el-Hemedânî (ö. 395/1004); *Mu'cemu Mekâyisu'l-Luga*, I-VI, thk. 'Abdu's-Selâm Harun, Beyrut, Dâru'l-Cîl, 1999.
- Es-Sekkâkî, Ebû Ya'kûb, *Miftâhu'l-'Ulûm*, nşr. Naîm Zerzûr, Beyrut, 1983.

- Es-Suyûtî, Celâluddîn ‘Abdurrahmân b. Ebî Bekr (ö.911/1505); *el-İtkân fî ‘Ulûmi’l-Kur’ân*, thk. Merkezu’d-Dırâsati’l-Kur’âniyye, I-VII, el-Memleketu’l-‘Arabiyyetu’s-Su‘udiyye: Mektebetu’l-Melik Fahd, ty.
- _____ *Hem’u’l-Havâmi’ fî Şerhi Cem’il-Cevâmi’*, thk. Ahmed Şemseddîn, I-IV, Beyrut, Dâru’l-Kutûbu’l-‘İlmiyye, 1998.
- _____ *el-Muzhir fî ‘Ulûmi’l-‘Arabiyye ve Envâihâ*, Muhammed Ahmed Câru’l-Mevlâ bike vd., I-II, 3.bs., Kâhire, Daru’t-Turâs, 2008.
- Eş-Şâzelî, Ebu Suud; *Edevâtu’n-Nahviyye ve Te’addedu Me’anîhâ el-Vazifiyye*, İskenderiye, Dâru’l-Marifeti’l-İlmiyye’l-Cami’iyye, 1989.
- Eş-Şevkânî, Muhammed b. Ali; *İrşâdu’l-Fuhûl ilâ tahkîki’l-Hakki Min İlmi’l-Usûl*, Beyrut, Dâr’ul-Ma’rifet, t.y.
- Ez-Zeccâc, Ebû İshâk İbrâhîm b. es-Serî b. Sehl el-Bağdâdî; I-V, *Me’ani’l-Kur’ani’l-Kerim ve İ’rabihi*, thk. ‘Abdu’l-Celîl Abde Şelbî, Alimu’l-Kutub, 1988.
- Ez-Zemahşerî, Ebu Kâsım Muhammed b. Ömer (ö.538/1143-4); *el-Mufasssal fî ‘İlmi’l-‘Arabiyye*, thk. Muhammed Bedreddin Ebu Feras en-Na’sâni el-Hâlebî, 2. bs. , Beyrut, Daru’l-Cîl, t.y.
- _____ *el-Keşşâf*, thk. Gazî Muhtâr Tuleymât, I-V, Beyrut, Dâru’l-Ma’rife, ty.
- Güneş, Kadir; *Arapça-Türkçe Sözlük*, İstanbul, Mektep Yayınları, 2010.
- Hasan, İbn Sabî; *Dîvân-u Hasan İbn Sâbî el-Ensârî*, Beyrut, Dar’ul-Cîl, 1991.
- Hasan, Abbâs; *en-Nahvu’l-Vâfi*, I-IV, 3. bs., Mısır, Dâru’l-Ma’ârif, 1974.
- Hasan, Temmam; *el-Lugat’ul-‘Arabiyye Mebnâha ve Ma’nâha*, Kahire, el-Hey’etü’l-Mısriyye’l-‘Âmme li’l-Kitâb, 1979.
- _____ *el-Beyânu fî Ravâ’il-Kur’ân*, ‘Alimu’l-Kutub, 2000
- Hudayr, Muhammed Ahmed; *Edevâtu’n-Nahviyye*, İskenderiye, Dâru’l-Ma’rifeti’l-‘İlmiyyeti’l-Cami’iyyeti, 1989.
- Humâse, Muhammed Abdu’l-Latif; *Binâu’l-Cumleti’l-‘Arabiyye*, Kahire, Dar-u Garîb ve’n-Neşr ve’t-Tevzi’, 2003.

- İbn 'Akîl, Bahâuddîn 'Abdullah el-'Akîlî el-Mısırî el-Hemedânî (ö.769/1367); *Şerhub'ni 'Akîl 'alâ Elfiyye*, thk. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamîd, I-IV, 20. bs., Kâhire, Daru't-Turâs, 1980.
- İbn Cinnî, Ebu'l-Feth Osman (ö.392/1001); *el-Hasâis*, thk. Muhammed Ali Neccâr, I-III, Mısır, el-Mektebetu'l-'İlmiyye, 1952.
- İbn Hişam, Ebu Muhammed 'Abdullah Cemâluddîn b. Yusûf b. Ahmed b. 'Abdullah el-Ensârî el-Mısırî (ö.761/1360); *Şerhu Katri'n-Nedâ ve Belli's-Sadâ*, thk. Muhammed Muhyiddîn 'Abdulhamîd, 11. bs. Mısır, Mektebetu'l-'Âra, 1963.
- _____*Şerhu Şuzûri'z-Zeheb fî Ma'rifeti Kelâmi'l-'Arab*, thk. Muhammed Muhyiddîn 'Abdulhamîd, Kâhire, Dârû't-Talâih, ty.
- _____*Evdahu'l-Mesâlik ila Elfiyyeti'bni Mâlik*, thk. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamîd, I-IV, Beyrut, el-Mektebetu'l 'Asriyye, ty.
- _____*Mugni'l-Lebîb 'an Kutub'il-E'arîb*, I-II, Beyrut, Dâr'ul-Cîl, ty.
- İbn Kuteybe, Ebu Muhammed Abdullah b. Muslim (ö.276/889); *Te'vîlü Müşkili'l-Kur'ân*, thk. es-Seyyîd Ahmed es-Sakar, el-Mektebet'ül-'İlmiyye,, t.y.
- İbn Mâlik, Cemaluddîn Ebu 'Abdullah Muhammed b. 'Abdullah (ö.672/1271), *Şerhu'l-Kâfiyyeti'l-Şâfiye*, thk. Abdulmen'am Ahmed Harîrî, I-IV, Mekketu'l-Mükerreme, Dârû'l-Me'mun Li't-Turâs, 1986.
- İbn Manzûr (ö. 711/1311); *Lisânu'l-'Arab*, I-XV, thk. Yusuf Hayyat, Beyrût, Dârû'l-Cîl, 1988.
- İbrahim, Ahmed Hasan Ziyad Mustafa; *el-Mu'cem el-Vasît*, İstanbul, Çağrı Yayınları, 1990.
- İsâ, Fâris Muhammed; *Fî Nahv'il- 'Arabî Uslûbun Fî't-Te'allümi'z-Zâtî*, 'Umman, Dârû'l-Beşîr, 1994.
- Özdoğan, M. Akif; *Haberî Cümlede Tekîd Edatlarının Rolü*, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 17, 2011, s. 14.
- Malêkî, Ahmed b. 'Abdunnûr; *Rasfu'l-Mebânî fî Şerhi Hurûfi'l-Me'ânî*, thk A. Muhammed Harrât, Beyrut, Dar'ul- 'İlm, 1985.

- Mustafa, İbrahim; *İhyâ'un-Nahv*, Kahire, Dâru't-Te'vîl ve'n-Neşr, 2. baskı, 1992.
- Mutçalı, Serdar; *Arapça-Türkçe Sözlük*, İstanbul, Dağarcık Yayınları, 1995.
- Sîbeveyhî, Ebu Bişr, 'Amr b. Osman b. Kanber (ö.180/796); *el-Kitab*, thk. 'Abdu's-Selâm Muhammed Harun, I-V, Bulak, Kâhire, Mektebetu'l-Hâncî, 1982.
- Tanç, Hâilil İbrahim; "*Kur'ânda "Š" Kellâ Edatı*" Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 42, 2014.
- Yâkut, Ahmed Süleyman; *en-Nevâsihu'l-Fi'liyye ve'l-Harfiyye*, Mısır, Dar'ul-Me'arif, 1984.
- Yayar, Semira; "*Arap Dilinde Müstesnâ*" (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006).
- Yüksel, Ahmet; "*Arap Dilinde Atıf ve Atıf Harfleri*" (Doktora Tezi, OMÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1999).
- _____ Kur'ân-ı Kerim'de Harfler ve Edatlarla Te'kîd, Samsun, Etüt yay. 2011
- Zerkeşî, Bedrü'd-dîn Muhammed b. 'Abdullah; I-II, *el-Burhan fî Ulûmi'l-Kur'ân*, thk Muhammed Ebu'l-Fazl İbrahim, Beyrut, Mektebetu'l-'Asriyye, ty.

ÖZGEÇMİŞ

1989 yılında Samsun'un İlkadım ilçesinde doğdu. İlkokulu ve ortaokulu Kocatepe İlköğretim Okulu'nda okuduktan sonra 2007 yılında Samsun İmam-Hatip Lisesi'ni bitirdi. 2008 yılında girmiş olduğu Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesini 2012 yılında bitirdi. İki yıl kadar Samsun'da İmam Hatip olarak çalıştı. 2013 yılında Erzurum Şehit Mücahit Daştan Anadolu Lisesi'ne Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmeni olarak atandı. Aynı okulda Müdür Yardımcısı olarak görevine devam etmektedir. Evli ve bir çocuk babasıdır.

İletişim Bilgileri

E mail: tutekad@gmail.com

Tel: 0530 434 54 39